

Forsvarets stabsskole
2010

Masteroppgave

Utviklingen av norske spesialstyrker:
symbolikk eller militær nytteverdi?

Major John Inge Hammersmark
25. mai 2010

English summary

This thesis analyses the evolution of Norwegian Special Forces from 1998 to 2010 with a focus on the FSK/HJK, Norwegian Army Special Operations Commando (NORASOC).

Since the deployment in support of operations in Kosovo in 1999, the unit has experienced remarkable development and growth. The overall focus of this thesis answers the question: “What were the driving forces behind the evolution of Norwegian Special Operations Forces (SOF) from 1998 to 2010?”

The introduction examines the history and theory of SOF in order to create a foundation in which to understand the fundamentals of SOF and Special Operations. The introduction also characterizes the components of the developed analytical framework for the thesis. The explanations for the evolution and the driving forces behind the evolution of FSK/HJK are discussed in two perspectives. The first is the functional perspective, which is the military utility of SOF. The second is the symbolic perspective, which consists of factors concerning politico-military profit and contribution warfare.

Following the introduction, the thesis describes the development of FSK/HJK in three defined periods of time. The first period is from 1998 to 2001. During this period, the FSK/HJK changed their primary focus from domestic counterterrorist missions to include general SOF-missions. This time period was the first in which a full SOF-squadron was employed in support of operations (in Kosovo). The next notable period is from 2001 to 2003 and is primarily about the FSK/HJK deployment to Afghanistan. The last delineated period is from 2003 to 2010 and characterizes the continuous evolution towards a robust Norwegian SOF-regiment. Within each defined period of time the evolution is analysed with perspectives of functionalism and symbolism.

The findings in the thesis suggest that the functional utility of FSK/HJK, particularly its utility in international operations, is the foundation and underlying basis for Norway to strengthen the SOF-capabilities. The symbolic effects were important to accelerate this evolution, but could not adequately maintain a definitive sustained level of progress without functional utility as the foundation.

Forord

I løpet av arbeidet med denne oppgaven har jeg sett hvor overraskende mye som kan oppdages når man blir gitt anledning til å fordype seg i et emne. Ved systematisk å undersøke det valgte temaet har jeg sett at antakelser om årsakssammenhenger kan være annerledes enn man tror. Oppgaven har resultert i funn jeg ikke forutså, og har skapt bedre bevissthet rundt mine egne bias.

Når dette er sagt har prosessen vært både krevende og til tider frustrerende. Prosjektet er i seg selv vanskelig fordi det finnes lite åpen og tilgjengelig informasjon om fenomenet samt at årsakssammenhengene innledningsvis syntes uklare. Oppgaven har derfor vært helt avhengig av to faktorer. For det første veilederne mine. Kjell Inge Bjerga ved Institutt for Forsvarsstudier har vært min hovedveileder og har bidratt utover det man kan forvente. Jeg har opplevd ekte interesse og gode råd på veien. Oberstløytnant Halvor Johansen ved Forsvarets Stabsskole har vært fagveileder og har bidratt med tilsvarende energi og gode råd som Bjerga. Tusen takk til begge for støtten og konkrete tilbakemeldinger!

For det andre har intervjuobjektene vært uvurderlige for datainnsamlingen og som hjelp til å koble forklaringene. Takk for åpenhjertige intervjuer og viljen til å dele ærlige meninger om et emne som det tradisjonelt snakkes lite om.

John Inge Hammersmark
Forsvarets Stabsskole 25. mai 2010.

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	7
1.1 BAKGRUNN	7
1.2 PROBLEMSTILLING	7
1.3 PROBLEMSTILLINGENS RELEVANS	8
1.4 AVGRENSNINGER	8
1.5 METODE	9
1.6 KILDEGJENNOMGANG	10
1.6.1 Skriftlige kilder	10
1.6.2 Intervjuobjektene	11
1.7 OPPGAVENS STRUKTUR	11
2 Spesialstyrker, spesialoperasjoner og perspektiver	13
2.1 SPESIALSTYRKENES HISTORISKE OPPRINNELSE	13
2.2 FSK/HJK FRA ANNEN VERDENSKRIG TIL 1998.....	15
2.3 HVA ER SPESIALOPERASJONER?	19
2.4 SPESIALSTYRKENES UNIKE EGENSKAPER	24
2.5 DE PRINSIPIELLE OPPGAVENE	29
2.6 DET FUNKSJONELLE PERSPEKTIVET	31
2.7 DET SYMBOLSKE PERSPEKTIVET	34
3 HJK fra nasjonale til internasjonale operasjoner: 1998 til 2001	39
3.1 BESKRIVELSE AV PERIODEN.....	39
3.2 HVORDAN KAN UTVIKLINGEN I PERIODEN FORKLARES?	42
3.2.1 Utviklingen i et funksjonelt perspektiv	43
3.2.2 Utviklingen i et symbolsk perspektiv	49
4 HJK fra europeisk jord til Afghanistan: 2001 til 2003	51
4.1 BESKRIVELSE AV PERIODEN.....	51
4.2 HVORDAN KAN UTVIKLINGEN I PERIODEN FORKLARES?	53
4.2.1 Utviklingen i et funksjonelt perspektiv	54
4.2.2 Utviklingen i et symbolsk perspektiv	59
5 HJK oppnår fullspekterkapasitet: 2003 til 2010.....	61
5.1 BESKRIVELSE AV PERIODEN.....	61
5.2 HVORDAN KAN UTVIKLINGEN I PERIODEN FORKLARES?	67
5.2.1 Utviklingen i et funksjonelt perspektiv	67
5.2.2 Utviklingen i et symbolsk perspektiv	70
6 Avslutning	73
6.1 OPPSUMMERING AV UTVIKLINGEN	73
6.2 HVORFOR HAR DENNE UTVIKLINGEN FUNNET STED?	73
6.3 NORSKE SPESIALSTYRKER – QUO VADIS?	76
Kildeliste.....	79
LITTERATUR	79
INTERVJUER OG IKKE-PUBLISERT MATERIALE	82
Vedlegg A: Oversikt over intervjuobjektene.....	83

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Norske spesialstyrker har de siste tolv årene vært gjenstand for en oppsiktsvekkende vekst og utvikling. Dette mens de fleste andre deler av Forsvaret har blitt redusert og transformert til et lite ekspedisjonsforsvar. Deployeringen av Hærens Jegerkommando (HJK)¹ til Kosovo i 1999 markerte et historisk skille og et startpunkt for denne veksten hos norske spesialstyrker.

Det kan se ut som veksten er et uttrykk for en klar og bevisst strategisk satsning, men politiske og militære dokumenter fra disse beslutningene sier lite om hva som var grunnlaget for veksten. Dokumentene og anbefalingene har riktignok omhandlet spesialstyrkene og beskrevet satsningen, men sier lite om årsakene. Det kan tenkes at dette er et resultat av manglende strategisk tenkning og kultur i Norge, men det kan også skyldes at disse vurderingene ikke er offentlig kjent. Samtidig er det liten tvil om at spesialstyrkene har vist seg anvendelige i moderne komplekse konflikter, og behovet for slike styrker har økt betraktelig siden 1999 (NSCC, 2008).

1.2 Problemstilling

Hensikten med denne oppgaven er å beskrive og forklare utviklingen av Forsvarets Spesialkommando / Hærens Jegerkommando (FSK/HJK) det siste tiåret. Den overordnede problemstillingen er: *Hva var drivkreftene bak den norske satsningen på spesialstyrker i perioden 1998 til 2010?*

Denne problemstillingen vil jeg operasjonalisere gjennom tre underproblemstillinger. For det første spør jeg *hva spesialstyrker og spesialoperasjoner egentlig er?* Uten en forståelse av selve fenomenet vil utviklingen av spesialstyrkene vanskelig kunne analyseres.

Derneft spør jeg *hvordan har avdelingen FSK/HJK utviklet seg i perioden?* Det vil her være sentralt å beskrive utviklingen mellom 1998 og 2010 med vekt på den operative anvendelsen av avdelingen, samt organisasjon, personell og materiell.

For det tredje spør jeg *hva drivkreftene og grunnlaget for denne satsningen var?* Her vil oppgaven se nærmere på hvilke krefter det var bak veksten. Ved å analysere utviklingen av spesialstyrken i to perspektiver vil jeg forklare de bakenforliggende årsaker for satsningen vi har vært vitne til. De to er spesialstyrker i et funksjonelt perspektiv og i et symbolsk

¹ Oppgaven vil senere redegjøre for navneendringene som har funnet sted. I dag heter avdelingen Forsvarets Spesialkommando / Hærens Jegerkommando (FSK/HJK).

perspektiv. I det funksjonelle perspektivet vektlegges den militære nytteverdien av spesialstyrker. Perspektivet inkluderer de sikkerhetspolitiske utfordringene Norge møter i en stadig mer globalisert verden, hva dette har medført for moderne konflikters karakter, med transformasjonen av NATO som et resultat. Spesialstyrkemiljøets indre drivkrefter for å være relevante og i forkant av utviklingen hører også til i denne sammenhengen. I det symbolske perspektivet legges det mer vekt på politiske gevinster, i bred forstand, som spesialstyrker kan skape. Begrepet bidragskrigføring peker i denne sammenhengen på småstaters ønske om å få oppmerksomhet og støtte i en allianse (Vance, 2005). Som del av dette perspektivet behandles også noen av spesialstyrkenes karakteristika og hvordan disse styrkene kunne bidra til å imøtegå kritikk mot forsvarsreformen.

1.3 Problemstillingens relevans

Det er forsket lite på utviklingen av norske spesialstyrker, særlig i et mer nasjonalt strategisk perspektiv. Dette gjør en oppgave om temaet betimelig. For det første har spesialstyrkene opplevd en økende fokus og prioritering som skiller seg vesentlig fra resten av Forsvaret. For det andre har anvendelsen av norske spesialstyrker forandret seg betraktelig i perioden, fra primært å benyttes som del av invasjonforsvaret og hjemlige beredskapsoppgaver til stadig å deployeres til fjerne konfliktområder. For det tredje vil oppgaven kunne bidra til en mer gjennomgripende forståelse av fenomenet norske spesialstyrker. Beslutninger omkring utvikling og anvendelse av norske spesialstyrker kan med fordel sees i sammenheng med kjent spesialstyrketeori, selv om relevant litteratur primært er skrevet av forfattere fra spesielt USA, men med enkelte unntak. Basert på analysen, forklaringene og gitt en videre satsning, kan oppgaven indikere utfordringer og relevante investeringsområder for norske spesialstyrker i fremtiden.

1.4 Avgrensninger

Det finnes to spesialstyrker i Norge i dag: Forsvarets Spesialkommando / Hærens Jegerkommando (FSK/HJK) og Marinejegerkommandoen (MJK). Denne oppgaven tar imidlertid kun for seg FSK/HJK. Avgrensningen er gjort for å sikre tilstrekkelig dybde i oppgaven. Imidlertid har trolig eksemplet FSK/HJK også relevans for hvorfor MJK også har utviklet seg i perioden.

Operativ effektivitet under selve operasjonene vil ikke tillegges fokus. En troverdig måling av dette vil være svært vanskelig å gjennomføre, hvis det i det hele tatt er praktisk mulig. Det er også et mål å holde oppgaven ugradert, noe som ytterligere vanskeliggjør en detaljert undersøkelse av operative effekter knyttet til gjennomførte operasjoner. Beslektede temaer som strategisk effekt og nytteverdi av spesialstyrkene i forhold til nasjonal og internasjonal politikk vil imidlertid bli behandlet.

1.5 Metode

Oppgaven er grovt sett tredelt. Den første delen redegjør for det teoretiske fundamentet for spesialstyrker og anvendelsen av slike styrker. Dernest beskrives utviklingen av FSK/HJK i perioden 1998-2010. Etter beskrivelsene forklarer oppgaven hvorfor denne utviklingen har funnet sted. Oppgaven benytter en *kvalitativ tilnærming* og er organisert som en *casestudie* om utviklingen av FSK/HJK i perioden 1998-2010.

Fenomenets innhold og rekonstruksjon krever et utvalg av metoder for å samle tilstrekkelig empiri som fundament. Selv om spesialoperasjoner og spesialstyrker har lange tradisjoner, eksisterer det relativt lite åpen og tilgjengelig informasjon om fenomenet. En av årsakene til dette er spesialstyrkenes og operasjonenes særskilte skjermingsbehov. Den begrensede informasjonstilgangen har derfor flere ganger ført til misforståelser og usikkerhet omkring spesialstyrkene, deres grunnleggende natur og hvordan de brukes i operasjoner. *Primærkilder* er offentlige dokumenter og intervjuobjekter. Offentlige dokumenter beskriver deler av beslutningene, men sier lite om årsakene til beslutningene. Man finner heller ikke en beskrivelse av utviklingen i andre tilgjengelige dokumenter. Intervjuer med beslutningstakere og nøkkelpersoner bidrar derfor til å beskrive utviklingen og til å forklare årsakssammenhenger. *Sekundærkilder* er aktuell litteratur på fagområdet. Litteraturen bidrar til forklaringen av fenomenet og utviklingen. En tilnærming med *triangulering* mellom dokumenter, informasjon fra intervjuobjekter og litteraturen ble valgt for å styrke *validiteten* i oppgavens funn.

Mitt *utvalg av intervjuobjekter* er bestemt etter studier av offentlige dokumenter og aktuell litteratur. Utvalgets sammensetning er gjort ut fra en vurdering av hvem som har kunnskap om fenomenet i lys av at få personer har vært involvert i viktige prosesser for utviklingen. De utvalgte er således representanter for en kunnskap som svært få besitter og dermed sentrale for dette prosjektet.

En utfordring er de strenge sikkerhetsbestemmelser vedrørende håndtering av informasjon om norske spesialstyrker og spesialoperasjoner. Det betyr at samtaler, intervjuer og korrespondanse har foregått etter skjønsmessig vurdering. Prosjektet er innrapportert til Personvernombudet for forskning og er godkjent gjennomført. Utfordringer med datainnsamling forsterkes av at det finnes lite skriftlig dokumentasjon som er ugradert. De fortløpende vurderinger rundt dette er i stor grad basert på forfatterens og intervjuobjektens kompetanse, slik at prosjektet har fulgt de retningslinjene for sikkerhet som foreligger. I praksis er dette gjort ved at det foreliggende manuskript ble behandlet som gradert materiale helt frem til det var ferdig. Etter en vurdering foretatt i samråd med FSK/HJK, ble det så besluttet at manuskriptet kunne offentliggjøres. Denne prosessen forløp uten at det ble foretatt endringer i manuskriptet. Denne studien er således det første åpne arbeid, basert på primærkilder, som i detalj beskriver og analyserer utviklingen av norske spesialstyrker etter årtusenskiftet.

Det foreligger en viss fare for uheldige undersøkelseeffekter da forfatteren har sterk tilknytning til FSK/HJK etter lang fartstid ved avdelingen. Det har i erkjennelsen av dette vært et mål å beholde et objektivt forhold til datagrunnlaget og dermed analysere disse for å etterstrebe *objektivitet*, men det skal ikke underslås at dette har vært krevende. På den annen side har forfatterens tilknytning til miljøet vært viktig for å få tilgang til primærkildene, noe som antas å ville være vanskelig for eksterne forskere.

1.6 Kildegjennomgang

1.6.1 Skriftlige kilder

Oppgavens struktur og logikk har sitt fundament i kapitlet om hva spesialstyrker og spesialoperasjoner er. Redegjørelsen av dette fundamentet bygger på eksisterende litteratur og doktriner. De tre mest sentrale forfatterne i denne oppgaven er Professor James D. Kiras, Professor Colin Gray og Dr. Robert G. Spulak. Disse tre har skrevet mye om spesialoperasjoner og er anerkjente på fagfeltet. Imidlertid har alle tre tilknytning til USA, noe som gjør at deres syn på emnet ikke nødvendigvis forklarer særnorske forhold.

Siden oppgaven i stor grad innebærer å rekonstruere en utvikling som nær sagt ikke tidligere er beskrevet og at skjermingstradisjonene rundt spesialstyrkene er strenge, har datainnsamlingen vært krevende. Aktuell informasjon om norske forhold er funnet i tidsskrifter, taler, aviser og publikasjoner. Forståelsen hentet fra disse kildene har deretter blitt bekreftet, justert eller forkastet etter intervjuene. Åpne politiske styringsdokumenter omtaler

norske spesialstyrker eksplisitt første gang i 2001. Etter dette omtales spesialstyrkene i økende grad i regjerings- og stortingsdokumenter. De militære utredningene og anbefalingene omhandler også spesialstyrkene i økende grad. Forsvarsstudien 2000, Militærfaglig utredning 2003 og Forsvarsstudien 2007 anbefaler økt satsning og utvikling av spesialstyrkene. Imidlertid er disse anbefalingene preget av overordnede linjer og sier derfor lite konkret om bakgrunnen for en slik satsning (FS 07, 2007, ss. 7, 20, 21; FS 2000, 2000, s. 15; MFU 03, 2003, ss. 11, 19).

1.6.2 Intervjuobjektene

Intervjuobjektene er valgt på bakgrunn av deres kompetanse med hensyn til kunnskap om fenomenet i aktuell periode. Datainnsamlingen bar preg av å ha saksopklarende karakter om en utvikling som har ført til økt kapasitet og rosende omtale. Det har derfor ikke vært et poeng å balansere utvalget i forhold til politisk standpunkt, avdelingstilhørighet eller andre faktorer som kan innvirke på intervjuobjektene egne meninger. Imidlertid var flere av intervjuobjektene involvert i, og hadde ansvar for, de sakene denne oppgaven belyser og har derfor potensiell interesse av at denne fremstilles mest mulig positivt. Opplysningene er derfor, så langt som det lot seg gjøre, kontrollert mot andre tilgjengelige kilder for bekreftelse. Forskerens egen kompetanse, som deltaker i utviklingen, har blitt anvendt til å balansere fremstillingen. Denne forståelsen har vært viktig under fremstilling og analyse av informasjonen. En oversikt over intervjuobjektene relevans for studien finnes i vedlegg A.

1.7 Oppgavens struktur

Oppgaven innledes med et kapittel om hva spesialstyrker og spesialoperasjoner er, og deres unike egenskaper. Videre behandles spesialstyrkenes opprinnelse generelt, mens historien til FSK/HJK fra annen verdenskrig til 1998 behandles spesielt. Kapitlet redegjør deretter for spesialstyrkenes prinsipielle oppgaver i henhold til NATOs spesialstyrkedoktrine. Avslutningsvis presenteres det funksjonelle og symbolske perspektivet.

De tre neste kapitlene er inndelt etter de formative utviklingsfasene FSK/HJK har vært gjennom etter 1998. Den første fasen beskriver perioden 1998 til 2001. Dette var en periode hvor FSK/HJK snudde et relativt ensidig fokus på nasjonal krisehåndtering til også å omfatte internasjonale oppdrag. FSK/HJKs bidrag i Kosovokrigen er et gjennomgående tema i denne perioden. Den neste fasen er fra 2001 til 2003 og beskriver den første deployeringen av norske spesialstyrker til Afghanistan. Den siste perioden beskriver tiden fra 2003 til 2010.

Denne perioden ble preget av jevn utvikling mot en robust, komplett organisasjon. Etter beskrivelsen av hver fase analyseres utviklingen i et funksjonelt og symbolsk perspektiv.

Oppgaven avsluttes med oppsummering, konklusjon og mulige utfordringer for norske spesialstyrker i framtiden.

2 Spesialstyrker, spesialoperasjoner og perspektiver

The smaller the unit, the better its performance (Lawrence, 1940, s. 124).

Dette kapitlet beskriver hva spesialstyrker og spesialoperasjoner er, hvordan spesialstyrkers egenskaper skiller seg fra konvensjonelle styrker og hva slags prinsipielle oppgaver spesialstyrker utfører. Dernest presenteres det funksjonelle perspektivet og det symbolske perspektivet som verktøy for senere analyse.

2.1 Spesialstyrkenes historiske opprinnelse

It makes no difference what men think of war, said the judge. War endures. As well ask men what they think of stone. War was always here. Before man was, war waited for him. The ultimate trade awaiting the ultimate practitioner (McCarthy, 1985, s. 248).

Det finnes flere tusen år gamle historier om enheter og grupper av menn som med ekstreme kvaliteter, kreativitet, kløkt og besluttsomhet har beseiret en i utgangspunktet sterkere og godt forsvart fiende. Myten om den trojanske hesten med 23 håndplukkede og modige menn er et klassisk eksempel på hvordan en liten enhet ved hjelp av avledningsmanøvre, hemmelighold og kreativitet kunne ta seg inn i den beleirede byen Troja. De aller beste krigerne ble utvalgt for oppdraget, og de utnyttet teknologisk innovasjon. I kombinasjon med resten av kampstyrken beseiret de Troja (Leebaert, 2006, ss. 41-47). Slike historiske eksempler har flere likhetstrekk med dagens spesialstyrker og deres operasjoner.

Spesialstyrker, slik vi i dag kjenner dem, har imidlertid utspring fra avdelinger som ble etablert under annen verdenskrig for å løse oppgaver som ingen andre militære styrker kunne løse, eller som ikke kunne løses ved hjelp av teknologi. “In practice, countries frequently have created special operations forces precisely to provide qualities which the national regular forces lack” (Gray, 1998, s. 143). Avdelinger som britiske Commandos, Special Air Service (SAS), Special Operations Executive (SOE) og Long Range Desert Group (LRDG) ble selektert, utrustet og trent til å løse slike oppdrag. Avdelingene ga de allierte en utvidet mulighet til å engasjere og “blodtappe” den tyske overmakten – der hvor det hadde effekt (D. M. Last, Horn, & Taillon, 2004, preface). Styrkene ble raskt ansett som nyttige for å bidra til å slite ned motstanderen. Brigader Churchill² uttalte det slik i 1945: “When we are weak

² Brigader Churchill var British Deputy Director of Tactical Investigation i 1945.

everywhere forces of this nature are the most useful, and can play a most vital part in keeping the enemy all over the world occupied” (Horn, 2004, s. 17).

Et velkjent eksempel på grunnleggelsen av de moderne spesialstyrkene er etableringen av Special Air Service under annen verdenskrig.³ Løytnant David Sterling var i 1941 økende frustrert over de ineffektive og store raidene hans egen avdeling, 8th Commando, gjennomførte fra sjøen mot landbaserte mål (Kiras, 2006, s. 86). Skadet etter et fallskjermhopp utviklet han sin ide om å angripe fiendtlige flyplasser med små enheter, fra de ubeskyttede flankene i den nordafrikanske ørkenen. Sterling argumenterte for sin løsning på følgende måte:

I further concluded that 200 properly selected, trained and equipped men, organized into sub-units of five should be able to attack at least thirty different objectives at the same time on the same night as compared to only one objective using the commando technique; and that only 25% success in the former was equivalent to many times the maximum possible result in the latter (Kiras, 2006, s. 13).

På utradisjonelt vis gikk Sterling utenfor kommandokjeden og presenterte sin ide direkte for General Ritchie og General Auchinleck. Generalene likte ideen av flere årsaker. Den viktigste var potensialet for betydelig effekt i forhold til risiko og kostnad – såkalt styrkeøkonomisering:

It was not surprising that David Sterling’s plan appealed to the High Command. It was wonderfully economical. It promised much and risked practically nothing. The new Commander-in-Chief General Auchinleck, was an efficient, thorough, cautious Scot. His temperament would not allow him to take chances that involved whole divisions, but here was a proposal that required only a handful of men (Cowles, 1959, s. 18).

Sterling fikk konseptet godkjent og iverksatte operasjoner som ga den ønskede effekten til tross for store tap innledningsvis. Etter justering av innsetningsmetoder økte graden av suksess og overlevelsesraten drastisk. I løpet av kampanjen i Nord-Afrika gjennomførte SAS hundrevis av raid og patruljer. De ødela mellom 250 og 400 tyske fly på bakken, flere enn Royal Air Force skjøt ned i luften, og påførte den tyske logistikken store forsinkelser og tap. De tyske soldatene hadde tidligere følt seg trygge dypt inne i ørkenen, og raidene ga derfor også en viktig negativ psykologisk effekt på tyskerne. I tillegg innhentet SAS viktig informasjon om fienden som senere kunne utnyttes. Resultatene av SAS’ operasjoner var intet mindre enn oppsiktsvekkende (Gray, 1992, s. 91).

³ SAS ble i realiteten etablert i 1940 som en narreavdeling. Narreavdelingen var del av en avledningsmanøver for å få italienerne til å tro at spesialavdelinger truet deres bakre områder (Kiras, 2006, s. 85).

Tungtvannsaksjonene er andre klassiske eksempler på spesialoperasjoner med viktige historiske og kulturelle preferanser i norsk sammenheng. Operasjonene benyttes også som eksempel internasjonalt på hvordan en liten enhet med få soldater kan oppnå såkalt strategisk effekt (Joint Pub 3-05, 2003, s. I.3). Operasjonene var uortodokse løsninger på et viktig problem som regulære militære styrker ikke klarte å løse, og *bidro* til strategisk effekt ved å hindre Hitler i å utvikle kjernefysiske våpen tidnok.

Historikken til norske spesialstyrker har sin bakgrunn i tre avdelinger som ble etablert under annen verdenskrig: *Norwegian Independent Parachute Company* (Fallskjermkompaniet), *No 5 Troop 10 Interallied Commando* (Commandos) og *The Norwegian Independent Company No 1* (Lingekompaniet). Avdelingene bestod av selekterte mannskaper som etter krevende trening og med spesielt utstyr løste oppdrag som i dag kan klassifiseres som spesialoperasjoner. FSK/HJK viderefører historikken og fanene fra disse avdelingene.

2.2 FSK/HJK fra annen verdenskrig til 1998

Norske spesialstyrker har således sitt utspring i avdelingene som ble satt opp i England under annen verdenskrig. Etter annen verdenskrig ble avdelingene demobilisert og nedlagt. Dette var også tilfelle for tilnærmet alle tilsvarende styrker ellers i Europa. Fokus i Norge ble å gjenoppbygge tilstrekkelig militær evne for å unngå at katastrofen fra 1940 kunne inntreffe på nytt, samt en økt orientering mot Storbritannia og etter hvert USA og NATO.

I 1962 ble Hærens Fallskjermjegerskole (HFJS) etablert. Hensikten var å reetablere deler av de kapasitetene Norge hadde hatt under annen verdenskrig, men virksomheten var primært innrettet mot utdanning av fallskjermhoppere. I 1971 byttet avdelingen navn til Hærens Jegerskole (HJS) for å kommunisere en reorientert virksomhet fra fallskjermtjeneste som innsettingsmetode til også å fokusere på jobben som skulle gjøres på bakken. Under den kalde krigen skulle HJS mobilisere ved et potensielt sovjetisk angrep på norsk jord. Det var et tydelig fokus på fjernoppklaringsoppdrag med spesiell rekognosering som det primære oppdraget (Aarsæther, 2010, 22. mars). Man så for seg å jobbe i patruljeforband og ved behov kunne slå sammen noen få patruljer for å gjennomføre begrensede offensive operasjoner.

Virksomheten syntes å være preget av tankegangen fra “gutta-på-skauen” med bruk av improviserte midler. Aktuelle operasjonsområder var steder der man forventet at det store sovjetiske angrepet kunne komme (Aarsæther, 2010, 22. mars). Krigsorganisasjonen, som skulle bidra i en slik situasjon fikk navnet Jegerkommando 1 / Søndenfjeldske

Dragonregiment. Denne mobiliseringsstyrken bestod av godkjente fallskjermjegere som ble innkalt til årlige repetisjonsøvelser, oftest gjennomført i tilknytning til den årlige vinterøvelsen i Nord-Norge.

Etter at oljeeventyret i Norge begynte, innså myndighetene at beredskapen rundt norske oljeinstallasjoner på sokkelen og på land var mangelfull. Samtidig blomstret terrorismen opp og terrorgrupper gjennomførte et antall spektakulære terrorhandlinger i Europa (NSCC, 2008). Etter omfattende diskusjoner, saksbehandling og utredninger ble det i 1981 besluttet at Forsvaret skulle etablere en spesialenhet som skulle settes inn dersom norske samfunnsviktige installasjoner ble utsatt for terrorisme med spesiell fokus på oljeinstallasjoner (Børresen, Gjeseth, & Tamnes, 2004, s. 258). HJS fikk oppdraget og opprettet Forsvarets Spesialkommando (FSK). FSK startet dermed utdanning av tilgjengelige mannskaper til en slik kontraterror-rolle. Spesialstyrker fra Storbritannia bidro med instruktører under treningen og 1. juni 1984 ble FSK erklært operativ (Ranum, 2010, 7. mai).

I 1997 flyttet HJS fra Trandum til Rena. Avdelingen byttet igjen navn for å kommunisere at den ikke var en utdanningsinstitusjon men en stående spesialstyrke på beredskap. Navnet ble Hærens Jegerkommando (HJK). Navnet FSK ble imidlertid beholdt, og betegnet HJK dersom avdelingen skulle bistå politiet under kontraterror-operasjoner. Uformelt ble FSK fortsatt benyttet som navn på manøverelementet bestående av spesialjegere, og som var den primære utøvende delen av HJK. I praksis var dette en kampeskadron, kalt Innsatsstyrken. FSK var således en viktig del av HJK, men navnet ble formelt kun benyttet i rollen ved bistand til politiet under nasjonal krisehåndtering.

Et viktig grunnlag for å kunne operere som spesialstyrke er kvaliteten på personellet. Frem til 1999 ble spesialjegerne primært rekruttert fra Fallskjermjegerroppen og noen få fra Marinejegerkommandoen (Lund, 2010, 12. april; Aarsæther, 2010, 22. mars). Disse ble etter fullført førstegangstjeneste og søknad kalt inn til spesialjegeropptak. Opptaket varte omtrent en uke med uttaksprøver bestående av psykologiske prøver, harde fysiske tester og praktiske oppgaver for å teste kandidatens evner og motivasjon. De som bestod prøvene ble rangert, og de beste fikk tilbud om kontrakt med en prøveperiode, i den grad man hadde ledige stillingshjemler (Aarsæther, 2010, 22. mars). Personellet ble deretter overført til Innsatsstyrken hvor de, som integrert del av den operative styrken, samtidig skulle gjennomgå kurs og opplæring for å oppnå operativ status som spesialjegere.

På 1980-tallet hadde spesialjegerne anledning til å tegne flere påfølgende åremålskontrakter av tre års varighet. Disse kontraktene falt imidlertid bort på begynnelsen av

1990-tallet da krefter i Forsvaret ønsket FSK nedlagt. Årsaken til dette var blant annet at FSK-oppgavet ansett som et sivilt pålegg, en oppgave som skulle løses for Justisdepartementet og politiet, med liten relevans for Forsvaret. Under forståelsen av at midler følger oppdraget og således ville forsvinne fra forsvarsgrenen og eventuelt Forsvaret dersom FSK-oppgavet ble terminert, så gjennomførte Forsvarets Overkommando en utarming av HJS i årene rundt 1990 (Aarsæther, 2010, 22. mars). Personellet fikk kun tilbud om seks måneders kontrakter, og medførte en uholdbar situasjon for både personellet og avdelingens operative status. Hovedvekten av personellet kom i tillegg direkte fra førstegangstjenesten og gjennomsnittsalderen var derfor lav. Trusselen om nedleggelse forsvant imidlertid resolutt da Forsvarsminister Johan Jørgen Holst brukte få minutter på å avgjøre at FSK skulle bestå så lenge Arbeiderpartiet regjerte i Norge (Aarsæther, 2010, 22. mars). Prioriteten av HJS endret seg dog ikke nevneverdig før operative forberedelser til beredkapsoppdrag i forbindelse med OL på Lillehammer ble nødvendig. På midten av 1990-tallet fikk HJS gjeninnført åremålskontrakter på tre år for samtlige med tilhørende bonusordning. Spesialjegerne kunne da fullføre tre slike kontrakter og dermed ha til sammen ni års tjeneste (Aarsæther, 2010, 22. mars). Mot slutten av 1990-tallet ble kontraktssystemet ytterligere forbedret og åpnet for syv-års kontrakter for de som ikke var yrkesbefal. Dette forbedret mannskapenes forutsigbarhet og resulterte i bedret kontinuitet ved avdelingen.

Den operative innretningen og anvendelsen av HJS var primært knyttet til beredkapsoppdraget til støtte for politiet. FSK-oppgavet hadde høy prioritet internt, og vedlikehold av den operative evnen innen kontraterror offshore var primærfokus for store deler av HJS. De andre aktivitetene bestod i å opprettholde og videreutvikle mobiliseringstillegget og utdanne fallskjermjegere. Mobiliseringstillegget gjennomførte den siste øvelsen i 1998 og Jegerkommando 1 ble terminert i sammenheng med utviklingen av ny Krigsoppsettingsplan i 1999 (Hanevik, 2010, 14. april). Utdanningen av fallskjermjegere hadde frem til dette primært hatt som formål å fylle mobiliseringstillegget, samt å benytte denne særdeles kapable personellkategorien som rekrutteringsbase til spesialjeger-tjeneste. Motivasjonen for å beholde den vernepliktige fallskjermjeger-troppen ble derfor etter 1999 å opprettholde troppen som rekrutteringsgrunnlag.

Den første deployeringen av FSK-personell til internasjonal tjeneste var et oppdrag som sikringsenhet for general Vagleik Eide. Han var formann i Militærkomiteen i NATO da Gulfkrigen startet i 1991. På grunn av Gulfkrigen ble trusselnivået opplevd som høynet og resulterte i beredkapsheving. FSK ble beordret til å ivareta generalens personlige beskyttelse

i de tre månedene trusselen var høynet (Eidheim, 2010, 12. april). Dette oppdraget var en sped begynnelse på en internasjonal oppdragsrekke som senere skulle bli betydelig. I perioden 1996 til 1999 løste deretter HJK flere oppdrag på Balkan, først som feltsikkerhetslag for den norske kontingenten i Bosnia (Eidheim, 2010, 12. april). Oppdraget var ikke et typisk spesialstyrkeoppdrag, men ga avdelingen en etterlengtet sjanse til å skaffe erfaring fra internasjonale operasjoner. HJK fikk benyttet en stor andel av mannskapene som feltsikkerhetslag, og mange fikk etter hvert denne erfaringen (Eidheim, 2010, 12. april). Mot slutten av perioden ble ansvaret for feltsikkerhetslaget gitt til andre, mens HJK tok del i operasjonen "Joint Commissioned Observers" som innebar både informasjonsinnhenting og liaisonering (Eidheim, 2010, 12. april). Erfaringene med internasjonale operasjoner var likevel fortsatt meget begrenset.

Organisasjonen ved HJK var basert på avdelingens oppgaver. Den var innrettet for å ivareta FSK-oppdraget, drive utdanning av fallskjermjegere, ivareta mobiliseringstillegget samt å utøve fagansvaret for fallskjermtjeneste i Forsvaret (Eidheim, 2010, 12. april). Staben og støtteorganisasjonen var liten, og mange oppgaver måtte løses ad hoc ved hjelp av "dugnad". Ved større øvelser benyttet man for eksempel personell fra mobiliseringstillegget for å forsterke staben og støtteorganisasjonen slik at man kunne drifte operativ virksomhet døgnet rundt. Organisasjonen var således fortsatt preget av en skolestruktur og ikke dimensjonert som en krigsorganisasjon.

Materiellet og utstyret ved avdelingen var i stor grad basert på Forsvarets standardmateriell, bortsett fra spesifikt utstyr til kontraterror-operasjoner (Aarsæther, 2010, 22. mars). I perioden frem til 1999 var det vanskelig å skape forståelse for at innovasjon og spesielt utstyr danner en av hjørnesteinene for effektive spesialstyrker. Forsvarets innkjøpssystem var innrettet for å dekke mobiliseringshærens behov, noe som innebar standardmateriell i store kvanta (Aarsæther, 2010, 22. mars). Det var derfor vanskelig å få prioritet og midler til å gjennomføre innkjøp av spesielt materiell i små mengder selv om dette i mange tilfeller kunne øke fleksibilitet og bruksområde uten nevneverdige merkostnader, i forhold til materiell som allerede fantes i forsyningssystemet. Det spesielle utstyret for å operere under kontraterror-oppdrag offshore var imidlertid ikke særlig egnet til å løse spesialoperasjoner på land. Kapasiteter som landmobilitet, beskyttelse, ildkraft og samband

var derfor mangelvare for å kunne gjennomføre fullspekter⁴ spesialoperasjoner (Eidheim, 2010, 12. april; Lund, 2010, 12. april).

Kommandoforholdene ved bistand til politiet var regulert av Direktiv 80-41. Instruks for sjef HJS som var offentlig tilgjengelig i “Kunngjøring til Forsvaret” beskrev kommandoforholdene i fredstid. Frem til Hærens store omorganisering i 2004 (Operasjon Jupiter) var HJS, senere HJK, administrativt underlagt sjef Søndenfjeldske Dragonregiment. Operasjon Jupiter resulterte i at HJK ble administrativt direkte underlagt Generalinspektøren for Hæren. Under operativ innsats ble imidlertid avdelingen underlagt Fellesoperativt hovedkvarter eller en annen operativ sjef (Hanevik, 2010, 14. april).

2.3 Hva er spesialoperasjoner?

NATO definerer spesialoperasjoner som:

Military activities conducted by specially designated, organized, trained and equipped forces using operational techniques and modes of employment not standard to conventional forces. These activities are conducted across the full range of military operations independently or in coordination with operations of conventional forces to achieve political, military, psychological, and economic objectives. Politico-military considerations may require clandestine, covert, or discreet techniques and the acceptance of a degree of physical and political risk not associated with conventional operations (AJP-3.5, 2009, s. LEX.5).

Definisjonen forsøker også i en viss grad å beskrive hva spesialstyrker er. Isolert sett kan imidlertid denne definisjonen gi flere spørsmål enn svar. Hva er spesielt utpekte, organiserte, trente og utstyrte styrker? Hva er teknikker og metoder som konvensjonelle styrker ikke benytter? Er det bare spesialoperasjoner som foregår i hele konfliktspekteret og som kan kreve for eksempel skjulte metoder? Og hva kan klassifiseres som risiko som ikke er vanlig i konvensjonelle operasjoner? NATOs definisjon fanger således ikke alene hele essensen av hva verken spesialstyrker eller spesialoperasjoner er.

Amerikaneren James D. Kiras har studert fenomenet spesialstyrker og spesialoperasjoner inngående, og i boken “Special Operations and Strategy. From World War II to the War on Terrorism” definerer han spesialoperasjoner, og peker på ukonvensjonelle tiltak mot fiendtlige sårbarheter i en helhetlig kampanje og at fokus gjerne rettes mot målsettinger på det strategiske eller operasjonelle nivået:

Unconventional actions against enemy vulnerabilities in a sustained campaign, undertaken by specially designated units, to enable conventional operations and/or resolve economically,

⁴ Begrepet “fullspekter” henviser i denne oppgaven til evnen til å kunne løse hele spekteret av oppgaver for spesialstyrker i hele konfliktpennet fra fred til krig.

politico-military problems at the operational or strategic level that are difficult or impossible to accomplish with conventional forces alone (Kiras, 2006, s. 5).

Amerikaneren Robert G. Spulak bidrar også til ytterligere belysning av fenomenet ved å trekke inn spesialstyrkers unike evne til å overvinne friksjon balansert med potensiell risiko. Spulak er spesielt opptatt av personellens kvaliteter:

Special Operations are missions to accomplish strategic objectives where the use of conventional forces would create unacceptable risks due to Clausewitzian friction. Overcoming these risks requires special operations forces that directly address the ultimate sources of friction through qualities that are the result of the distribution of the attributes [Elite Warriors, Flexibility and Creativity] of SOF personnel (Spulak Jr, 2007, s. 1).

Den britiske professoren Colin S. Gray kommer i tillegg inn på at spesialoperasjoner gjerne er små, og at de kan være forbundet med politisk sensitivitet i sin definisjon av spesialoperasjoner:

The conduct of small-scale, high-risk/high-payoff, unorthodox operations that are outside the bounds of regular warfare. Depending critically upon surprise – to compensate for their modest number and firepower – special operations forces undertake missions that regular forces either cannot perform or cannot perform at acceptable costs. In addition to surprise, the success of special operations typically depends upon appropriately unconventional training and equipment. In peacetime those operations are likely to be conducted for purposes, and in conditions, of great political sensitivity (Gray, 1998, s. 190).

I 1983 ble det gjennomført et symposium med den hensikt å diskutere amerikanske spesialstyrkers rolle i amerikansk sikkerhets- og utenrikspolitikk. I etterkant ble innleggene og diskusjonene publisert med tittelen “Special Operations in US Strategy”. Maurice Tugwell og David Charters skrev her et kapittel hvor de foreslår følgende definisjon med vekt på hvilke typer målsettinger spesialoperasjoner skal rettes mot og deres tilknytning til utenrikspolitikk:

[S]mall-scale, clandestine, covert or overt operations of an unorthodox and frequently high-risk nature, undertaken to achieve significant political and military objectives in support of foreign policy. Special operations are characterized by either simplicity or complexity, by subtlety and imagination, by the discriminate use of violence, and by oversight at the highest level. Military and non-military resources, including intelligence assets, may be used in concert (Tugwell & Charters, 1984, s. 35).

Hensikten med definisjoner er å bidra til en allmenn forståelse av et begrepsinnhold eller sakskompleks, altså å klargjøre. Fenomenet som defineres skal derfor være mer forståelig etter å ha lest en definisjon. Når det gjelder spesialoperasjoner, pågår det en kontinuerlig diskusjon for å finne en allment akseptert definisjon. I tillegg er det vanskelig å enes om forståelsen av en operasjonstype som oppfattes noe forskjellig i de enkelte land.

Med bakgrunn i de nevnte definisjoner kan det være nyttig å trekke diskusjonen videre. Dersom en for eksempel ser på bruken av spesialstyrker og deres tilhørighet i kommandosystemet, ser en at det ikke finnes en felles enighet om forståelsen av fenomenet. Med grunnlag i doktrinene fastslås det at spesialstyrker er en strategisk ressurs og bruken av spesialstyrkene skal dermed i et funksjonelt perspektiv rettes mot operasjonelle og strategiske målsettinger (AJP-3.5, 2009; FFOD, 2007, ss. 125-126; Stortingsprop nr. 42, 2004, s. 55). “The strategic value of special operations forces depends not just on how well or poorly they perform, but also on how important for the war as a whole are their assigned missions” (Gray, 1998, s. 185). Spesialstyrker skal av disse årsakene også ha en kort og klar kommandolinje til høyeste militære sjef: “... NATO SOF are strategic assets that are employed under a combined joint task force (CJTF). The effect of these SOF, when employed properly, is then realized at the strategic and operational levels” (AJP-3.5, 2009, s. 1.1).

Spesialstyrker brukes likevel både taktisk, operasjonelt og strategisk, de bidrar på alle nivåer, men dette må ikke forveksles med metoder for å lede spesialstyrker i det enkelte tilfelle. I henhold til doktrinen søker man å unngå å underlegge spesialstyrker en konvensjonell styrke uten et egnet ledelselement mellom disse. Ledelselementet skal ha faglige kvalifikasjoner og forutsetninger for å lede og anvende spesialstyrkene på en forsvarlig måte, og på en måte som utnytter potensialet hos slike styrker: “...because they are usually endowed with warrior virtues, commanders tend to use elite units – including special operations forces – much as teenagers drive sports cars and with similar and predictable results” (Gray, 1998, s. 167).

En vanlig metode for å lede spesialstyrker under større fellesoperasjoner er å etablere et ledelselement - et såkalt komponenthovedkvarter - som leder alle spesialoperasjonene i teateret.⁵ Hovedkvarteret har kompetanse og kapasitet til å planlegge og gjennomføre spesialoperasjoner på en måte som utnytter spesialstyrkenes unike egenskaper, og integrerer spesialoperasjonene effektivt i kampanjen.

Spesialoperasjoner er ofte fellesoperative ved at de involverer to eller flere forsvarsgrener, og krever også derfor planlegging og koordinering på tvers av grenene.

NATO special operations are, by nature, joint. The vast majority of special operations forces (SOF) are organized in a joint manner with aviation, maritime, and land units from the troop contributing nations (TCNs), constituting a mission-specific combined joint force special operations component command (CJFSOCC), with a joint staff to plan and direct special

⁵ For eksempel en CJFSOCC, Combined Joint Forces Special Operations Component Command (AJP-3.5:3-2). Tidligere ble dette ledelselementet kalt CJSOTF i NATO, Combined Joint Special Operations Task Force.

operations, operating either separately, integrated with, or in coordination with conventional forces (AJP-3.5, 2009, s. 1.1).

Dersom spesialstyrker skal underlegges en konvensjonell styrke på taktisk nivå vil det opprettes et eget ledelseelement, en SOCCE⁶, under taktisk militær sjef for det aktuelle operasjonsområdet.

Spesialstyrker inngår som regel i større kampanjer, der konvensjonelle kapasiteter utgjør hovedstyrken. Erfaringsvis utgjør spesialstyrkene dermed en liten andel av det totale antall styrker. I sin definisjon av spesialoperasjoner hevder Kiras at de aller fleste spesialoperasjoner, med få unntak, er del av en konflikt eller et problemkompleks som er langt større enn enkelthendelser eller enkeltoppdrag som utføres (Kiras, 2010, 26. jan). Til og med frittstående gisselredningsoperasjoner, som i Entebbe, Mogadishu og Lima, inngikk alle i større konflikter. Kiras hevder derfor at spesialoperasjoner best utnyttes som del av en helhetlig og langsiktig kampanje for å bidra til å løse et aktuelt problem gjennom *mange* separate spesialoperasjoner og således oppfylle den overordnede målsettingen: "... how SOF perform in extended campaigns, by inflicting moral and material attrition in conjunction with conventional forces, is crucial in order for special operations to be effective strategically" (Kiras, 2006, s. 112).

Tanken om det enestående oppdraget som med strategisk effekt skal vinne krigen, basert på såkalt strategisk paralyseteori, virker således mindre realistisk – også for spesialstyrkene. Det enkelte oppdrag vil derfor, i større eller mindre grad, realistisk sett kun bidra til den kumulative materielle og moralske nedslitingen av en fiende, og mest effektivt som del av en helhetlig kampanje. Det var for eksempel ikke tungtvannsaksjonene alene som nektet Hitler tilgang til atomvåpen heller, men *mange* taktiske operasjoner (Kiras, 2006, ss. 1-2). Spesialoperasjoner rettes imidlertid normalt mot fiendens akilleshæl og søker å unngå hans sterke sider fordi dette krever et volum og ildkraft som kun konvensjonelle styrker har.

Oppdrag som løses på det strategiske eller operasjonelle nivået kjennetegnes gjerne av at spesialstyrkene engasjerer mål som er meget viktige for kampanjens eller krigens utfall. Dette betyr mål som normalt forbindes med effekter utover det begrensede og lokale. Uavhengig av målsettingene vil dog *selve handlingene* uansett være taktiske. Når det engasjeres mål som kan ha betydning for kampanjens utvikling, fører det ofte til at ledere på høyeste nivå ofte ønsker innvirkning på og kontroll over de spesialoperasjoner som

⁶ SOCCE: Special Operations Coordination and Control Element

iverksettes: “If special operations are to be used as a strategic tool, they must be connected to this level of decision-making” (D. Last & Milne, 2005, s. 150). Brigader Ferryman uttalte det slik under annen verdenskrig: “As special operations were intended to have strategic effects, it was only natural that the Supreme Commander should ultimately decide how those forces should be used” (Kiras, 2006, s. 102). Det er flere årsaker til dette.

For det første kan den *politiske og militære risikoen* knyttet til engasjering av strategiske og operasjonelle mål være stor. Dette krever gjerne klare direktiver og tidskrisiske beslutninger fra den øverste ledelsen uten hierarkisk forsinkelse og filtrering. Det er i tillegg relevant å nevne at den politiske styring og kontroll over spesialstyrkene på en slik måte kan sikres, samtidig som en nødvendig grad av skjerming opprettholdes. Med en slik tilknytning til det høyeste beslutningsnivået vil disse aktørenes tillit til spesialstyrkene være så vidt høy at spesialstyrkene kan gis ansvaret for å løse viktige oppdrag. Som Tugwell & Charters sier om spesialoperasjoner: “They represent diplomacy conducted by other means, and as such are usually subject to strict political or military control at the highest levels” (Tugwell & Charters, 1984, s. 34).

For det andre trenger en spesialstyrke *nøyaktige og tidsriktige etterretninger* for å lykkes. Feilmarginene er små og kravene til presisjon stadig økende samtidig som spesialstyrkene er sårbare av hensyn til sin størrelse. For å utnytte de komparative fortrinnene er nøye planlegging og detaljer om fienden en av forutsetningene for å lykkes. Dette krever imidlertid normalt støtte fra strategiske etterretningsressurser. For at en slik støtte skal fungere bør spesialstyrken være på et organisatorisk nivå som tillater direkte samarbeid. Dette bidrar også til at sensitiviteten kan ivaretas profesjonelt og helhetlig.

For det tredje har spesialstyrkene et *særskilt behov for skjerming*. Spesialoperasjoner baseres ofte på prinsippet om overraskelse for å oppnå relativ overlegenhet mot en motstander som i utgangspunktet er sterkere eller godt forsvart, og innebærer bruk av kreative, uventede og spesielle metoder. Dersom disse blir allment kjent vil spesialstyrkene ikke kunne ligge i fremkant av utviklingen og mister noen av sine komparative fortrinn. Det er således viktig at færrest mulig kommandoled og personell involveres i detaljene rundt spesialoperasjoner.

En vurdering av hvorvidt spesialstyrkene skal benyttes eller ikke begynner gjerne med et spørsmål om andre styrker kan løse oppdraget. Dersom svaret på dette er ja, bør spesialstyrkene fra et funksjonelt perspektiv i prinsippet ikke nyttes (Spulak Jr, 2007, s. 13). NATO understreker også at spesialstyrker ikke bør erstatte konvensjonelle styrker: “... special operations can provide a strategic alternative to conventional operations or can be

complementary to them, but SOF are not a substitute for conventional military capability” (NSCC, 2008, s. 8). Årsakene til dette er flere. For det første forbrukes den begrensede ressursen og spesialstyrkene slites ut på oppgaver som andre kunne gjort. Spesialstyrker kan ikke masseproduseres grunnet strenge krav til personellet og at det tar lang tid å produsere slike styrker. Dersom spesialstyrkene skal gi utvidet handlingsrom for de vanskelige situasjonene kan de ikke forbrukes på normale militære aktiviteter. For det andre vil en spesialstyrke som løser konvensjonelle oppdrag over tid kunne miste kjernekompetansen som ligger til grunn for spesialstyrker, såkalt *konvensjonalisering*. Kjernekompetansen er fleksibilitet, ukonvensjonelle kapasiteter og uortodoks tankesett tuftet på personellens kvaliteter. Dette må kultiveres, vedlikeholdes og utvikles. For det tredje er ikke spesialstyrker “bedre til alt” enn konvensjonelle styrker. De begrenses altså av sine egenskaper. Spesialstyrkene bør derfor spares til de virkelig vanskelige situasjonene, hvor de kan gi *utvidet handlingsrom og flere valgmuligheter* for den politiske og militære ledelsen.

2.4 Spesialstyrkenes unike egenskaper

Spesialstyrkenes grunnleggende egenskaper er kanskje det viktigste utgangspunktet for spørsmålet om hva spesialstyrker egner seg til. Årsaken til dette er at spesialstyrker utnytter *andre fortrinn* enn konvensjonelle avdelinger for å lykkes med sine oppdrag. De kan derfor heller ikke uten videre løse de samme oppdragene som konvensjonelle. Spesialstyrker og konvensjonelle styrker har ikke de samme kvalitetene, særlig med tanke på volum, beskyttelse og ildkraft. Spesialstyrker er for eksempel ikke egnet til å nedkjempe en fiende i større antall eller til å ta og holde lende over tid (Gray, 1998, s. 186). Spesialstyrkene kan tilpasse løsninger til konvensjonelle oppdragstyper ved å utnytte sin fleksibilitet og kreativitet, men det vil i liten grad være fornuftig når deres egenskaper er utviklet for andre typer oppdrag. Spesialstyrker er ikke bedre enn konvensjonelle til alt, og vil sjelden være en vidunderkur, ei heller alene.

Iraq 2003, and subsequently, has not entirely demolished that vision of the new American way of war, but it has revealed to those who saw SOF as a silver bullet, a panacea even, that there is more to war than battle (Gray, 2006, s. 251).

Harmonisering og fornuftig fordeling av arbeidsoppgaver mellom spesialstyrker og konvensjonelle, samt økonomiske og diplomatiske virkemidler er derfor både naturlig og påkrevet. Slik utnytter man komparative fortrinn og effektiv bruk av ressurser koblet til den

aktuelle overordnede målsettingen. Det skaper synergi og gir økt effekt i operasjoner og kampanjen som helhet.

For å beskrive et fenomen som ukonvensjonelt, irregulært eller spesielt må det sees i forhold til det som er konvensjonelt, regulært eller vanlig. Det “normale” i denne sammenheng er det “konvensjonelle”. En dekkende definisjon av begrepet konvensjonelle operasjoner eller konvensjonelle styrker er imidlertid vanskelig å finne. Amerikanerne definerer konvensjonelle styrker som: “... 1. Those forces capable of conducting operations using nonnuclear weapons. 2. Those forces other than designated special operations forces.” (US Department of Defense, 2001, s. 121). Definisjonen viser at det er forskjell på konvensjonelle styrker og spesialstyrker, men sier ikke hva forskjellene er.

Det konvensjonelle er det som i sin samtid representerer hovedtilnærmingen i anvendelse av militærmakt, gjerne basert på kvaliteter som ildkraft og volum, mens det ukonvensjonelle representerer de mer uvante og uventede tilnærmingene basert på *andre* kvaliteter. Konvensjonelle styrker og spesialstyrker har med andre ord forskjellige kvaliteter, selv om helt skarpe grenser sjelden kan trekkes opp. I tillegg er det en kontinuerlig utvikling av teknologi og kapasiteter. Enkelte oppgaver som for 20 år siden bare kunne løses av spesialstyrker, kan i dag gjøres like godt av konvensjonelle. Skillet mellom spesialstyrker og konvensjonelle styrker må dermed defineres med utgangspunkt i deres ulike kvaliteter og *ikke* deres oppgaver.

Konvensjonelle avdelinger er imidlertid mer organisert, trent og utstyrt for å gjennomføre operasjoner i en tradisjonell hierarkisk militær organisasjon med faste retningslinjer for kommando og kontroll. De følger tradisjonelle doktrinære prinsipper for krigføringen, og gjerne gjennom kombinerte operasjoner⁷ for å synkronisere og utnytte kampkraften. Kampkraften baseres på indoktrinert taktikk, teknikk, prosedyrer og teknologi. Rasjonale for konvensjonelle styrker og operasjoner er å kunne gjennomføre avgjørende strid med sikte på å påtvinge fienden egen vilje ved å true eller ta hans tyngdepunkt (Kiras, 2010, 26. jan).

For å løse oppdrag utnytter de egen kampkraft, basert på organisatoriske støtteressurser og kjente prinsipper for den typen strid man fører. Graden av kreativitet, uforutsigbarhet og tilpasningsevne hemmes ofte av avdelingenes størrelse og dermed byråkratiske forhold, inntrente handlingsmønstre og krevende koordinering av ulike tiltak og

⁷ Oversatt fra ”combined arms” som henstiller til integreringen og utnyttelsen av ulike våpensystemer (FFOD, 2007, s. 71).

manøver. Konvensjonelle styrker er således unikt utsatt for friksjon grunnet deres størrelse og kompleksitet, enten denne påføres av en fiende, er egenprodusert eller stammer fra spesielle betingelser i operasjonsmiljøet (Spulak Jr, 2007, s. 10).

Spesialstyrkene har imidlertid andre forutsetninger for å håndtere friksjon. Robert G. Spulak hevder at det er tre grunnleggende kvaliteter ved personellet som bidrar til å skille spesialstyrker fra konvensjonelle: elitekrigere, fleksibilitet og kreativitet (Spulak Jr, 2007, s. 20). Disse kvalitetene setter spesialstyrker bedre i stand til å overvinne krigens friksjon hevder han. For det første oppleves krig som et helvete for den enkelte soldat. For å håndtere dette må spesialjegerne være *elitekrigere* som presterer selv under de mest krevende betingelser. Soldater med de etterspurte kvalitetene, organisert i små og fleksible enheter, blir bedre i stand til å overkomme intens stress, belastninger og reaksjoner i kamp. Her inkluderes spesialjegerens integritet og høye moralske og etiske standard som gjør at de kan betros sensitive og viktige oppdrag. I tillegg har styrkenes størrelse mye å si med tanke på håndtering av friksjon. Størrelse er en kvalitet i seg selv, spesielt med tanke på friksjon: dess mindre avdeling, dess færre bevegelige deler og dermed mindre egenprodusert friksjon. "The smaller the unit, the better its performance" (Lawrence, 1940, s. 124). For å låne et begrep fra økonomiens verden blir de såkalte transaksjonskostnadene altså lavere.

For det andre kan man ikke vite hva som venter i krigen. Denne usikkerheten forsøker militære organisasjoner gjerne å imøtekomme med å utvikle *fleksibilitet*. Bredden i kapasiteter og kvaliteten på disse setter spesialstyrker bedre i stand til å orientere seg i uklare omstendigheter og velge riktig virkemiddel. En illustrasjon kan være ordtaket som brukes ved FSK/HJK: "Vårt neste oppdrag er et oppdrag vi ikke har trent på". Dette betyr imidlertid ikke å være uforberedt på kommende utfordringer, men at spesialstyrker innrettes med sikte på fleksibilitet fordi fremtiden er uforutsigbar.

Spesialstyrkene fokuserer også på å kunne operere ved hjelp av grunnleggende hjelpemidler dersom teknologien ikke fungerer eller ikke er tilgjengelig. Spesialstyrkene bruker derfor mye tid på vedlikehold av grunnleggende ferdigheter. Hensikten er å kunne improvisere når situasjonen krever det. Dersom de ikke behersker grunnleggende ferdigheter som våpenbehandling, stridsdriller og nødprosedyrer, utgjør improvisasjon under stress en risiko i seg selv. Den stadige tilbakevendingen til trening på grunnleggende ferdigheter må imidlertid ikke forveksles med faren for overdreven fokus på spesifikke scenarioer eller spesielle oppdragstyper. Et slikt fokus kan redusere *fleksibiliteten og tilpasningsevnen* til

spesialstyrkene. "... designation of specific tasks may limit SOF's flexibility, with the potential to create forces that can perform only one core task." (Spulak Jr, 2007, s. 15).

Andre beskriver spesialstyrker som "jacks of all trades, masters of none" (Simmons, 2004, s. 89), og understreker med det at spesialstyrker må være fleksible for å kunne løse nye og uventede oppdrag som andre ikke kan. Det er med andre ord ikke oppgavene som definerer spesialstyrker og spesialoperasjoner: "Special operations are operations that regular forces cannot perform, and special operations forces are selected, equipped and trained to do what regular forces cannot do" (Gray, 1998, s. 149). Sammensetningen av mange ulike kapasiteter i en spesialstyrke gir større handlingsrom og fleksibilitet, de vil ha flere alternative løsninger og bedre forutsetninger for å overvinne krigens friksjon (Spulak Jr, 2007, s. 40).

For det tredje er det umulig å forutse hva som faktisk vil skje når en operasjon iverksettes. Friksjon, stridens ikke-lineære forløp og ukjente faktorer vil ofte bidra til å hindre måloppnåelse. Spesialstyrker svarer med *kreativitet og innovasjon*, ved å benytte sine ressurser på nye, gjerne uventede måter for å løse problemer med en akseptabel grad av risiko. De er i stand til å endre stridens karakter ved å velge stadig nye tilnærminger som utsetter fienden for friksjon, ved å utfordre og utnytte hans menneskelige begrensninger, usikkerhet omkring informasjon og stridens ikke-lineære forløp

I Spulaks øyne gir dette spesialstyrkene fem operasjonelle evner, eller såkalte komparative fortrinn, i forhold til konvensjonelle styrker (Spulak Jr, 2007, s. 23). *Relativ overlegenhet* er små enheters evne til å skape midlertidig og avgjørende overlegenhet, selv i møte med en større og godt forberedt styrke. *Sikker adkomst* er evnen til hurtig og sikkert å transportere, sette inn og trekke ut spesialstyrker skjult. Dette tillater operasjoner i områder hvor konvensjonelle operasjoner ikke er mulig. *Ukonvensjonell tilnærming* er evnen til å forholde seg til trusler og unngå egen ødeleggelse under operasjoner, ved for eksempel å operere autonomt i små enheter mens man etablerer og utnytter kapasitetene til lokale styrker eller paramilitære styrker, gjennom for eksempel sabotasje og subversjon. *Integrerte operasjoner* er evnen til å adressere transnasjonale og asymmetriske trusler ved å integrere elementer fra andre nasjonale ressurser og operere med andre militære styrker og sivile kapasiteter, eksempelvis ved militær assistanse. *Strategisk initiativ* er evnen til å skape og opprettholde initiativet mot en fiende på det strategiske nivået, gjennom en bevisst kampanje ved å engasjere nøye utpekte mål som ikke er tilgjengelige for konvensjonelle styrker. Et godt eksempel på dette er Joint Special Operations Command (JSOC) sin kampanje for bekjempelsen av Al Qaida i Irak i 2006 og 2007 (Urban, 2010).

Spesialoperasjoner gjennomføres først og fremst av avdelinger som er utpekt for dette, selv om det også finnes eksempler på at konvensjonelle avdelinger har utført spesialoperasjoner (AJP-3.5, 2009, s. 1.1; Kiras, 2006, s. 6). Imidlertid finnes det fastlagte og standardiserte krav for å kunne defineres som spesialstyrke, blant annet at avdelingene skal ha spesielt selektert personell, spesielt utstyr og tilpasset trening for å kunne benytte uvanlige metoder og teknikker på oppdrag. I NATO finnes det formaliserte krav for å oppnå status som spesialstyrke (for eksempel beskrevet i NATO Special Operations Policy Document MC 437/1), og i tillegg har mange nasjoner egne retningslinjer for dette. Kravene omfatter kvalitative mål og retningslinjer for hvilke kapasiteter og evner en spesialstyrke skal ha, krav som *normalt* ligger utenfor grensene av hva som er mulig å gjøre med konvensjonelle styrker.

En forutsetning for å kunne opptre ukonvensjonelt er personell, kultur og en mentalitet i styrkene som fremmer innovasjon og kreativitet. Spesialstyrkene er avhengige av å ligge i fremkant av utviklingen og videreutvikle spesiell teknologi, særlig dersom de skal overvinne den friksjonen en liten styrke møter i kamp mot en større og sterkere motstander. Innovasjon fordrer imidlertid at organisasjonen tillater eksperimentering og tiltak på laveste taktiske nivå, og som ligger utenfor grensene av hva tradisjonelle militære organisasjoner normalt tillater. Resultatet kan bli hjelpemidler som forbedrer spesialstyrkens evner, og som utnyttes på oppdrag. Et eksempel på dette er utviklingen av FACNAV.⁸ FACNAV er et dataverktøy for navigasjon, planlegging, ildledning og kommando og kontroll. Systemet benyttes både under planlegging og gjennomføring av operasjoner, og anses som et banebrytende verktøy. Utviklingen av systemet foregikk imidlertid på lavt taktisk nivå, i samarbeid med både sivile og militære aktører, og utenfor normale retningslinjer for prosjektgjennomføring i Forsvaret. Prosessen var både eksperimentell og ukonvensjonell (Danielsen & Valaker, 2009, s. 8).

Spesialstyrker er små styrker som ikke lar seg masseprodusere (Spulak Jr, 2007, s. 12). Erfaringer viser at kravene som stilles til den enkelte spesialjeger er så strenge at kun en liten andel av befolkningen har de nødvendige egenskaper og motivasjon som må til for å bestå og fullføre seleksjon og trening (Hennesy, Horn, & Last, 2005, s. 6). Prosessen er i tillegg tid- og ressurskrevende, og det tar år med trening og operasjoner for å oppnå teknisk og mental modenhet. Erkjennelsen av at spesialstyrker er en begrenset ressurs anses dermed som viktig for å unngå overforbruk av en kritisk ressurs. Dersom en ønsker å utvide spesialstyrkene for å

⁸ FACNAV, Forward Air Control and Navigation. Senere omdøpt til MARIA Battlefield Management System (Danielsen & Valaker, 2009, s. 103).

respondere på økt etterspørsel vil imidlertid en løsning med å senke kravene til spesialjegerne for å få inn flere kunne skape problemer. Personnellets kvaliteter er selve grunnlaget for at spesialstyrker kan operere slik de gjør. Ved å senke kravene vil altså ikke en spesialstyrke kunne operere utenfor grensene av hva regulære avdelinger kan. Spesialstyrkene vil derfor stå i fare for å miste sine unike evner dersom masseproduksjon forsøkes. Som Colin Gray advarer mot: "...as the popularity of SOF leads to an expansion in their numbers, it is probable that they will suffer some dilution in quality and will be misused in a shock-troop, fire-brigade role" (Gray, 2006, s. 252). Mantraene "mennesker er viktigere enn materiell" og "kvalitet er viktigere enn kvantitet" benyttes derfor ofte av spesialstyrker.

2.5 De prinsipielle oppgavene

I henhold til NATOs doktrine for allierte spesialoperasjoner (AJP-3.5, 2009) deles spesialstyrkenes prinsipielle oppgaver i fire kategorier; *offensive operasjoner* (DA), *spesiell rekognosering og overvåking* (SR&S), *militær assistanse* (MA) og *tilleggsoppgaver*.⁹

Offensive operasjoner er presise operasjoner normalt avgrenset i tid og rom.

Operasjonene fokuseres mot klare definerte mål av strategisk eller operasjonell betydning, eller med avgjørende taktisk betydning. Denne typen operasjoner kan gjennomføres autonomt eller støttet av konvensjonelle styrker. Eksempler på slike operasjoner er raid, bakhold og ildoverfall. Operasjonene gjennomføres gjerne for å oppnå spesifikke, definerte og ofte tidskritiske resultater. Oppdragene kan involvere angrep på kritiske mål, avskjæring av kommunikasjonslinjer eller andre målsystemer, pågrepelse av viktig personell eller materiell. Eller å ta, ødelegge eller nøytralisere fiendtlige fasiliteter og kapasiteter. Operasjonene kan involvere ildledning av luftleverte våpen eller autonom presisjonsødeleggelse av fiendtlige mål med egen ildkraft eller eksplosiver. Spesielle redningsoperasjoner for å hente eller berge savnet personell eller viktig utstyr på fiendtlig territorium inngår også i denne kategorien.

Spesiell rekognosering og overvåking omfatter innhenting av spesifikk definert informasjon av operasjonell eller strategisk betydning, avhengig av hvilket nivå som etterspør informasjonen. Spesialstyrkenes evne til å operere skjult og autonomt, i små enheter, gir anledning til å etablere øyne og ører i områder som er fiendtlige, vanskelig tilgjengelige eller politisk sensitive. Ved at personell befinner seg i området og utfyller tekniske sensorer forbedres evnen til å rapportere den virkelige situasjonen fra bakken. Dette er viktige bidrag

⁹ Begrepene er oversatt fra NATOs doktrine. De engelske begrepene er: Direct Action (DA), Special Reconnaissance and Surveillance (SR&S), Military Assistance (MA) og Additional Activities.

til militære sjefer i plan- og beslutningsprosesser. Slike aktiviteter kan foregå skjult, fordekt eller åpent. Informasjonen som samles inn prosesseres av etterretningspersonell for sammenstilling til etterretninger. Slik rekognosering innebærer tre hovedaktiviteter: *Områdevurdering* innebærer å innhente og rapportere geodata fra et angitt område. *Trusselvurdering* betyr å samle informasjon i et område for å rapportere hvilke elementer av en fiendtlig styrke som befinner seg der og hvordan disse kan utgjøre en trussel mot egen styrke og egne operasjoner. *Målvurdering* betyr å finne, identifisere og vurdere fiendtlige mål for å anbefale best egnede virkemidler for å nøytralisere eller ødelegge disse. Vurderingene omfatter også klarlegging av fare for utilsiktet skade på tredjepart og andre potensielle effekter av tiltak. *Vurdering av effekt etter angrep* innebærer å vurdere graden av skade som egne styrker har påført fiendtlige mål.

Militær assistanse beskrives best som en samlebetegnelse for støtte til vennligsinnede nasjoner, styrker eller grupperinger i hele konfliktspekteret. Spesialstyrker kan ta ansvaret for å utruste, trene, støtte og eventuelt lede lokale styrker under oppdrag. Hensikten med slik assistanse er å øke egen kampkraft ved å supplere egen styrke med lokale krefter, samt at det vil bidra til erfaringsoverføring og kompetanseheving av disse slik at de på sikt kan ivareta egen sikkerhet. Styrkeøkonomiseringen i dette betyr også at eget fotavtrykk i et operasjonsområde minimaliseres. I tillegg vil det å arbeide sammen med lokale styrker kunne gi tilgang til viktig informasjon som man ellers ikke ville få tilgang til. Resultatet av militær assistanse kan derfor videre resultere i både offensive operasjoner og spesiell rekognosering og overvåking.

Den siste kategorien kalles *tilleggsoppgaver*. Denne betegnelsen dekker oppgaver som ikke naturlig passer inn i de tre andre kategoriene. *Støtte til bekjempelse av irregulære trusler* er ikke en oppgave som spesialstyrkene alene bidrar til, men deres egenskaper passer godt til en rekke aktiviteter som faller naturlig i denne sammenhengen. *Opprørsbekjempelse (COIN)*¹⁰ inngår blant annet som del av denne samlebetegnelsen. Kontraterror som bekjempelse og pågripelse av terrorister eller opprørsledere kan også være del av slike operasjoner. *Gisselredningsoperasjoner* kan gjennomføres for å frigi gisler. Mange, men ikke alle, spesialstyrker er trent og utrustet for slike oppdrag. Gisselredning er oftest et nasjonalt ansvar. *Liaisonering mellom stridende parter* er en annen aktivitet som spesialstyrker kan løse. Slike behov kan oppstå dersom alliert sjef ønsker å kommunisere med partene i en

¹⁰ COIN: Counter Insurgency, opprørsbekjempelse

konflikt uten å ha direkte tilgang til disse. Partene kan være militære eller paramilitære, sivile og statlige aktører. I tillegg kan spesialstyrker bidra til å lokalisere, erobre og sikre våpen som kan utgjøre en kjemisk, biologisk, radiologisk eller kjernefysisk trussel.

Når det henvises til at en spesialstyrke innehar kapasitet til fullspekter spesialoperasjoner, dreier dette seg i denne oppgaven om å kunne løse hele spekteret av oppgaver, i spennet fred til krig. Fullspekterkapasitet handler således primært om styrkens egne kapasiteter, men vil i operativ sammenheng også inkludere nødvendig støtte fra andre fellesoperative støtteressurser. Slike ressurser kan være midler til innsetting som for eksempel helikopter, fly eller fartøyer, etterretningsressurser eller ildstøtte fra for eksempel jagerfly.

2.6 Det funksjonelle perspektivet

Utviklingen og satsningen på spesialstyrker i Norge fra årtusenskiftet og fremover kan analyseres i ulike perspektiver. I denne oppgaven velger jeg å vektlegge et funksjonelt og et symbolsk perspektiv. Det er viktig å være klar over at det ikke er vanntette skott mellom disse perspektivene. Tvert imot vil de i mange tilfeller flyte sammen slik at militær nytteverdi (det funksjonelle) for eksempel også får symbolsk betydning eller motsatt. Når disse to perspektivene likevel sees hver for seg i denne oppgaven, er det fordi en slik kategorisering bidrar til å gjøre analysen ryddigere. I mange tilfeller vil det også være en klar forskjell mellom den symbolske betydningen av spesialstyrkene og den militære nytteverdien slike styrker har.

I et funksjonelt perspektiv rettes oppmerksomheten først og fremst mot den militære nytteverdien slike styrker har i norsk og alliert sammenheng. Dagens trusselbilde står sentralt i dette perspektivet. Med basis i dette trusselbildet kan spørsmålet stilles: hvilken militær nytte har Norge av spesialstyrker?

Etter den kalde krigen endret trusselbildet seg. Fra en relativt statisk og stabil situasjon mellom to supermakter til en unipolar og senere multipolar verden. I kjølvannet av Sovjetunionens fall oppstod det blodige konflikter på Balkan som innebar graverende brudd på menneskerettigheter, blant annet folkemord og etnisk rensing. Stortingsproposisjon nr. 42 beskriver i detalj hvordan sikkerhetssituasjonen for Norge har utviklet seg etter den kalde krigen (Stortingsprop nr. 42, 2004). Risikobildet har blitt mer diffust og sammensatt. Tradisjonell statssikkerhet er utvidet med samfunnssikkerhet og menneskelig sikkerhet. Statens eksistens vurderes som lite truet, mens fokus på sikkerheten for den enkelte og viktige samfunnsfunksjoner er høynet.

En grunnleggende norsk sikkerhetsinteresse er utviklingen av en internasjonal rettsorden som styrker menneskerettigheter og fred, stabilitet, sikkerhet og utvikling regionalt og globalt. Utfordringene og potensielle trusler mot Norge er i dag flere og mer uoversiktlige enn tidligere. Det fremheves som viktig å motvirke at det finnes områder av lovløshet som kan gi økt grobunn for internasjonal terrorisme. Grenseoverskridende trusler knytter norsk sikkerhetspolitikk til den internasjonale utviklingen og konfliktpotensialet kan gi indirekte eller direkte virkninger for Norge. Risikoen for at det også i framtiden vil oppstå konflikter, kriser og nødssituasjoner der bruk av væpnet makt inngår, er stor. Det foretrekkes at sikkerhetspolitiske utfordringer håndteres og finner sin løsning på et tidligst mulig tidspunkt, gjerne utenfor våre grenser og før de blir for store og uhåndterlige. Forsvaret som sikkerhetspolitisk instrument skal kunne delta i bekjempelsen av disse truslene der de måtte oppstå. Typen trusler i fremtiden er det ikke mulig å eksakt forutse og derfor har Forsvaret behov for høy fleksibilitet, tilgjengelighet og tilpasningsevne.

David Kilcullen analyserer dette moderne trusselbildet i "The Accidental Guerrilla" (Kilcullen, 2009, s. 7). Han påpeker at globaliseringen har ført til et transnasjonalt trusselbilde som knytter verdens urolige hjørner tettere sammen. Dette innebærer at truslene nå har mindre tydelige geografiske grenser. Borgerkrigsliknende konflikter, "failed states" med lovløse tilstander, terrorisme og kriminalitet preger flere regioner. De irregulære trekkene har blitt synligere og viktigere (Østerud, 2009, s. 11). Såkalt asymmetrisk krigføring har blitt tydeligere, hvor den svake parten gjør seg sterkere ved hjelp av ukonvensjonelle midler (Østerud, 2009, s. 118). Andre minner oss om at det også fortsatt pågår et antall regionale konflikter basert på tradisjonelle konfliktårsaker som etnisitet, religion, økonomiske interesser, ideologi og kamp om territorium. Det er derfor en omforent enighet om at potensielle trusler mot Norge og nasjonens interesser på kort varsel kan gi et vidt spekter av utfordringer. Et gjennomgående trekk ved moderne komplekse konflikter er at aktørbildet er uoversiktlig med en blanding av statlige og ikke-statlige aktører. Virkemidlene som benyttes begrenses kun av fantasien. Kort fortalt har krigen endret karakter (Østerud, 2009).

Situasjonen stiller derfor andre krav til Forsvaret enn under den kalde krigen. I sin doktoravhandling behandler Tormod Heier blant annet spørsmål rundt Norges rolle i transformasjonen av NATO som ble innledet på slutten av 1990-tallet (Heier, 2006). Etter at den kalde krigen opphørte og NATO involverte seg på Balkan oppdaget Norge og alliansen alvorlige kapasitetsmangler. Manglende strategisk mobilitet, mangel på effektiv og kryptert kommunikasjon og operativ utholdenhet er eksempler (Heier, 2006, s. 36). Det kanskje mest

alvorlige var at disse operasjonene foregikk på europeisk jord, nært alliansens kjerneområde. Et av resultatene ble etter press fra amerikanerne det såkalte Defence Capabilities Initiative (DCI) i 1998 og deretter NATO's nye strategiske konsept i 1999. Hensikten med DCI var å sørge for at NATOs medlemmer hadde relevante militære kapasiteter til å møte utfordringene i det 20. århundre (Heier, 2006, s. 11). I tillegg innebar det nye strategiske konseptet en vesentlig endring av alliansens innretning, nemlig at NATO måtte være beredt til å operere "out-of-area". I praksis innebar dette at NATOs medlemmer sto overfor en drastisk endring av sin militære struktur i en transformasjonsprosess som skulle minske gapet mellom den amerikanske kapasiteten og den europeiske. Kvalitet var å foretrekke fremfor kvantitet. Senere ble NATO Response Force (NRF) og NATO Prague Capabilities Commitment (PCC) vedtatt i 2002 (Stortingsprop nr. 42, 2004, s. 27).

Spesielt småstatene fikk merke at moderne utstyr var dyrt og i sammenheng med reduksjoner i forsvarsbudsjettene ble investeringsevnen skadelidende (Matlary & Østerud, 2005, ss. 18-20). I Forsvarstudien 2000 omsatte general Frisvold erfaringene fra blant annet Balkan til strategi og anbefalte tiltak for å transformere Forsvaret (FS 2000, 2000). Det ble lagt vekt på at relevans var viktigere enn volum, og at reaksjonsevne og hurtig deployering var avgjørende. Dersom man ikke er på rett sted til rett tid forringes eller uteblir effekten av bidraget (Stortingsprop nr. 42, 2004). Dette hadde Kosovo vist med all tydelighet. Eller som tidligere forsvarssjef Diesen sa: "..., fordi vi står overfor helt grunnleggende utviklingstrekk som ikke etterlater så mange valgmuligheter utover å enten tilpasse seg utviklingen eller forfalle til militær og sikkerhetspolitisk irrelevans" (Diesen, 2005, s. 164).

I det nye trusselbildet passet spesialstyrkenes egenskaper og kapasiteter godt. Under et NATO SOF symposium i 2008 redegjorde David KilCullen for spesialstyrkenes strategiske relevans (Johansen, 2008): Spesialstyrkenes *usynlighet* bidrar til å bekjempe nye fiender som velger å utmanøvrere vår konvensjonelle overlegenhet ved å kjempe ukonvensjonelt og asymmetrisk. Spesialstyrkene kan slåss ukonvensjonelt, og de nye strategiske rammebetingelsene vil kreve operasjoner hvor man arbeider med de lokale med lav profil, over lang tid og med lite fotavtrykk. *Styrkeøkonomi* er viktig for å motvirke for eksempel Al Qaida sin uttalte strategi om å trekke Vesten inn i langvarige og ressurskrevende operasjoner som i verste fall fører til sammenbrudd. Små, billige og fleksible strategiske styrker som kan engasjere langs flere operasjonslinjer er en del av løsningen for å kunne gjennomføre slike kampanjer og samtidig unngå utmattelse.

With limited budgets, political will and manpower, Western militaries are forced to make sure every individual who is willing to fight is not just an able individual, but a very capable one. This is in part the reason for the relative doctrinal surge of SOF in post-modern militaries (Henriksen, 2007, s. 214).

Politisk vilje demonstreres først og fremst av styrker på bakken, og i mindre grad av fly i luften eller fartøy på sjøen, hevdet KilCullen. Ved å anvende spesialstyrker forplikter man vanligvis en liten styrke som gir relativt lav risiko. Imidlertid kan politisk vilje endre seg raskt. Spesialstyrkene er i slike tilfeller forberedt på å reagere hurtig. Anvendelsen avhenger imidlertid av at strategiske beslutningstakere er utdannet og opplyst. *Strategisk hurtighet* kan oppnås ved at spesialstyrkene har spesiell kompetanse på noen områder som man raskt og ved behov kan formidle til de konvensjonelle styrkene og dermed hurtig regenerere større styrker for ett formål. Det tok for eksempel, ifølge KilCullen, minst tre år før man fikk hevet kompetansen innen opprørsbekjempelse i USA og implementerte dette i Irak. *Taktisk anvendbarhet* baseres på spesialstyrkenes kvalitet, presisjon og dyktighet som gjør de i stand til å fungere som reelle strategiske styrker. Feilmarginene i dagens konflikter blir stadig mindre, og konsekvensene er potensielt store.

2.7 Det symbolske perspektivet

Mens militær nytte vektlegges i det funksjonelle perspektivet, vil andre forhold vektlegges i et symbolsk perspektiv. Kan utviklingen og satsningen på norske spesialstyrker forklares ut fra at slike styrker har en symbolsk betydning for politikere og militære som konvensjonelle styrker i mindre grad har, og som gjør det svært attraktivt for politiske og militære ledere å satse på nettopp spesialstyrker? Symbolikk er naturlig nok mer diffust og vanskelig å få tak på enn militær nytteverdi, men i det følgende gjøres et forsøk på å konkretisere dette.

Norsk sikkerhetspolitikk har siden annen verdenskrig vært nært knyttet til USA og NATO. NATOs formål og hensikt var under den kalde krigen solid fundamentert i stormakts- og hegemonikampen mellom blokkene. Ved et angrep på et av medlemslandene i NATO ville artikkel 5 utløse kollektivt forsvar av alliansen. Etter Sovjetunionens fall og oppløsning var alliansens rasjonale ikke lenger like selvsagt. Samtidig ønsket USA et sterkt NATO. Der hadde de innflytelse, og situasjonen ville bli en annen dersom det europeiske sikkerhetssamarbeidet kom under ledelse av EU. For Norge, som heller ikke er medlem av EU, ble nok også dette ansett som en fordel.

Norsk militær deltakelse i internasjonale operasjoner er blitt et diplomatisk tiltak for å åpne dører og skape velvilje hos allierte, men dette hensynet er fjernere og mindre umiddelbart innlysende for betydelige deler av norsk opinion (Matlary & Østerud, 2005, s. 24)

Når NATO etter hvert deltok i fredsopprettende operasjoner som på Balkan, og senere utenfor territoriet som i Afghanistan, ble det forventet at alliansens medlemmer skulle bidra. Minnene fra Kosovo var friske og hadde vist et markant behov for militær transformasjon i Europa. Når amerikanerne iverksatte Operasjon Enduring Freedom i Afghanistan, var de i utgangspunktet ikke interessert i innblanding fra NATO. Dette til tross for at NATO erklærte artikkel 5 for utløst allerede 12. september 2001 (Heier, 2006, s. 43; NATO, 2006). Etter hvert ble likevel enkelte allierte land en del av operasjonen, men under amerikansk ledelse. Slik skulle amerikanerne sikre effektiv ledelse av operasjonene.

Spørsmålet i denne sammenhengen blir hva bidragsnasjonen ønsker å oppnå med å støtte alliansen. Bidragskrigføring kan sies å springe ut fra småstaters sikkerhetsutfordringer og alliansetankegang (Vance, 2005). Ved å bidra når allierte stormakter ber om støtte, håper småstaten at man selv skal få støtte den dagen behovet måtte oppstå. Denne grunnleggende resiprositetslogikken er fortsatt gjeldende, og Norge har i økende grad gjort det landet kan for at NATO skal forbli en relevant militær allianse (Matlary, 2005, s. 201). Hva kan så et lite land bidra med? Den symbolske nytteverdien av konvensjonelle norske styrker var begrenset både i Irak og Afghanistan (Heier, 2006, ss. 218-226). I tillegg risikerte Norge tap ved å sende relativt sett dårlig forberedte, vernepliktsbaserte styrker. Da var det mer attraktivt å benytte andre og godt forberedte styrker som tydelig markerte, eller symboliserte, at Norge var med, men uten store volum med tilhørende risiko. I tillegg ville slike styrkebidrag markere overfor Stortinget og befolkningen at de fikk noe igjen for de årlige milliardbevilgningene til Forsvaret.

En fundamental utfordring med bidragskrigføring er imidlertid det potensielle bruddet mellom nasjonal strategi og taktisk innsats i operasjonsområdet. Ved å avgi en militær styrke til en koalisjon for korte tidsrom, gir man ikke bare fra seg deler av kontrollen, men det viser seg ofte at nasjonen gjerne distanserer seg fra ansvar (Vance, 2005). Ansvaret for taktiske handlinger og utfallet av disse må nasjonen uansett ta, men å bidra til det kollektive ansvaret for at koalisjonen med optimal innsats fra alle bidragsytere når de strategiske og operasjonelle målsettingene viser seg imidlertid å være vanskeligere. Slik kan politisk gevinst innkasseres uten strategi for annet enn å bidra - "Det viktigste er ikke å vinne, men å delta".

En tilnærming som dette vil dog kunne vise seg å være kontraproduktiv dersom andre mer helhjertede bidragsytere ser “gratis-passasjerer” i rekkene. Dette blir særlig tydelig for småstater som ikke makter å opprettholde bidragene over tid. I en norsk sammenheng har innenrikspolitiske spørsmål medført utfordringer for sittende regjeringer i forhold til hvilke bidrag Norge har kunnet stille i alliansen. Forespørslene om å bidra i Irak i 2003 og Sør-Afghanistan i 2007 kan tjene som eksempel. Det kan synes som at et ønske om å imøtekomme forespørslene og dermed pleie de transatlantiske forbindelser, resulterte i at Norge sendte bidrag til andre steder hvor det var behov og samtidig politisk mulig for regjeringen å sende styrker; altså en bruk av militære styrker med klare symbolske overtoner. I 2003 ble det nemlig sendt et “humanitært” ingeniørkompani til Irak og spesialstyrker til Afghanistan. I 2007 ble det sendt spesialstyrker geografisk begrenset til Kabul, selv om ISAF¹¹ ønsket styrker til sør. Debatt og artikler i media indikerer at disse bidragene var et resultat av kompromisser i regjeringen (Dragnes, 2005, 13. des; Elvik, 2007, 14. mars). Slik kan politiske hensyn resultere i militære oppdrag hvor Vance mener at politikerne fremmedgjør seg fra misjoner og opplever at målsettingen for småstaten nås gjennom selve bidraget. Dersom strategien for en nasjon er tilstedeværelse i en operasjon, vil sekundære og tabloide målsettinger som for eksempel “demokratisering av Afghanistan” vanskelig kunne argumentere tilstrekkelig godt når egne soldater mister livet.

Harald Høiback uttrykker i sin artikkel “The Noble Art of Constructive Ambiguity” tilsvarende utfordringer relatert til helhetlig tilnærming¹², som har slektskap til bidragskrigføring (Høiback, 2009). Ved å benytte dikotomien fragmentert tilnærming (atomistic approach) og helhetlig tilnærming (holistic approach) analyserer Høiback hvordan militære sjefer kan havne i kryssilden mellom *politics* og *policy*. Dette tilsier at militære ledere må forstå politikkenes primat når beslutningen skal omgjøres til strategi og operasjonelle målsettinger. Bidragskrigføring vil i denne sammenhengen kunne havne innenfor den fragmenterte tilnærmingen fordi bidragsnasjoner med ujevnt intervall sender sine styrker for å innkassere gevinst hos sine allierte. Resultatet kan bli at man ikke bidrar optimalt til oppdragsløsingen i operasjonsområdet.

Spesialstyrker har kvaliteter som gjør de spesielt utsatt for å benyttes fragmentert for innkassering av politisk gevinst. Avdelingene består av personell med mye erfaring og høy gjennomsnittsalder. Treningsstandarden er svært god og utstyret av høy kvalitet. Avdelinger

¹¹ ISAF: International Security Assistance Force

¹² Comprehensive Approach

med slike karakteristika kan deployere på kort varsel og samtidig prestere med mindre fare for å skape uønskede effekter og sette regjeringen i forlegenhet. Spesialstyrker har derfor et godt utgangspunkt for å bidra til politisk gevinst, og med en parallell fare for overforbruk som gjentakende offer for fragmentert bidragskrigføring.

Colin Gray hevder at “showcasing of competence” også er en potensiell strategisk nytteeffekt av spesialstyrker (Gray, 1998, s. 176). Ved å benytte sine spesialstyrker til dristige operasjoner og demonstrere overlegen dyktighet kan en nasjon oppnå politisk gevinst i en allianse. Gisselredningsoperasjonen som israelske spesialstyrker gjennomførte i Entebbe i 1976 og SAS’ frigjøring av den iranske ambassaden i London i 1980 er eksempler på akkurat dette. Ved siden av avskrekking kan en slik fremvisning av militær dyktighet åpne dører hos allierte i form av å fremstå som en kvalitativ attraktiv samarbeidspartner.

3 HJK fra nasjonale til internasjonale operasjoner: 1998 til 2001

3.1 Beskrivelse av perioden

Utgangspunktet for dette kapitlet er 1998, da det ble klart at Norges involvering i OSSE og konfliktene i Kosovo skulle medføre et behov for nødplaner for norsk personell. Kapitlet avsluttes før 11. september 2001. I løpet av denne korte tiden skjedde det store endringer i hvordan norske spesialstyrker ble benyttet. Det samme gjaldt disse styrkenes prioritet og status i det norske forsvaret.

I 1998 var HJK en profesjonell avdeling bestående av en forholdsvis liten stab, en manøverenhet kalt Innsatsstyrken, fallskjermavdelingen, utdanningsavdelingen og administrativ støtte. Staben ivaretok de oppgavene en stab normalt har ansvar for, både internt og utad i forhold til omverdenen. Innsatsstyrken, som bestod av spesialjegere, var den utøvende enheten. Disse hadde hovedfokus på å opprettholde beredskap for FSK-oppdraget. I praksis var Innsatsstyrken en avskjermet del av HJK, hvor adgang og innsyn var begrenset til færrest mulig. Fallskjermavdelingen ivaretok fallskjermtjenesten og sørget for vedlikehold av ferdigheter innenfor luftmobile kapasiteter. Utdanningsavdelingen hadde ansvaret for å rekruttere, selekere og utdanne nytt operativt personell. Mobiliseringstillegget var formelt sett fortsatt en del av HJK, men ble ikke innkalt til øvelser etter 1998. Ordningen med mobiliseringstillegget bortfalt i 2000 da HJK fikk godkjent ny Krigsoppsettingsplan (Hanevik, 2010, 14. april).

I 1998 ble det klart at Norge skulle lede formannskapet i OSSE¹³ med Knut Vollebæk i spissen. I forbindelse med konflikten i Kosovo spilte OSSE en rolle for å overvåke situasjonen i landet og på Balkan generelt. Ordningen ble kalt "Kosovo Verification Mission" (KVM) og innebar blant annet norske observatører i Kosovo. Tilstedeværelsen av disse observatørene resulterte i et behov for nødplaner dersom observatørene skulle bli holdt tilbake mot sin vilje; det ble tidlig understreket at gisselredning var et nasjonalt ansvar. Under ledelse av Storbritannia ble det senhøstes 1998 laget et planverk for å håndtere slike situasjoner (Hanevik, 2010, 14. april). At FSK-kapasiteten kunne benyttes til et slikt oppdrag var imidlertid mindre naturlig den gangen. Den begrensede operative kapasiteten ved HJK stod nemlig på konstant beredskap for nasjonale oppgaver. Imidlertid kunne en justert beredskap ivaretas ved etablering av en effektiv transportplan for FSK fra Makedonia til Norge dersom noe skulle skje hjemme.

¹³ OSSE: Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa

En ny utfordring ble også aktualisert i lys av denne oppgaven. Personellet ved HJK stod ikke på kontrakt for internasjonale operasjoner, og den gang var det ikke beordringsplikt. Fra avdelingens side var det ønskelig å etablere et kontraktsregime for slike oppgaver. Til nå hadde de mindre oppdragene på Balkan basert seg på frivillighet, noe som ikke korresponderte med det kommende beredskapsoppdraget. Det ble derfor iverksatt en prosess som ledet til nye kontrakter (Eidheim, 2010, 12. april). Personellet måtte ta stilling til om de var med eller ikke. HJK ønsket ikke et A-lag og et B-lag hvor ikke alle var tilgjengelig for aktuelle oppdrag. Prosessen resulterte dermed i at noen få valgte å slutte.

Det ble sent i 1998 besluttet at FSK skulle etablere beredskap for gisselredning av norske observatører i Kosovo (Rødahl, 2000, s. 4). Rekognosering, planlegging, administrative tiltak i Makedonia og øvelser ble gjennomført for å sikre at styrken var best mulig forberedt dersom oppdraget skulle bli utløst. Kjøretøyer, ammunisjon og forsyninger var forhåndsplassert i Makedonia. Beredskapsoppdraget ble aldri utløst, men bidro som et utgangspunkt for HJKs senere operasjoner i Kosovo (Hanevik, 2010, 14. april). Operasjon Allied Force, NATOs luftkampanje i Kosovo, ble iverksatt 24. mars 1999, etter at observatørene var trukket ut (Rødahl, 2000).

Etter hvert som operasjonene utviklet seg besluttet alliansen at spesialstyrkene kunne ha en annen og viktig rolle i neste fase av kampanjen. Da forespørselen fra NATO kom, stilte Norge seg positiv til dette. Forsvarssjef, general Frisvold hadde samtaler med Forsvarsdepartementet: "... de var meget interesserte i at Forsvaret skulle bidra. Det var derfor enighet om å gi HJK i oppdrag å delta på innmarsjen med de allierte" (Frisvold, 2010, 9. april).

Lørdag 5. juni 1999 fikk HJK ordre om å iverksette. To dager etter dro styrken til Makedonia og startet forberedelsene for innmarsjen i Kosovo. Avdelingen mottok ordre fra alliert sjef, gjorde seg klar til innsats og etter forhandlinger mellom partene ble innmarsjen i Kosovo iverksatt 12. juni (Eidheim, 2010, 12. april). Situasjonen var svært uklar og uoversiktlig, og det var lite informasjon tilgjengelig om tilstanden i Kosovo. HJKs oppdrag var å opprette forbindelse mellom general Stefanovic, som var sjef for innenriksministeriet hvor politistyrkene var underlagt, og general Mike Jackson som var sjef KFOR¹⁴ (Eidheim, 2010, 12. april). HJK var blant de første allierte styrkene som kom til Pristina og løste raskt primæroppdraget. Utover dette liaisoneringsoppdraget bidro HJK til situasjonsforståelse

¹⁴ KFOR: Kosovo Force

gjennom informasjonsinnhenting og rapportering. I tillegg løste styrken oppdrag som sikringsstyrke for blant annet den serbiske patriarken som reiste rundt i Kosovo for å mane til fred. Et annet bidrag til KFOR-operasjonene var sanitetsstøtte (Rødahl, 2000). Etter at den innledende uoversiktlige situasjonen var løst, og KFOR hadde besatt viktige områder i Kosovo, ble brorparten av spesialstyrkene redeployert. HJK var hjemme 24. juni (Rødahl, 2000).

Konflikten på Balkan utgjorde fortsatt en utfordring og nye deployeringer til området ble gjennomført. Det første dreide seg om et oppdrag som sikkerhetslag for sjef KFOR, general Thorstein Skiaker, i 2001. Dernest som støtte til våpeninnsamlingsprosessen i Makedonia i 2001 (Eidheim, 2010, 12. april; Hanevik, 2010, 14. april). Avdelingen hadde nå altså gradvis utvidet sitt fokus til å gjelde mer enn beredskapsoppdraget nasjonalt.

I kjølvannet av den innledende planleggingen for Kosovo-operasjonene så avdelingen nødvendigheten av å produsere ny Krigsoppsettingsplan, noe som medførte muligheten til å iverksette nye materiellprosjekter, utvide organisasjonen og fylle kapasitetshull (Hanevik, 2010, 14. april). En av de viktige beslutningene ble opprettelsen av Internasjonal Beredskapstropp. Denne troppen skulle ivareta den typen virksomhet som Norges allierte etterspurte under operasjoner utenlands. Til nå hadde det vært mye fokus på kontraterroroppdraget hjemme, mens NATO i økende grad etterspurte reelle spesialstyrkebidrag og selvstendige kapasiteter (Aarsæther, 2010, 22. mars). Opprettelsen av Internasjonal Beredskapstropp gikk gradvis, og avdelingen begynte sin virksomhet sommeren 2000. Da hadde HJK endelig to kampavdelinger, Innsatsstyrken og Internasjonal Beredskapstropp. Disse skulle fokusere på hvert sitt oppdrag. Innsatsstyrken ivaretok fortsatt nasjonal krisehåndtering, mens Internasjonal Beredskapstropp skulle utvikle kapasiteter for å operere i et økt spekter av oppdragstyper, inkludert operasjoner utenlands.

Ordningen for rekruttering og seleksjon av nytt personell ble i 1999 gjenstand for vesentlige endringer. Rekrutteringen fra fallskjermjegertruppene hadde på slutten av 90-tallet vært kritisk lav og man hadde behov for å rekruttere flere spesialjegere (Hanevik, 2010, 14. april). Kvaliteten på mannskapene skulle opprettholdes. For å imøtekomme begge disse behovene besluttet man i 1998 å utvikle en ny modell for rekruttering, seleksjon og grunnutdanning (Lund, 2010, 12. april). Tidligere var det kun fallskjermjegere og marinejegere, samt enkelte befal som tjenestegjorde ved HJK som hadde anledning til å søke. Nå besluttet man å la alle med fullført førstegangstjeneste søke. Dette medførte at kjennskapen til kandidatene var minimal og derfor ble opptaket forlenget til først 2 uker og

senere 3 uker (Lund, 2010, 12. april). Erfaringer fra Storbritannia, andre allierte og egne erfaringer resulterte i en modell som i stor grad er den samme fortsatt. Et vesentlig moment var at nytt personell nå skulle gjennomgå et års opplæring før de ble godkjent og satt inn i operativ stilling. Dette sikret at nytt personell fikk et meget solid grunnlag for tjeneste ved avdelingen.

Etter 1999 begynte altså en utvidelse av organisasjonen, med bakgrunn i å kunne gjøre *tre ting samtidig*. Beredskap for nasjonal krisehåndtering og internasjonal krisehåndtering måtte ivaretas samtidig som styrkeproduksjon og våpenskoleansvar ble ivaretatt. Dette resulterte blant annet i et økt behov for robusthet i organisasjonen. Elementene i stabs- og støtteorganisasjonen måtte kunne deles for parallelle operasjoner. Avdelingen ble derfor tildelt flere årsverk hvor brorparten ble prioritert til stabs- og støttfunksjoner.

Det var også viktig å sikre at personell med riktig kompetanse jobbet i funksjonene rundt manøverenhetene for å bidra til bedre tilrettelegging og fasilitering av virksomheten generelt og operasjoner spesielt. Dette førte til at de forskjellige funksjonene fikk bedre anledning til å rendyrke sine primærroller. Resultatet ble at kvaliteten på prestasjonene og bredden i kompetansen økte ytterligere. Samtidig ble det fortløpende diskutert hvilke stillinger som strengt tatt måtte besettes av personell med spesialjegerbakgrunn. Spesialjegerne var en begrenset ressurs som ble prioritert til manøveravdelingene. Det var i tillegg slik at mange av stillingene som skulle besettes gjerne innebar spesialist- eller stabserfaring. Når HJK etter hvert rekrutterte kvalifiserte stabsoffiserer og fagspesialister, bidro dette i stor grad til å utvikle HJK som system (Eidheim, 2010, 12. april).

3.2 Hvordan kan utviklingen i perioden forklares?

Utviklingen i perioden 1998 til 2001 kan forklares både i et funksjonelt og et symbolsk perspektiv. Analysen vil for det første ta for seg faktorer som resulterte i at HJK fikk utvidet sin oppdragsportefølje fra nasjonal krisehåndtering til også å omfatte internasjonal krisehåndtering, altså den operative bruken av HJK. Dernest vil den ta for seg de faktorene som påvirket utviklingen av avdelingen med hensyn til personell, organisasjon og materiell. Faktorene var i realiteten i stor grad gjensidig avhengige og har påvirket hverandre fortløpende, mens denne analysen tematiseres og fremstilles mer kronologisk.

3.2.1 Utviklingen i et funksjonelt perspektiv

I dag er det ansett som naturlig at spesialstyrker har en plass i militære strukturer. Under den kalde krigen hadde flere konflikter paralleller til dagens etniske og lokale konflikter og kampanjen mot terrorisme, inkludert opprørsbekjempelse. Imidlertid hadde supermaktene og deres allierte den gang sitt hovedfokus på militære strukturer innrettet mot en potensiell verdenskrig. Dette innebar en satsning på store konvensjonelle enheter med ildkraft, taktisk mobilitet, og volum. Små, fleksible styrker som spesialstyrkene kom i annen rekke. Til tross for dette viste blant annet Vietnam-krigen at spesialstyrkene kunne være godt egnet til å operere i miljøer som for eksempel opprørsbekjempelse også kjennetegnes av.

Konflikter som disse innebærer gjerne en kamp om befolkningens støtte, et uoversiktlig aktørbilde og inkluderer bruk av mange virkemidler. Spesialoperasjoner i Vietnam på 1960-tallet kan eksemplifisere. Der hadde spesialstyrkene et antall suksesser som delvis har kommet i skyggen av at kampanjen som helhet til slutt ble oppgitt (Lutz, 1984, ss. 49-50). Til tross for eksempler på *styrkeøkonomi* og *effektivitet* ble det altså ikke satset på spesialstyrkene før senere. For amerikanernes del fikk spesialstyrkene sin renessanse under Gulfkrigen i 1991. General Schwartzkopf var i utgangspunktet skeptisk til spesialstyrkene, eller “snake-eaters” som han kalte dem, med bakgrunn i sine personlige negative erfaringer fra Vietnam og senere Panama (Gordon & Trainor, 1995, s. 241). I Storbritannia hadde SAS tilsvarende erfaringer og var ansett for å være en mindre viktig ressurs under den kalde krigen, i følge Tony Geraghty:

...during the cold war, the SAS was looked on with outright hostility by some senior officers in the Army, who regarded the Regiment as unnecessary and potentially divisive at a time when Britain’s main defense needs were centered on the armoured divisions in West Germany (Gjengitt etter King, 2009, s. 647).

For SAS sin del snudde denne trenden etter gisselredningsoperasjonen, Operasjon Nimrod, mot den iranske ambassaden i London 1980. Dette oppdraget resulterte i økt bevissthet om kapasiteten og myndighetenes støtte (King, 2009, s. 647). General Peter de la Billière, som i 1991 var sjef for den britiske kontingenten i Irak, hadde bakgrunn fra SAS. Han overbeviste Schwartzkopf om å benytte spesialstyrkene (King, 2009, s. 650). Særlig de britiske, men også de amerikanske spesialstyrkene, fikk dermed oppdrag som resulterte i betydelige effekter. Eksempler på disse operasjonene var bekjempelsen av Scud-ramper¹⁵, ødeleggelse av viktig

¹⁵ Scud: russisk produsert taktisk ballistisk missilsystem

infrastruktur og innhenting av viktig informasjon fra utilgjengelige deler av operasjonsområdet (Tsouras & Wright Jr, 1991, s. 95). I etterkant av operasjonene i Irak ble de amerikanske spesialstyrkene etter hvert gjenstand for en høyere prioritet:

With the conclusion of Desert Storm, U.S. special operations forces entered a new era. Although conventional commanders still had their suspicions about special operations forces, SOF's reliability and successes in the war did much to reduce this distrust (Marquis, 1997, s. 250)

I Norge skjedde imidlertid ikke dette, snarere tvert i mot. FSK ble av militære sjefer anbefalt nedlagt. Det synes som om det lille lukkede miljøet ble oppfattet som en "gutteklubb", som drev med skjult aktivitet som Forsvaret ikke fikk effekt av (Frisvold, 2010, 9. april). Og strengt tatt kunne heller ikke Forsvaret nyte særlig godt av HJS' kapasiteter grunnet manglende forståelse for avdelingens egenskaper med minimal anvendelse som resultat. FSK-oppgavet var det få som hadde innsyn i, og flere mente at politiet burde ivareta denne beredskapen. Således ga avdelingen liten effekt tilbake, og effekten av beredskap for FSK-oppgavet hadde ikke tilstrekkelig kraft til å overbevise siden oppdraget aldri ble utløst.

Manglende informasjon om virksomheten og det relativt snevre operative fokus fra avdelingens side får imidlertid ta deler av skylden for dette. Avdelingen var frem til 1999 hemmelig og skjermet fra omverdenen, og i stor grad også Forsvaret ellers. Profilen var tildels basert på den britiske tilnærmingen hvor slike styrker ikke skulle eksponeres, men holde en *lav profil* (Aarsæther, 2010, 22. mars). En av fordelene med dette var at man ved reell alarm ville ha større sannsynlighet for å kunne aksjonere uten kompromittering. Tanken var også at når media normalt får svaret "ingen kommentar" er det lettere å unngå mediapresset den dagen man virkelig har noe viktig man må skjerme. Kiras beskriver beslektede problemer under annen verdenskrig hvor generaler uten innsyn og forståelse stilte seg svært kritisk til å gi fra seg sine beste menn til spesialstyrkene. Han henviser blant annet til en samtale mellom general Montgomery og David Sterling fra SAS hvor generalen skeptisk uttaler: "You want only my best men; my most experienced and dependable men... What, Colonel Sterling, makes you assume that you can handle these men to greater advantage than myself?" (Kiras, 2006, s. 90). Slike konflikter var vanlig under annen verdenskrig og hadde trolig fortsatt relevans i Norge: "... mange så nok på spesialstyrkene som en konkurrent eller som en sær gutteklubb som burde fjernes..." (Aarsæther, 2010, 22. mars).

Problemet har likevel rot i realiteter fordi spesialstyrker er avhengig av ressurssterke og dyktige soldater. Å jevnlig skulle avgi slike menneskelige ressurser til en annen avdeling

kan innebære misnøye, spesielt i en situasjon der informasjon om spesialstyrkene ikke er institusjonalisert. Som generalløytnant Dagfinn Danielsen sa da han var Øverstkommanderende i Nord-Norge: “Da jeg var Generalinspektør for Hæren ville jeg legges ned FSK, nå som jeg er Øverstkommanderende i Nord-Norge er det denne kapasiteten jeg vil ha mer av” (Aarsæther, 2010, 22. mars).

Et annet eksempel er general Frisvold. Han hadde en viss kjennskap til spesialstyrkenes rolle under mobilisering fra hans tid som stabssjef i 6. Divisjon og senere Distriktskommando Nord-Norge. Inngående forståelse for spesialstyrkenes potensial fikk han imidlertid ikke før i 1998 da han var Øverstkommanderende i Sør-Norge og fikk en stor multinasjonal spesialstyrke underlagt på Øvelse Strong Resolve. Frisvold observerte på denne tiden tilsvarende manglende forståelse ellers i Hæren: “På begynnelsen av 90-tallet var det mange i Hærens Forum 3 som sa at spesialstyrkene burde legges ned, for de visste ikke noe om spesialstyrkene” (Frisvold, 2010, 9. april). Det kan således virke som hemmeligholdet rundt spesialstyrkene var så omfattende at selv beslutningstakere ikke helt visste hva det var snakk om. Gjensidig forståelse og tillit er imidlertid viktig for å sikre effektive og rettidige beslutningsprosesser, og avgjørende i forbindelse med operasjoner hvor politisk og fysisk risiko kan være høy. Den manglende forståelsen for spesialstyrker var en av faktorene som bidro til en tilbakeholdenhet for å bruke avdelingen operativt (Hanevik, 2010, 14. april; Aarsæther, 2010, 22. mars).

Et annet problem ble mystikken og mytene som i økende grad omsluttet avdelingen. Historier og rykter spredde seg på internett og i media, og det ble diskutert hvor FSK hadde vært og hva de hadde gjort. Disse ryktene hadde lite med virkeligheten å gjøre. I 1999 valgte derfor Forsvaret å *løfte på hemmeligholdet* og gå ut med faktisk informasjon. “Vi ønsket å stå fram med faktisk informasjon om hva de gjorde og ikke gjorde” (Frisvold, 2010, 9. april). Resultatet ble en omfattende artikkel i Forsvarets Forum (Olsen, 1999). Dette bidro til en bevisstgjøring i Forsvaret og samfunnet ellers rundt avdelingens virksomhet. I Forsvaret resulterte den i en profilering som bidro til at HJK ikke lenger ble glemt når en oppgave skulle fordeles. Kanskje kunne HJK brukes likevel?

På den annen side innebar økt profilering og oppmerksomhet i media enkelte utfordringer. Et aspekt handlet om å *skjerme metoder, teknikker og kapasitet* for å opprettholde evnen til å utnytte spesialstyrkens komparative fortrinn. Et annet aspekt av denne problematikken var *forholdet til allierte*. For å være en relevant og moderne spesialstyrke var HJK avhengig av samarbeid med allierte spesialstyrker. Disse hadde årelang

erfaring fra operativ virksomhet som styrker fra småstaten Norge realistisk aldri ville få. De mest ettertraktede samarbeidspartnerne var opptatt av lav profil og skjermet sine kapasiteter. Dette medførte behovet for en balansegang for å sikre fortsatt tilgang og innsyn hos disse. Dersom allierte ikke kunne føle seg sikre på at kunnskap om deres virksomhet, prosedyrer og utstyr ble holdt hemmelig, ville de heller ikke akseptere samarbeid (Hanevik, 2010, 14. april).

Rundt 1999 begynte Norge, som del av NATO og på lik linje med andre allierte, å endre sitt relativt ensidige fokus på FN-operasjoner og fredsbevarende operasjoner til operasjoner der offensiv maktbruk var forventet. En av årsakene til dette var fremveksten av nye trusler og konflikter som det internasjonale samfunnet ønsket å bidra til å stanse. Motivene for dette omhandles ikke her, men stadfesting av et ønske om å bidra til løsning av slike konflikter er vesentlig. Det hersket på dette tidspunktet, i følge Frisvold, fortsatt en holdning om at Norge skulle delta med fredsbevarende aktiviteter og unngå å oppsøke oppdrag der kamphandlinger var forventet (Frisvold, 2010, 9. april). Dette skapte hodebry. På slutten av 90-tallet var Hæren innrettet for territorielt forsvar selv om en innledende utvikling mot et mer moderne og ekspedisjonspreget Forsvar hadde begynt. Endringen innebar blant annet mindre og mobile styrker med en høyere grad av profesjonalisering.

I forbindelse med NATOs forberedelser for å håndtere en uheldig utvikling i Kosovo i forbindelse med OSSE og KVM ble Norge utsatt for et visst alliert press. Gjennom samtrening og øvelser hadde nemlig viktige allierte kjennskap til kapasiteter som fantes i Norge. Når beredskapsoppdraget i Kosovo skulle planlegges visste disse at Norge hadde HJK, med FSK-kapasiteten, som var innrettet for kontraterror-oppdrag. Enkelte allierte ga derfor uttrykk for at ivaretagelse av hensynet til egne borgeres sikkerhet var et nasjonalt ansvar som man vanskelig kunne forvente at andre nasjoner var villig til å løpe en politisk og fysisk risiko for å ivareta på deres vegne, særlig dersom denne nasjonen militært sett var i stand til å håndtere dette selv. Her ble man nødt til selv å ivareta sine nasjonale interesser og ansvar (Aarsæther, 2010, 22. mars). Når forberedelsene til gisselredning ble iverksatt minsket dette derfor avstanden til å benyttes i en annen rolle når luftkampanjen i Kosovo tok slutt.

NATOs transformasjon for å møte det nye trusselbildet hadde likevel ennå ikke startet for fullt, noe Kosovokrigen ble et eksempel på. For Norges del hadde ikke jagerflyene oppdatert utstyr eller kompetanse for å levere presisjonsvåpen, og Telemark Bataljon hadde ikke riktig innretning for å kunne bidra i et potensielt høyintensitetsscenario (Stormark, 1999). Som Frisvold sier: "Plutselig dukket Kosovokrigen opp. Det var klart at Norge ikke hadde mye å by på" (Frisvold, 2010, 9. april).

Til tross for, og kanskje på grunn av denne vissheten, ønsket politikerne at Norge skulle bidra med det nasjonen hadde. HJK kunne bidra, men hadde fortsatt begrenset internasjonal erfaring. “Det var nok denne opphengningen i at det kom til å bli skarpt som betød at å sende spesialstyrker innebar en form for sikkerhet. Jeg er glad for at vi gjorde dette fordi det åpnet opp og man fikk vist kapasiteten til styrken” (Frisvold, 2010, 9. april).

I et funksjonelt perspektiv ser en altså at Norge *manglet relevante militære kampstyrker* for å bidra sammen med våre allierte på et mer avansert krigføringsnivå. Kravet var avdelinger som kunne operere i situasjoner hvor en måtte være forberedt på et voldsnivå Norge ikke hadde erfaring med. Dette innebar at militære sjefer og politikere lette etter kapasiteter som kunne benyttes: “... elite unit prominence occurs only during a politico-military crisis, for it is then that the public searches for heroes and politicians look for panaceas” (Cohen, 1978, s. 96). Krisen i Kosovo aktualiserte plutselig HJK som en aktuell ressurs: “Det kan betraktes som et mulighetsvindu som bare dukket opp, en enestående situasjon for Norge og for spesialstyrkene” (Frisvold, 2010, 9. april).

I tillegg var det et visst *indre ønske om relevans* fra spesialstyrkemiljøet. Oberstløytnant Aarsæther forteller for eksempel fra sin tid som sjef for Innsatsstyrken på begynnelsen av 90-tallet, at han tenkte på hvordan han kunne høste erfaring fra internasjonale operasjoner for å heve kompetansen i styrken. I det minste burde det være mulig å kunne bidra med små enheter for en kortere periode (Aarsæther, 2010, 22. mars). Gjennom nære forhold til allierte spesialstyrker fikk man høre erfaringer fra disse nasjonene og innså at man selv manglet både kompetanse og kapasiteter for å være en fullverdig spesialstyrke. Beredskapsoppdraget for nasjonale kontraterror-operasjoner ble imidlertid ivaretatt på en fremragende måte (Frisvold, 2010, 9. april). På den annen side manglet erfaring fra internasjonale operasjoner, en type operasjoner som flere forventet at skulle øke i omfang. Internt ved HJS, og senere HJK, var det dog ikke enighet om en slik satsning. Enkelte mente den begrensede kapasiteten man hadde for beredskap nasjonalt var FSKs rasjonale og burde forbli det. Andre jobbet gjennom mange år for å snu fokus mot den typen operasjoner som foregikk utenfor landets grenser (Lund, 2010, 12. april). De indre drivkreftene for forsiktig å *øke relevansen* via aktiv benyttelse fikk etter hvert fotfeste og ble en av faktorene som påvirket utviklingen.

Forespørselen til Norge om å stille en spesialstyrke til Kosovo baserte seg på at KFOR hadde behov for avdelinger som egnet seg til å løse oppdrag i dette miljøet. Situasjonen bar preg av et meget tynt etterretningsgrunnlag og uklart trusselbilde. Mindre styrker måtte derfor

kunne operere autonomt og handle fleksibelt i forhold til den krevende situasjonen.

Fleksibiliteten hos spesialstyrker egner seg godt til en slik oppgave samtidig som den gir betydelig *lavere profil* enn større kampavdelinger. Nytteverdien i denne sammenhengen hang derfor sammen med at oppdraget ble løst med minst mulig uønskede effekter. Ved å etablere kommunikasjon mellom partene, innhente og rapportere informasjon og ivareta sikkerheten til viktig personell bidro HJK til å raskt løse en uoversiktlig situasjon. “Vi fikk god tilbakemelding på innsatsen, ikke bare at spesialjegerne gjorde en god jobb, men også at Norge viste evne til betydelig transformasjon i forbindelse med flernasjonale spesialoperasjoner” (Aarsæther, 2010, 22. mars).

General Frisvold var på besøk i Makedonia mens HJK var på vei inn i Kosovo. Der fikk Frisvold førstehåndsinformasjon om aktivitetene. Frisvold peker på *den militære nytteverdien* av operasjonene i Kosovo og hvor viktig den operative evnen som ble vist under disse operasjonene var: “... det viktigste som operativ sjef var å ha et inntrykk av spesialstyrkene fra operativ bruk, og det gikk etter mitt syn veldig bra” (Frisvold, 2010, 9. april). Hans inntrykk av den funksjonelle nytteverdien ble viktig for avdelingens videre utvikling.

Effektene av den nye seleksjonsmodellen ble også synlige etter kort tid. For det første fikk man inn personell med erfaring og kompetanse som avdelingen tidligere ikke hadde. Den brede bakgrunnen til kandidatene medførte at man alltid hadde en spesialjeger som kunne noe de andre ikke kunne. Dette bidro sterkt til en fleksibilitet som er vesentlig i spesialstyrkene:

... du har alltid en mann som vet noe om et eller annet. Så hvis vi plutselig en dag har behov for å kjøre en stridsvogn, så er det sikkert en som har gjort det før. Og det hadde vi ikke med det gamle systemet. Der var alle dyttet gjennom den samme pølsemaskinen (Lund, 2010, 12. april).

For det andre resulterte bredden i at avdelingen fikk større nettverk til resten av Forsvaret. Nå hadde man ansatte som tidligere hadde jobbet i andre avdelinger og som fortsatt hadde bånd til disse. Dette var verdifullt for rekrutteringen fra disse avdelingene og i forhold til utnyttelse av andres kompetanse, gjennomføring av øvelser og koordinering.

For det tredje økte aldersnivået. Nå søkte kandidater som for eksempel hadde kompanisjefstjeneste fra internasjonale operasjoner. I den grad Hæren hadde operativ erfaring fikk HJK tilgang til denne kompetansen. Kombinasjonen av denne kompetansen og hevet aldersnivå bidro til den videre profesjonaliseringen av avdelingen. For det fjerde resulterte

omleggingen i at man fikk inn flere spesialjegere enn man hadde fått de siste årene. Kvaliteten ble opprettholdt samtidig som antallet økte.

3.2.2 Utviklingen i et symbolsk perspektiv

I et symbolsk perspektiv ga anvendelsen av HJK i Kosovo bemerkelsesverdig effekt.

Småstaten Norge kom til Pristina i front av alliansen og demonstrerte politisk vilje.

Operasjonene bidro til politisk gevinst ved at det åpnet for et bedre sikkerhetspolitisk samarbeid med forbedret aksess til beslutningstakere i NATO og i USA. I NATO ble Norge benyttet som eksempel på en småstat som lyktes til tross for rammefaktorene:

Det gikk historier om Kosovo lenge. At småstaten Norge kunne bidra på den måten allerede i 1999 var en fjær i hatten. Norge hadde vist relevans og kvalitet og det økte vår innflytelse. I hele perioden som Forsvarsminister møtte jeg positive tilbakemeldinger om disse operasjonene fra viktige allierte (Devold, 2010, 22. april).

Det var mange allierte som fortsatt ikke hadde startet den kommende transformasjonen og Norges lille spesialstyrkebidrag hadde stor symboleffekt. Gjennom bidraget demonstrerte småstaten Norge ikke bare politisk vilje, men også militær relevans og dyktighet. Det norske flagget figurerte tidlig på alle statuskartene i NATO og fikk mange allierte til å heve øyenbrynene (Frisvold, 2010, 9. april).

Den symbolske betydningen gjorde seg også gjeldende nasjonalt. Politikere og militære beslutningstakere så effektene som ble produsert. De ble gitt anledning til bedre å forstå hva spesialstyrkene stod for - kapasiteten ble demonstrert gjennom faktisk bruk. “Politisk ledelse fikk se at vi med en liten styrke, med høy presisjon og kvalitet, kunne gi politisk gevinst. En stridende spesialstyrke som etter hvert fikk et renommè gir økt aksjeutbytte i NATO generelt og mot USA spesielt” (Eidheim, 2010, 12. april). Dette var begynnelsen på en utviklingsprosess som fikk høy prioritet og kom til å kreve ressurser. Styrkens potensielle nytteverdi både funksjonelt, men ikke minst symbolsk ga seg selv.

Selv om det funksjonelle perspektivet veier tyngst i dette kapitlet, grenset mye av dette tett opp til det mer symbolske. Beslutningen om å profilere avdelingen i media var for eksempel en av forutsetningene for å utnytte den politiske gevinsten nasjonalt. En profesjonell avdeling med høy reaksjonsevne kunne vises fram. Detaljene fra Kosovo ble ikke fortalt i media, men avisoppslag avdekket at norske styrker var i fremste rekke. Det kan derfor hevdes at det var en vekselvirkning mellom verdien av spesialstyrkene rent operativt sett og de mulighetene dette ga til å høste gevinster i symbolsk perspektiv. Det er videre slik at den

relative verdien av det funksjonelle og det symbolske vanskelig kan sees uavhengig av hverandre. Kvalitativt gode bidrag øker symbolske effekter, mens symbolske effekter kan påvirke utvidelsen av de funksjonelle rammevilkårene. Med forutsetninger rotfestet i funksjonell nytteverdi har symboleffekter blitt produsert for senere utnyttelse. En kan gjerne si at symbolske faktorer akselererte utviklingen, mens de funksjonelle bidro til å opprettholde utviklingen over tid.

4 HJK fra europeisk jord til Afghanistan: 2001 til 2003

4.1 Beskrivelse av perioden

Dette kapitlet beskriver perioden fra terrorangrepene mot USA 11. september 2001 og frem til 2003. I denne perioden ble HJK deployert til Afghanistan for første gang. Resultatet av dette ble ytterligere utvikling i bruken av avdelingen og rammevilkårene. Økt profilering og gode muligheter for å høste store politiske gevinster bidro til satsning på norske spesialstyrker.

11. september 2001 ble for HJK et nytt vendepunkt. NATO erklærte artikkel 5 dagen etter terrorangrepet. Amerikanerne iverksatte kort tid etter operasjoner i Afghanistan, men det var fortsatt uklart hva de forventet av sine allierte. Den amerikanske planen ble i stor grad basert på bruken av US Special Forces¹⁶ som skulle drive “Unconventional Warfare”,¹⁷ sammen med afghanere i Nordalliansen, støttet av CIA og luftmakt. Det var et mål å unngå de sovjetiske erfaringene, hvor store konvensjonelle landstyrker ikke hadde lyktes og krigføringen fikk okkupasjonsprofil. 19. oktober infiltrerte den første Special Forces-patroljen til Nord-Afghanistan (USSOCOM, 2008, s. 93).

Fra Norges side ble det innledningsvis sendt et liaisonteam til US CENTCOM¹⁸ i Tampa, Florida. Teamet ble ledet av brigader Liland (Devold, 2010, 22. april). Gruppen bestod blant annet av en spesialstyrkeoffiser med bakgrunn fra HJK. Før avreise gjennomførte sjef HJK et møte med teamet. Det var her enighet om at det sannsynligvis ikke var aktuelt med deployering av spesialstyrker (Hanevik, 2010, 14. april). Det ble ansett som mer aktuelt å bidra med trening, utdanning eller annen indirekte støtte. Likevel kom det forespørsel om deployering av spesialstyrker fra Tampa i begynnelsen av november (Hanevik, 2010, 14. april). I den videre prosessen hadde sjef HJK og forsvarssjef Frisvold en meget god dialog hvor generalen involverte seg personlig (Frisvold, 2010, 9. april; Hanevik, 2010, 14. april). Dette bidro til en avklaring av avdelingens realistiske kapasitet, som fortsatt var under oppbygging.

Høsten 2001 ble det også regjeringsskifte her hjemme og Kristin Krohn Devold tiltrådte som forsvarsminister 19. oktober. Torbjørn Jagland hadde i forkant av dette sagt at

¹⁶ Special Forces (SF) henviser i denne sammenhengen til den amerikanske hærens spesialstyrker, uformelt kalt “Green Berets”.

¹⁷ Unconventional Warfare (UW) er en amerikansk doktrinell oppdragsform som minner om NATOs Militær Assistanse. I amerikansk doktrine betyr UW å operere “by-with-through” lokale styrker. SF er med sine 12-manns team spesielt organisert for denne oppdragsformen.

¹⁸ United States Central Command, kommandoen som ledet operasjonene i Afghanistan på dette tidspunktet.

Norge som del av NATO skulle bidra. utfordringen var at han lot spørsmålet om hvilke ressurser som skulle benyttes stå ubesvart (Devold, 2010, 22. april). Her lå det mye usikkerhet når Krohn Devold tok fatt på sin nye jobb. En av utfordringene hadde sitt grunnlag i et politisk ønske om å deployere bidrag snarest. HJK innså at dette ville bli en stor utfordring:

Jeg var tilbakeholden. Ingen sjef har i utgangspunktet lyst til å sette sine soldater i fare. Jeg tenkte at dersom det ble politisk bestemt at Norge skulle bidra med spesialstyrker skulle vi selvfølgelig stille opp og gjøre vårt aller beste. Men det var slett ikke meg som skulle være en pådriver overfor politisk og militær ledelse for å få til en eventuell deployering (Hanevik, 2010, 14. april).

I tillegg til at operasjonsmiljøet var ukjent, ville andre momenter også ta mye tid og ressurser. Forsvarssjefen besluttet at spesialstyrkebidraget skulle inkludere personell fra både HJK og MJK. Avdelingssjefene ble riktignok spurt om dette lot seg gjøre, og de svarte begge at det var gjennomførbart. Løsningen ble således at den første kontingenten skulle ledes av sjefen for Hærens Jegerkommando, oberstløytnant Hanevik. Den neste kontingenten skulle sjefen for Marinejegerkommandoen, kommandørkaptein Helgesen lede. Avdelingene stilte like store patruljer til kampstyrken.

Bakgrunnen for dette var beslutningen om å samordne spesialstyrkene og harmonisere utdanning og operasjonsprosedyrer mellom avdelingene (Aarsæther, 2010, 22. mars). En utvikling som senere skulle bli forsterket og bekreftet som anbefaling fra Forsvaret i Militærfaglig utredning (MFU 03, 2003). Men allerede i 2001 mente altså Forsvaret at en felles deployering kunne bidra til at de to avdelingene nærmet seg hverandre (Aarsæther, 2010, 22. mars). Konstellasjonen medførte imidlertid behov for tid til samtrening og gjenspeilte ikke prinsippet "train as you fight". Med bakgrunn i dette, det kommende samarbeidet med MJK og behovet for generelle forberedelser trengte avdelingene tid før avreise. En praktisk utfordring for HJK var i tillegg at en av eskadronene i månedsskiftet oktober / november returnerte etter oppdrag i Makedonia. I tillegg til at dette personellet skulle restitueres var det behov for anskaffelser av materiell og utstyr for å sikre styrkens evne til å operere i et slikt miljø. Sjef HJK anbefalte derfor å utsette deployeringen til rett over nyttår (Hanevik, 2010, 14. april). Dette ville gi styrken nødvendig tid til å sette rutiner og forberede seg til et oppdrag som på alle måter ville bli en ny og stor utfordring.

Forsvarssjefen ønsket i utgangspunktet at styrken skulle dra før jul, men aksepterte anbefalingen fra HJK (Hanevik, 2010, 14. april). Stabspersonell til ledelseelementet dro allerede før jul, noe som sikret et tidlig fotavtrykk og bidro til de siste justeringer og

forberedelser hjemme. Ledelsen dro til Kandahar 3. januar, og hovedstyrken noen få dager etter.

Oppdragsløsingen baserte seg på konsepter man allerede hadde en viss erfaring med. Fra basen på Kandahar flyplass bestod de fleste oppdragene av innsetting med helikopter, videre infiltrasjon til fots og deretter etablering av skjulte observasjonsposter i patruljeforband. Overvåkning og informasjonsinnhenting var derfor en sentral del av oppgavene som ble utført. I tillegg slo man ved noen anledninger sammen flere patruljer og gjennomførte søksoperasjoner i større forband.¹⁹

Jeg var klar på at vi ikke skulle gjøre mer enn det vi hadde kapasitet til eller var forberedt på. Det hele gikk bra, men ingen kunne si det på forhånd. Det var ingen “walk in the park”. Vi måtte kunne stå for det vi gjorde i etterkant (Hanevik, 2010, 14. april).

Under disse første operasjonene i Afghanistan ble det avdekket kapasitetsmangler som gjorde det vanskelig å operere med allierte. Moderne sambandssystemer, spesialistkompetanse, formelle avtaler og sertifiseringer måtte på plass for å prestere ytterligere i tilsvarende operasjoner senere. HJK iverksatte derfor en kapasitetsstudie som senere skulle resultere i ny Krigsoppsettingsplan. Studien tok igjen utgangspunkt i avdelingens gitte oppdragsportefølje om å kunne gjøre *tre ting samtidig*. Ved å analysere gitte beredskapsoppdrag og potensielle bidrag til alliansen, kombinert med daglig drift, som styrkeproduksjon og våpenskolearbeid, skaffet man seg grunnlag for å lage en organisasjon, med nødvendig materiell, fasiliteter og personell til å innfri målsettingene. Den logiske fremstillingen av behovene, med hjemmel i gitte oppgaver, resulterte i nye materiellprosjekter og utvidede rammevilkår som grunnlag for videre utvikling.

4.2 Hvordan kan utviklingen i perioden forklares?

I denne perioden ble HJK sendt til et operasjonsområde og en type konflikt som like før 11. september av de fleste ble ansett som utenkelig. Sjokkeffekten bidro til sympati og støtte til USA. På den annen side kan det være nyttig å rekapitulere den virkelighetsoppfatningen som eksisterte i perioden. Terrorangrepene tvang Norge til å fremskynde transformasjonen av

¹⁹ Sensitive Site Exploitation. Operasjoner som har til hensikt å søke gjennom et målområde for å skaffe etterretninger. Slike operasjoner kunne for eksempel være å gjennomføre hulesystemer og tunneller på jakt etter etterretninger på åsteder for tidligere offensive tiltak.

Forsvaret og utfordret politikerne på mange måter. For spesialstyrkene innebar endringene store utfordringer i lys av innretningen og bruken på denne tiden.

4.2.1 Utviklingen i et funksjonelt perspektiv

I en stadig mer globalisert verden bestemte USA og andre ledende NATO-land seg for å bekjempe trusler mot medlemslandene der de oppstod eller hadde sitt utspring. Angrepet mot USA 11. september 2001 var i så måte et veiskille. Terror hadde truffet verdens supermakt midt i eget hjemland med voldsom overraskelse og effekt. Diskusjonene rundt NATOs relevans etter Sovjetunionens fall stilnet og artikkel 5 ble utløst. NATOs nye strategiske konsept og målsettingene for den pågående transformasjonen (DCI og PCC) passet godt for denne situasjonen, men kunne ikke sies å ha gitt seg utslag i ny operativ kapasitet ennå. Alliansens manglende evne i Kosovo var fortsatt friskt i minne (Bensahel, 2003, s. 11). Amerikanerne ønsket derfor ikke en NATO-ledet operasjon. Etter at operasjonene mot Taliban ble iverksatt så amerikanerne derimot et behov for å innlemme villige nasjoner bilateralt. USA mottok en mengde tilbud om styrkebidrag fra villige nasjoner, men på langt nær alle ble ansett for å være reelle bidrag. I flere tilfeller var heller ikke styrkebidragene som ble tilbudt passende for den typen kampanje som var under planlegging. I tillegg måtte de fleste styrkene transporteres, etterforsynes og understøttes av USA (Bensahel, 2003, s. 9). Derfor avslo amerikanerne innledningsvis mange tilbud.

Liland og hans team i Florida hadde kunnskap om aktuelle norske ressurser, og i samtaler med amerikanerne skulle de bidra til at realistiske forespørsler ble sendt. For å få størst mulig effekt av få aktuelle ressurser var det et politisk mål å sende styrker raskest mulig (Devold, 2010, 22. april; Hanevik, 2010, 14. april). “Signaleffekten til amerikanerne om å sende styrken tidlig var viktig. Å være der før jul handlet om relevans. Hvor mange land var der før jul? Det var ikke mange” (Devold, 2010, 22. april).

Da forespørselen om bidrag til Operasjon Enduring Freedom kom, var således holdningen til Forsvarsdepartementet og militær ledelse at dette skulle gjøres hurtigst mulig (Devold, 2010, 22. april). Regjeringsskiftet var en vesentlig faktor i denne prosessen. Frisvold sier at deployeringen til Kosovo hadde skapt en ny situasjon som Krohn Devold kunne utnytte når hun overtok som forsvarsminister. Han betegner henne som en entusiast overfor spesialstyrkene (Frisvold, 2010, 9. april). Krohn Devold gikk Sjefskurset på Forsvarets Høgskole høsten 2000, og hadde oppdatert og god kunnskap om Forsvarets utfordringer. Hun

hadde studert Forsvarsstudien 2000 og Sårbarhetsutvalgets arbeid, og hadde involvert seg i det forsvarspolitiske arbeidet i Høyre. “Plutselig et år etter satt jeg og jobbet med de samme casene som på sjefskurset” (Devold, 2010, 22. april). Når Krohn Devold tiltrådte var hun således godt forberedt.

Ved siden av målsettingen om å stå ved Norges alliertes, og spesielt USAs, side hadde Krohn Devold to andre målsettinger med denne prosessen. For det første ønsket hun å gi spesialstyrkene muligheten til å heve kvaliteten på eget produkt (Devold, 2010, 22. april). Et krevende oppdrag som dette ville gi økt kunnskap og forbedret operativ evne. Videre utvikling av miljøet var også avhengig av inspirasjon og motivasjon. Dette kunne spesialstyrkene få gjennom nye inntrykk, å bli benyttet og verdsatt. Man kunne ikke ha et landslag i fotball som bare spilte treningskamper. Man måtte være der det skjedde – “learning by doing” (Devold, 2010, 22. april).

For det andre ville spesialstyrkenes innflytelse og posisjon i Forsvaret avhenge av deres relevans og faktiske anvendelse. For at denne lille, men viktige gruppen, skulle bli tatt på alvor måtte spesialstyrkenes posisjon og status heves internt i Forsvaret. Dette måtte gjøres ved å vise praktisk benyttelse av kapasitetene i pågående operasjoner (Devold, 2010, 22. april).

Et annet virkemiddel for å bidra til økt forståelse og kompetanse om spesialoperasjoner på operasjonelt og strategisk nivå var å stimulere offiserer fra spesialstyrkene til å ta høyere utdanning. Man ønsket og få fram offiserer med høyere grader fra miljøet. Disse skulle både kunne inngå i internasjonale hovedkvarter for spesialstyrkene og bidra lenger oppe i Forsvarets hierarki nasjonalt (Frisvold, 2010, 9. april). Høyere utdanning og karrieremuligheter for offiserer fra spesialstyrkene ble derfor ansett som viktig. General Harald Sunde, forsvarssjefen, har bakgrunn fra spesialstyrkene og er et av flere eksempler på at en slik utvikling har funnet sted.

Imidlertid var situasjonen uklar og preget av sjokket etter terrorangrepene. HJK forsøkte å orientere seg i tilgjengelig materiale som beskrev situasjonen. Enkelte mente alliansen var på vei inn i en krig som kom til å vare i mange år og som gradvis skulle spre seg til andre kontinenter. Eidheim, som den gangen var operasjonsoffiser ved HJK, satt med globusen og vurderte situasjonen. Med bakgrunn i avdelingens kapasiteter, erfaring og en forventning om en langvarig kampanje ble det anbefalt å stille et nøkternt bidrag (Eidheim,

2010, 12. april). Som del av tradisjonen med å ta skritt for skritt, viste dette seg å være formålstjenlig.

De faglige utfordringene stod i kø ved ankomst Kandahar. Utstyr, kompetanse og prosedyrer skulle på plass i løpet av kort tid. Innretningen med å primært løse oppdrag i patruljeforband gir derfor i ettertid mening. Selv om noen operasjoner foregikk med samlet styrke, var ikke disse av en slik karakter som FSK/HJK i dag gjennomfører. I kontraterrorrollen hadde HJK evne til å gjennomføre større operasjoner, men offensive operasjoner av en slik størrelse var enda ikke overført til den typen situasjoner man fant i Afghanistan. I tillegg var ikke personellet fra de to avdelingene tilstrekkelig samtrent til at dette var et ønsket modus operandi. Dette bidro til at man planla nasjonale styrkebidrag tilpasset spesialoperasjoner hvor mindre forband opererte selvstendig (Aarsæther, 2010, 22. mars).

Et problem med innretningen var imidlertid at flere av oppdragene i operasjonsområdet forutsatte større samtrente enheter. Det opplevdes da som unaturlig at man tok to avdelinger som til daglig brukte mye ressurser og tid på å bli samtrent, for så å dele disse opp og sette to avdelinger sammen til en ikke samtrent avdeling når man faktisk skulle gjennomføre skarpe operasjoner. Evalueringen ved HJK avdekket at en ny deployering med sammenblanding av de to forskjellige miljøene ikke var ønskelig (Eidheim, 2010, 12. april; Hanevik, 2010, 14. april). Dersom denne organiseringen ikke hadde blitt besluttet ville trolig enten HJK eller MJK vært i stand til å deployere enda tidligere enn det som ble realiteten, siden de hver for seg var samtrent. Erfaringene med behovet for større forband med offensive kapasiteter var dog viktig for senere utvikling.

Like før avreisen til Afghanistan besøkte Krohn Devold avdelingen på Rena. Hun refererte til besøket under sitt foredrag i Oslo Militære Samfund kort tid etterpå:

Våre spesialstyrker er internasjonalt anerkjente! De er samtrente med allierte kolleger. De har internasjonal erfaring. Jeg besøkte personellet på Rena i forrige uke for å ønske dem lykke til. Jeg ble mektig imponert over den positive innstillingen som møtte meg. Jeg er ikke i tvil om at de vil gjøre en meget god jobb (Devold, 2002, 7. jan).

Forsvarsministeren hadde altså tiltro til at spesialstyrkene ville levere. Den positive innstillingen hun viste til var i realiteten et resultat av de store utfordringene avdelingene stod overfor. Det skulle deployeres til et ukjent miljø og stemningen var preget av at alle ønsket å prestere for å lykkes. Krohn Devold fikk rett og spesialstyrkene løste oppdraget etter beste evne. Forsvarssjef Frisvold uttalte i sin tale i Oslo Militære Samfund følgende høsten 2002:

Den 13 sep i fjor hadde vi det første møtet i Forsvaret, for å identifisere kapasiteter som kunne være aktuelle å bidra med i kampen mot terror, både internasjonalt og nasjonalt. Hoveddelen av de aktuelle kapasitetene ble naturlig nok identifisert fra listen over forsvarets innsatsstyrker. Da forespørselen om å stille styrker kom, var vi langt bedre rustet til å respondere og raskt sende styrker til operasjonsområdet enn vi var ved oppstart av operasjonene på Balkan. Dette viser at Forsvarets utvikling var riktig innrettet. De nisjekapasiteter som vi bevisst hadde satset på å bygge opp etter 1999 (spesialstyrker, mineryddere etc.) har gitt oss høy troverdighet internasjonalt (Frisvold, 2002, 14. okt).

Rent funksjonelt viste det seg at norske spesialstyrker også hadde komparative fortrinn i forhold til enkelte andre nasjoner. Man hadde beholdt den gamle “slitermentaliteten” og spesialjegerne var ikke redde for å bære tungt og gå langt (Frisvold, 2010, 9. april). Dette bekreftes av Ingar Lund som hadde ansvaret for seleksjon og grunnutdanning ved HJK: “Å bære inntil 70-80 kg utstyr mer enn 3000 meter over havet i et par dager, for så å ligge lenge på observasjonspost i Afghanistan krever en spesiell type mennesker” (Lund, 2010, 12. april). De klimatiske forholdene i Norge kombinert med realistisk trening og personlige egenskaper, bidro til å forme spesialjegerne slik at de kunne tåle belastning og ubehag over tid:

30 døgn sammenhengende øvelse på vinteren - det er ikke behagelig, det er ganske tungt. Soldater må tvinges ut av komfortsonen. Det er ikke mange som klarer å ha det vondt og ubehagelig over lang tid og det ser man stadig tydeligere. Det er snart bare en håndfull av vestens nasjoner som er i stand til å gjennomføre de lange, tunge og slitsomme tingene. Jeg tror det ligger litt i nordmenns natur også, så langt tilbake som at vi bor der vi bor. Det er kaldt om vinteren, det er mørkt og det er hardt (Lund, 2010, 12. april).

Selv om norske spesialstyrker ikke hadde omfattende erfaring fra internasjonale konflikter ble bidraget lagt merke til på grunn av mannskapenes gode basisferdigheter og evne til å operere til tross for høydeproblematikk, krevende topografi og trusselnivå. Som Nora Bensahel sier i en RAND-rapport om samarbeidet i koalisjonen i startfasen av operasjonene i Afghanistan: “U.S. military officers particularly praised the capabilities of the Norwegian special forces, for example, because their extensive mountain training proved useful in Afghanistan’s rocky terrain” (Bensahel, 2003, s. 11). Lengre oppdrag med krav til utholdenhet og hardføre soldater ble således et av fortrinnene til norske spesialstyrker under denne operasjonen (Lund, 2010, 12. april).

En av forutsetningene for at styrkebidragene kunne operere på en måte som gjorde dem relevante var at deployeringene til Afghanistan ble gjennomført etter NATOs prinsipper for kommando-overføring. Det som derimot var nytt, var at dette ikke var NATO. Operasjon Enduring Freedom var amerikansk og 100% ledet av amerikanerne. En norsk kampstyrke under amerikansk kommando innebar at engasjementsreglene måtte vurderes nøye. Krohn

Devold gikk selv gjennom alle engasjementsreglene (Devold, 2010, 22. april). Hun ønsket å gi styrken færrest mulig begrensninger. I en fleksibel kampanje som denne ønsket hun ikke å forhåndsjustere bruken av avdelingen og nekte handlefrihet for de som skulle gjøre jobben. Krohn Devold mente at forholdene “på bakken” måtte være utslagsgivende for nødvendige tiltak i operasjonsområdet. Regjeringen hadde således full tillit til at styrken best ville ivareta norske interesser.

På bakgrunn av dette ble sjef NORSOF TG²⁰ såkalt “redcard-holder”. Denne ordningen innebar i praksis to ting. For det første hadde sjefen ansvaret for å overholde de gjeldende engasjementsregler og ivaretagelse av norske interesser. Den norske styrkesjefen skulle ikke godta oppdrag som ikke ivaretok dette. For det andre ga det handlefrihet til å kunne agere i henhold til utviklingen i operasjonene, uten å hemmes av detaljert og tidkrevende kommunikasjon til Norge.

Imidlertid krever denne ordningen seriøsitet og forståelse av politisk sensitivitet for å oppfylle hensikten med å delta i operasjonen og således ivareta norske interesser. I moderne konflikter, hvor de fiendtlige virkemidlene kun begrenses av fantasien, er det vesentlig at styrken på forhånd har institusjonalisert kunnskap og forståelse om disse forholdene. I tillegg er konsultasjon med beslutningstakere i forkant og underveis viktig slik at aktivitetene forblir målrettet. En tett tilknytning til det strategiske beslutningsnivået bidro til dette.

I forkant foregikk det politiske diskusjoner rundt engasjementsreglene (Devold, 2010, 22. april). Etter samtaler med Arbeiderpartiet fikk regjeringen nok stemmer til å behandle spørsmålene bak lukkede dører. Dersom engasjementsreglene ble allment kjent ville dette kompromittere styrkens begrensninger og dermed kunne bli utnyttet av fiendtlige elementer. Etter samtalene oppnådde Krohn Devold målet med å gi færrest mulig begrensninger: “Det å utstyre de norske styrkene med for mange begrensninger ville skapt et B-lag i forhold til de man skulle jobbe med. Da kunne vi like godt la være å sende de” (Devold, 2010, 22. april). Den norske styrken fikk tilstrekkelig handlingsrom og dette bidro til reell nytteverdi av styrken i operasjonsområdet.

Prosessene i forbindelse med både Kosovo og Afghanistan bidro også til å øke bevisstheten hos politikere, militære og befolkningen om hva skarpe operasjoner kan innebære av hensyn til våpenbruk og risiko (Aarsæther, 2010, 22. mars). I Norge var det sensitivt å bruke våpenmakt generelt, en diskusjon som ble tydelig når norske spesialstyrker

²⁰ NORSOF TG: Norwegian Special Operations Task Group, navnet på den norske styrken under OEF i 2002.

dro i 2002. Luftforsvarets F-16 bidrag opplevde på sin side at restriksjoner for bruken av flyene gikk på bekostning av styrkens militære relevans og nytteverdi. Amerikanerne valgte ved flere anledninger å benytte egne fly fordi norske engasjementsregler gjorde det vrient å benytte de norske jagerflyene i en del situasjoner og områder, spesielt på grensen til Pakistan (Guldhav, 2004, ss. 12-14). For spesialstyrkenes del opplevde man derimot å integreres i planprosessene og at man gjennom disse kunne bidra til å bestemme hvilke typer oppdrag som passet ut fra de nasjonale forutsetningene for deltakelse i operasjonen.

En annen faktor som bidro til systematisk oppbygging av spesialstyrker i denne perioden var NATOs beslutning om etablering av Nato Response Force (NRF). Denne reaksjonsstyrken ble besluttet opprettet på NATO-møtet i Praha i 2002 og stilte konkrete krav til bidragene fra nasjonene (Heier, 2006, s. 52). HJK skulle inngå i NRF 1 og 2 og måtte derfor tilfredsstille formelle krav med hensyn til organisasjon og kapasiteter. Med disse kravene som argument måtte organisasjonen utvikles.

4.2.2 Utviklingen i et symbolsk perspektiv

I det symbolske perspektivet hadde deployeringen også stor effekt. Takkeskrivene som kom fra Norges viktigste allierte reflekterte et budskap om at flere burde gjøre som Norge. “Det er ikke tvil om at Norges aksess til beslutningstakere, både i NATO og hos våre viktigste allierte USA og Storbritannia forbedret seg markant. Vi rykket voldsomt opp på møte- og kølista” (Devold, 2010, 22. april). Deltakelsen med spesialstyrker ga i tillegg strategisk tilgang til beslutninger og informasjon, noe de konvensjonelle bidragene ikke gjorde (Heier, 2006, s. 225).

Videre førte deployeringen til starten på en trend hvor Norge som eksempel bidro som katalysator for transformasjonen av NATO. Amerikanerne brukte Norge som eksempel på en småstat som er på vei og som får det til: “Look-to-Norway” (Devold, 2010, 22. april). Det var ikke lenger en god nok unnskyldning å være et lite land med et lite Forsvar siden Norge fikk det til. Dette var viktig for Norge i en tid hvor vår geografiske plassering ikke var av samme betydning som før.

Vi har norske interesser. De som tror vi har noe vi skulle sagt fordi vi ligger her oppe i nord må tenke om igjen. Det er i militære spørsmål akkurat som i forretningslivet: den som har noe å bytte med får noe igjen. Det var veldig interessant å se at det virket (Devold, 2010, 22. april).

Bensahel sier i sin rapport at innledende faser av Operasjon Enduring Freedom hadde vist at USA hadde militær evne til å gjennomføre slike operasjoner unilateralt. NATOs rolle var begrenset til oppgaver som frigjorde amerikanske ressurser slik at de kunne omdirigeres til Afghanistan. Likevel var det enkeltnasjoner som bidro med viktige ressurser: "To be sure, individual NATO allies did make significant military contributions, particularly in regard to special forces, but these were made on a bilateral basis and did not involve NATO's military staff" (Bensahel, 2003, s. 52). Disse effektene kan sies å ha hatt et funksjonelt rasjonale, men store symbolske effekter. Bidraget ble lagt merke til. Den ønskede hurtigheten ved deployeringen hadde ikke bare funksjonell verdi, men også symbolsk karakter. Ved å være på plass tidlig fikk man en plass ved bordet før rutinene hadde satt seg og fikk ta del i beslutningene. På den annen side kunne man høste effekt av at enkelte stabsoffiserer var på plass før jul også symbolsk. Det norske flagget var plantet og kom til uttrykk på briefinger og statusoversikter i hele verden. Slik kan det hevdes at effektene av rask deployering både hadde et funksjonelt rasjonale hvor Norge viste at spesialstyrkene var klare på kort varsel, men også symbolske effekter basert på selve tilstedeværelsen.

Internt ved HJK oppfattet man at den overordnede målsettingen med deployeringen til Afghanistan også hadde symbolsk karakter (Eidheim, 2010, 12. april). Spesialstyrkene skulle bidra med en politisk profil til Operasjon Enduring Freedom. Likevel ønsket man, moralsk og etisk, å stille med kapasiteter det var bruk for og som reellt kunne bidra. Norske spesialstyrker kunne derfor også nyte godt av å ha bidratt med kvalitet under operasjonene. De viktigste nasjonene inviterte Norge inn og delte sine erfaringer: "Det var et faglig løft. Vi ble orientert på en helt ny måte i spesialstyrke-verden, vi ble invitert inn" (Eidheim, 2010, 12. april). Dette resulterte blant annet i kjennskap til utstyr og materiell som ble benyttet eller som var under utvikling. Denne tilgangen var viktig for den videre utviklingen. De store nasjonene har tradisjon for å beholde nyutviklet utstyr for seg selv før allierte etter noen år får innsyn. Den nye situasjonen ga Norge tilgang til utstyr som ellers ville vært utilgjengelig, som forbedret den operative evnen og økte sikkerheten for eget personell under operasjoner. Uten denne tilgangen ville ikke avdelingen ha utviklet seg i det tempoet som ble en realitet.

5 HJK oppnår fullspekterkapasitet: 2003 til 2010

5.1 Beskrivelse av perioden

Dette kapitlet beskriver perioden etter de to store vendepunktene som Kosovo og Afghanistan 2002 representerer. I perioden etter 2003 opplevde HJK en jevnere utvikling av struktur, volum og kapasiteter. Avdelingen hadde akkumulert nødvendig erfaring til å stake ut en kurs som bidro til å utvikle et mer helhetlig og troverdig system for å fleksibelt møte moderne utfordringer. FSK/HJK ble i 2009 organisert etter regimentsstrukturen, og hadde bygget opp en solid kapasitet som inkluderer systemer for å løse hele spekteret av moderne oppdrag.

Den neste deployeringen til Afghanistan kom i 2003. Regjeringen stod fortsatt for den samme linjen og ville bidra i koalisjonen av villige nasjoner. Forskjellen fra den første deployeringen var at det denne gangen kom sterkere motstand fra SV og Stortinget (Devold, 2010, 22. april). Imidlertid spurte amerikanerne om Norge kunne stille et spesialstyrkebidrag til Irak. Denne forespørselen ble ikke etterkommet (Røhne, 2003, 15. februar). HJK ble sendt til Operasjon Enduring Freedom i Afghanistan.

Avdelingen hadde i mellomtiden benyttet perioden hjemme til å fordøye erfaringer fra forrige deployering. En ny deployering var forventet og HJK ville utbedre mangler fra forrige operasjon. Avdelingen trente på aktuelle operasjonsmetoder, inkludert operasjoner med bruk av kjøretøyer og offensive operasjoner i større forband. Det var også fokus på anskaffelse av materiell og utstyr som skulle sikre interoperabilitet og øke den operative evnen.

Den første måneden på Bagram flyplass medførte imidlertid stillstand for avdelingen. Den amerikanskledede koalisjonen ønsket å benytte det norske spesialstyrkebidraget under et konvensjonelt hovedkvarter. Norge anså dette for å være et brudd på doktrinen for spesialoperasjoner og tidligere avtaler med amerikanerne, og valgte å fastholde et krav om at styrken skulle operere under spesialstyrkehovedkvarteret CJSOTF-A.²¹ Saken gikk til forsvarssjefen som selv måtte bidra til løsning (Frisvold, 2010, 9. april).

Etter en måneds frustrert venting på Bagram iverksatte HJK kjøretøyoppsatte rekognoseringsoperasjoner i områder definert som "sorte hull". Dette var områder hvor det ikke fantes allierte styrker, og innebar at koalisjonen derfor ikke visste hva som foregikk der. Operasjonsområdene var vanskelig tilgjengelige, både av hensyn til trusselen og geografiske faktorer. HJK bidro til koalisjonens situasjonsforståelse ved å oppholde seg i slike krevende

²¹ CJSOTF-A: Combined Joint Special Operations Forces Task Force – Afghanistan, hovedkvarteret for spesialoperasjoner i Afghanistan.

områder over lang tid. På grunn av perioden hjemme, erfaringer og anskaffelser var HJK bedre forberedt på et større spekter av oppdragstyper denne gangen. HJKs kontingent ble avsluttet etter tre måneder da MJK overtok. Etter redeployering gjennomførte man igjen evaluering og kompetanseoverføring. Dette la grunnlaget for videre trening, anskaffelser og fortsatt utvikling, og en stor andel av personellet hadde nå erfaring fra operasjoner i Afghanistan.

I 2005 ble det igjen besluttet å sende HJK til Afghanistan. Oppdraget skulle denne gangen bare vare i tre måneder og var del av Operasjon Enduring Freedom. Oberstløytnant Gråtrud hadde overtatt som sjef HJK høsten 2004, og dro til US CENTCOM med en representant fra Forsvarsdepartementet og Etterretningstjenesten. Der fikk han et klart inntrykk av at behovet for spesialstyrker var nærmest grenseløst (Gråtrud, 2010, 27. april). Til tross for det uttalte behovet fikk man likevel ikke et konkret oppdrag. HJK sendte derfor et rekognoseringsteam til Afghanistan som skulle bidra til å finne egnet operasjonsområde basert på hvor behovet var størst. Denne høsten skulle det gjennomføres provins- og lokalvalg i Afghanistan for første gang, og i samråd med amerikanerne fant man ut at styrken best kunne utnyttes i Paktika provins. Provinsen grenser til Pakistan, og tilstedeværelsen av militære styrker fra koalisjonen var meget begrenset. Slik ble det besluttet at HJK skulle iverksette operasjoner i dette området til støtte for sikkerheten under valget.

Opgavene var å etablere situasjonsforståelse og tilstedeværelse, støtte ikke-statlige organisasjoner med rådgiving og bistå lokale sikkerhetsstyrker med opplæring og mentorering (Gråtrud, 2010, 27. april). For å løse oppgavene ble styrken delt i to. Deler av staben ble etablert på Bagram flyplass for å legge til rette for operasjonene og liaisonere med hovedkvarteret og støtteressursene som hadde base der. Et av formålene med dette var å mer effektivt understøtte kampstyrken der operasjonene foregikk. Kampstyrken, med elementer fra ledelse, stab og støtte, deployerte til en feltmessig base i selve operasjonsområdet. Utfordringene med å oppholde seg over lengre tid i en slik base stilte nye krav til stabs- og støttepersonellet, og i tillegg fikk man nye erfaringer med materiellet som for eksempel kommunikasjonssystemene.

Ved å gjennomføre kjøretøyoppsatte rekognoseringsoperasjoner i tropps- og eskadronsforband fikk styrken oversikt over situasjonen. Under operasjonene ble det gjennomført møter med lokale ledere og lokalbefolkningen. Parallelt med dette gjennomførte avdelingen sanitetspatruljer hvor sanitetsmenn og legen behandlet lokale pasienter. Mer enn 700 afghanere fikk medisinsk behandling i løpet av disse tre månedene, noe som bidro til det

gode forholdet til afghanerne. I tillegg ivaretok man de lokale sikkerhetsstyrkenes behov for opplæring med skyteutdanning og annen operativ trening for å best mulig forberede de på situasjoner som kunne oppstå under valget. Planen for å ivareta sikkerheten under valget ble en suksess. I HJKs operasjonsområde gikk valget rolig for seg og ble betraktet som vellykket. Etter tre måneder returnerte HJK til Norge.

HJK hadde under ledelse av oberstløytnant Hanevik gradvis tatt små skritt fra å være en rendyrket kontraterror-styrke med begrenset rekognoserings- og overvåkningskapasitet til å nærme seg fullspekterkapasitet. Utviklingen ble ansett for å ha gått i fornuftig tempo med nøkterne og realistiske målsettinger (Eidheim, 2010, 12. april). Oberstløytnant Gråtrud, hadde til hensikt å videreutvikle kapasiteten med det tidligere arbeidet som grunnlag. En ny omgang med organisasjonsutvikling startet dermed i 2005, hvor man utredet en ny kapasitetsstudie. Resultatet av denne ble blant annet å fortsette etableringen av en skvadron som skulle ivareta taktisk støtte. Ved å transformere deler av utdanningsmiljøene i avdelingen til operative styrkemultiplikatorer skulle kapasiteten forbedres.

HJK valgte i denne perioden å skifte navn til Forsvarets Spesialkommando / Hærens Jegerkommando (FSK/HJK) (Gråtrud, 2010, 27. april). Det var hovedsaklig to grunner til dette. For det første var FSK et internasjonalt anerkjent navn og denne “merkevaren” ønsket HJK å videreføre. For det andre ville man forsøke å unngå misforståelsene knyttet til hva FSK i realiteten var. Navnet hadde til da formelt blitt benyttet om HJK ved nasjonal støtte til politiet. Usikkerhet og forvirring rundt dette ble tydeligere etter at avdelingen ble profilert i media og de internasjonale oppdragene ble hyppige. I tillegg endret man avdelingsmerket til en kommandodolk med vinger, noe som korresponderer med internasjonale symboler for spesialstyrker. Det var viktig å ivareta historikken men samtidig å reflektere hva avdelingen nå var (Gråtrud, 2010, 27. april).

Videre var det en endring i benevnelsen av underavdelingene ved FSK/HJK. Innledningsvis kalte man manøverelementene Innsatsstyrken og Internasjonal Beredskapstropp. På begynnelsen av 2000-tallet ble de benevnt som Eskadron 1 og Eskadron 2, mens støtteelementene hadde andre tall. I 2006 besluttet man å gå vekk fra kavaleribetegnelsen “eskadron” til “skvadron” med bokstavkoder. Da ble den tidligere Innsatsstyrken, senere Eskadron 1, til A Skvadronen. Dette var samsvarende med allierte og kommuniserte en egen spesialstyrkeorganisasjon. Som resultat av dette arbeidet ble også FSK/HJK tildelt egen fane i 2008. Dette markerte en historisk anerkjennelse av at avdelingen nå var fanebærende, og ble et symbol avdelingen kunne stå bak (Gråtrud, 2010, 27. april).

Studien førte videre til opprettelsen av en fallskjermjegerskvadron på beredskapsstatus som fikk navnet D Skvadronen (Gråtrud, 2010, 27. april). HJK hadde jevnlig fått et antall anmodninger om bidrag til støtte for norske konvensjonelle operasjoner. Under opprettelsen av norsk Provincial Reconstruction Team (PRT) i Nord-Afghanistan var det for eksempel behov for patruljer kalt Military Observer Teams (MOT). Disse skulle fungere som PRTens øyne og ører med å kartlegge situasjonen og lokalbefolkningens behov i ansvarsområdet. De to første kontingentene ble det norske bidraget til MOT løst i regi av FSK/HJK. På bakgrunn av frivillighet innkalte FSK/HJK en tidligere spesialjeger, fallskjermjegere og enkelte eksterne spesialister. Erfaringene viste at fallskjermjegerne kunne utnyttes bedre etter fullført førstegangstjeneste. I tillegg hadde tidligere fallskjermjegere vært med avdelingen under operasjonene i 2002, 2003 og 2005 som vakt- og sikringspersonell i basene med godt resultat.

For bedre å utnytte og systematisere kapasiteten representert av denne personellkategorien ble D skvadronen besluttet opprettet i 2006. Skvadronen skulle bestå av personell som hadde fullført førstegangstjenesten som fallskjermjegere, og som kunne tenke seg et kontraktsforhold til avdelingen. FSK/HJK ønsket fortsatt at flest mulig søkte seg videre til spesialjegertjeneste, men den andelen som ville studere eller jobbe andre steder ble gitt anledning til å fortsette gjennom en beredskapskontrakt. D skvadronen utnyttet således en større andel av fallskjermjegerne enn tidligere, og ga dermed mer effekt for kostnaden med å opprettholde den vernepliktige fallskjermjegertroppen. Skvadronens dimensjonerende kapasitet var å gjennomføre rekognoserings- og overvåkningsoppdrag i internasjonalt konfliktmiljø med kapasitet til egenbeskyttelse.

I 2006 hadde B skvadronen, tidligere Internasjonal Beredskapstropp, blitt stor nok til at man fysisk kunne starte rotasjonen mellom beredskap for internasjonal og nasjonal krisehåndtering (Gråtrud, 2010, 27. april). Dette betød i praksis at man det ene året ville drive virksomhet for å opprettholde beredskap for FSK-oppdraget med fokus på maritim kontraterror og gisselredning. Det neste året skulle skvadronen fokusere på et vidt spekter av kapasiteter primært forbundet med internasjonal krisehåndtering som for eksempel operasjoner i Afghanistan. Rotasjonen førte til økt bredde i kompetansen i manøverskvadronene, fordi fokus og arbeidsoppgaver etter dette endret seg hvert år.

I 2007 ble FSK/HJK igjen beordret til Afghanistan, denne gangen under ISAF-ledelse. NATO hadde bedt om flere styrker til Sør-Afghanistan. Av politiske årsaker var dette en forespørsel Norge ikke ville imøtekomme i hovedsak grunnet standpunktene til Sosialistisk Venstreparti (Bakkeli & Johnsen, 2007, 6. nov; Røhne, 2007, 7. nov). Etter noe tid ble det

likevel besluttet å sende FSK/HJK, men til hovedstaden Kabul. Der var det et stort behov for spesialstyrker. Dette styrkebidraget representerte operasjonsmønsteret til en moderne spesialstyrke som utnytter hele spekteret av kapasiteter. Den jevne utviklingen av FSK/HJK hadde da kommet så langt at avdelingens kapasiteter og erfaring ga anledning til fullt ut å operere langs flere operasjonslinjer (Gråtrud, 2010, 27. april). For det første tok FSK/HJK ansvaret for opplæringen av en afghansk politienhet. Hensikten med dette var å gradvis bidra til at afghanerne selv skulle ivareta sikkerhetsutfordringene i Kabul-regionen. Det ble gjennomført rekruttskole for politiet hvor fokus var på grunnleggende og bærende ferdigheter. Utfordringene var store grunnet mangel på utstyr, lønn og analfabetisme. Til tross for dette, og kortsiktigheten en seks måneders deployering innebar, skulle resultatene av dette arbeidet bære frukter senere.

Samtidig drev avdelingen informasjonsinnhenting og offensive oppdrag. Det foregikk et systematisk arbeid for å avdekke nettverk som drev terrorvirksomhet og motarbeidet fredsprosessen i Kabul-regionen. For å gjøre noe med disse nettverkene var det samtidig stadig strengere krav til bevisførsel. President Karzai definerte en rekke kriterier som måtte oppfylles for at operasjoner kunne iverksettes. Når ISAF vurderte etterretningene som tilstrekkelige, gjennomførte man operasjoner mot enkeltpersoner og grupperinger. Slike operasjoner foregikk i samarbeid med lokale politi- og sikkerhetsstyrker. Personell som ble pågrepet av politistyrkene ble fremstilt for afghansk domstol og justisapparat.

FSK/HJK etablerte god situasjonsforståelse, effektive nettverk og operasjonsmetoder, og operasjonene hadde effekt. For å unngå at det skulle oppstå et vakuum etter FSK/HJK overtok amerikanske spesialstyrker oppdraget i Kabul ved hjemreise. FSK/HJK hadde indikasjoner på at en retur til Kabul var sannsynlig, så basen i Kabul ble kun utlånt til allierte over vinteren (Gråtrud, 2010, 27. april).

Kort tid etter hjemkomst ble det besluttet å sende norske spesialstyrker til Kabul i 2008, denne gangen med 18 måneders varighet. FSK/HJK skulle dra først og reetablere forholdet til aktørene i omgivelsene. Deretter skulle MJK løse oppdraget i seks måneder, før FSK/HJK overtok ansvaret de siste ni månedene. Basen i Kabul ble overtatt fra allierte, og operasjonene kunne fortsette. Selv om det hadde vært et opphold var kunnskapen om operasjonsområdet og aktørene fortsatt relevant, og det ble et umiddelbart fokus på operasjoner. FSK/HJK hadde fulgt utviklingen i området gjennom tilstedeværelsen av stabsoffiserer, rapporter og kommunikasjon med allierte. Oppdraget denne gangen må derfor sees som en forlengelse av forrige deployering. Man fortsatte samarbeidet med politienheten

som fikk navnet Crisis Response Unit (CRU). Disse fikk etter hvert relevant utstyr og ferdigheter som gjorde at de kunne gjennomføre stadig mer krevende operasjoner både med norske spesialstyrker og selvstendig. De fikk etter hvert navnet "Task Force 24" etter krigshelten Gunnar "Kjakan" Sønsteby.

Siden 1984 hadde FSK/HJK ivaretatt beredskap for nasjonal krisehåndtering. Dette oppdraget hadde fortsatt stor fokus ved avdelingen. Imidlertid var det først på midten av 2000-tallet at kapasiteten fullt ut innebar at avdelingen kunne løse to dimensjonerende oppdrag samtidig. Man var på det tidspunktet i stand til å dele avdelingen i to operative enheter av en størrelse som innebar relevant og tilstrekkelig operativ kapasitet. Fram til dette måtte praktiske forberedelser og tilpassede planer produseres for å ivareta beredskap i de periodene større engasjement foregikk utenlands. I lys av terrorangrepene 11. september og senere anslag i Europa, ble det klart at fokus på nasjonal krisehåndtering i Norge måtte økes generelt. Planverk og prinsipper for FSK-oppdraget var beskrevet i styrende dokumenter og konseptet ble jevnlig øvet. På den annen side hersket det imidlertid tvil om politiet i realiteten ville anmode om støtte. Flere aktører i det nasjonale krisehåndteringssystemet mente at dette var oppgaver politiet selv burde ta seg av. I lys av endret trusselbilde ble derimot disse problemstillingene gjenstand for diskusjon og avklaring. Resultatet ble at politiet og FSK/HJK etter hvert fikk et avklart forhold og meget godt samarbeid (Eidheim, 2010, 12. april).

Kontraktsforholdene ble i perioden gjenstand for diskusjoner og endringer. I forbindelse med at Forsvaret innførte avdelingsbefalsordningen ble også spesialjegerenes kontraktsordning justert. Resultatet av dette var at bonusordninger og forutsigbarheten for den enkelte ble svekket. Forsvarets valgte løsning, som i realiteten er en hybrid av andre nasjoners underoffiserskorps og Norges tidligere engasjementskontrakter, resulterte i at flere enn ønskelig valgte å slutte etter en kontraktsperiode på syv år. Utfordringen var nå ikke primært å rekruttere nye spesialjegere, men å beholde de som hadde opparbeidet seg verdifull kompetanse over år.

FSK/HJK er i dag direkte underlagt Generalinspektøren for Hæren. FSK/HJK er nå en stående spesialstyrke med kapasitet til å gjennomføre fullspekter spesialoperasjoner. Avdelingen har ved å ta skritt for skritt tilegnet kompetanse og erfaring som gjør den til en attraktiv samarbeidspartner for våre viktigste allierte. Sjefen ved FSK/HJK ble i 2007 oppgradert til oberst, og avdelingen er nå organisert i en regimentsstruktur. Avdelingen inkluderer kapasiteter og mer komplette systemer som understøtter den operative

virksomheten. Dette gir totalt sett større operativ evne, utholdenhet og handlefrihet under oppdragsløsning. I tillegg er systemet FSK/HJK i dag godt rustet til å ivareta forsvarlig forvaltning av avdelingens ressurser og samvirke med fellesoperative støtteressurser.

5.2 Hvordan kan utviklingen i perioden forklares?

Denne fasen kjennetegnes av jevn utvikling, sammenlignet med de større sprangene i de foregående periodene. Avdelingen hadde allerede en viss bedret kapasitet og økt erfaring fra internasjonale operasjoner. Milepælene i 1999 og 2001 hadde utvilsomt skapt et verdifullt grunnlag for å sette kursen videre. Fokus var nå å bygge systemet FSK/HJK.

5.2.1 Utviklingen i et funksjonelt perspektiv

I løpet av deployeringen i 2005 fikk HJK anledning til å teste konsepter med å assistere lokale sikkerhetsstyrker. Som forberedelser til valget drev HJK trening av politistyrker. Treningen bestod av skytetrening og utdanning innen grunnleggende ferdigheter. Ved å heve ferdighetsnivået hos disse skulle den samlede operative evnen til å håndtere sikkerheten rundt valget bedres. Senere skulle dette bli strategien for å gradvis overlate sikkerhetsproblemene i Afghanistan til afghanerne selv og en viktig del av FSK/HJKs operasjoner. Erfaringene bidro til en bevisstgjøring rundt viktigheten av en slik tilnærming i moderne komplekse konflikter.

I tråd med Soria Moria-erklæringen ble FSK/HJK i 2007 deployert til Afghanistan under ISAF-ledelse. Denne gangen skulle avdelingen operere i Kabul-regionen. NATO hadde bedt om forsterkninger til sør, men dette var av politiske årsaker ikke ønskelig. Etter rekognosering og konsultasjoner fant man således ut at det var et behov for spesialstyrker i hovedstaden. Sikkerhetssituasjonen i Kabul var forverret og stabile forhold i byen ble ansett som en av forutsetningene for positiv utvikling i hele landet. En av årsakene til dette var en konstant tilstedeværelse av media som tiltrakk seg terrorhandlinger fra opprørere som hadde til hensikt å skape publisitet i verdenspressen. Dersom man ikke lyktes i hovedstaden kunne dette skape en negativ oppfatning av hele operasjonen.

Definisjonen av hva Kabul geografisk innebar resulterte dernest i en politisk diskusjon. Etter at FSK/HJK iverksatte operasjoner ble nettverk og personer fra opprørsbevegelsen avdekket. Disse nettverkene hadde gjerne forgreninger utover hovedstaden og det var derfor et behov for å kunne operere i tilstøtende provinser rundt Kabul. Sør-Afghanistan ble betraktet som forbudt område (Røhne, 2007, 7. nov). På grunn av dette ble det diskutert om hvilke grenser som i realiteten gjaldt for mandatet, kunne man iverksette

operasjoner sør for Kabul? Denne problematikken var, i motsetning til tidligere, med på å forpurre styrkens handlefrihet og symboliserte nasjonale begrensninger som ISAF måtte forholde seg til. Tradisjonen med å avgi styrken til alliert ledelse med færrest mulig begrensninger slo sprekker. Som President Bush siteres i Aftenposten fra en tale i februar 2007: “De som bidrar med styrker til ISAF bør oppheve restriksjoner på deres bruk. NATOs militære ledere bør ha fleksibilitet, slik at de kan slå ned fienden hvor den enn måtte vise seg” (Fyhn, 2007). Etter konsultasjoner ble det etter hvert klart at styrken kunne jobbe i omkringliggende provinser slik at eventuelle negative effekter av diskusjonene i realiteten ble minimal. Prosessen eksemplifiserer dog hvordan indremedisinske hensyn i regjeringen kan få følger for styrken som skal gjøre jobben og symboleffekten overfor allierte. Diskusjonene om mandatet for norske spesialstyrker bidro til å sette lys på viktigheten av tilstrekkelige rammevilkår for styrken på bakken. Dette bidro i sin tur til økt forståelse hos militære og politiske beslutningstakere som ble viktig for spesialstyrkenes anvendelse og utvikling.

Til tross for innledende kortsiktighet med seks måneders deployering til Kabul, kunne Norge høste anerkjennelse for innsatsen. Forsvarssjef Diesen henviste til dette i sin tale i Oslo Militære Samfund i 2007:

La meg likevel i mangel av en mer detaljert beretning om styrkens innsats få lov å legge frem et avsnitt fra det brevet som NATOs nestkommanderende i Europa, general Sir John Reith, sendte undertegnede kort tid før den norske spesialstyrken redeploerte i september i år:

“During my recent visit to Afghanistan, the excellent achievements of your Norwegian Special Forces Task Force, operating in Kabul and the surrounding provinces, were brought to my attention. Since the moment they became operational, and OPCON to COMISAF in March 2007, they have conducted themselves in an exemplary manner, gaining huge respect and deservedly earning the strong praise of COMISAF and senior commanders for their successful operational achievements. They have also been outstanding ambassadors for Norway, very ably led by their impressive commander, Col Torgeir Gråtrud, and will be greatly missed when they leave the Theatre at the end of this month.”

Militær assistanse og fokuset på det afghanske politiets operative evne startet i for fullt i 2007. En lignende tilnærming som US Special Forces benytter lå til grunn for et konsept som skulle bli et eksempel til etterfølgelse. Siden deployeringen hadde et innledende kortsiktig perspektiv på seks måneder, måtte målsettingene være nøkterne og realistiske. Ved å øremerke en enhet til å drive rekruttskole for politistyrken bygget man gradvis opp kapasiteten til å gjennomføre operasjoner. I startfasen virket problemene å være flere enn mulighetene, og det meste var mangelvare. Utstyr, lønn, fasiliteter og egnede mannskaper var

sentrale utfordringer. I løpet av deployeringen hadde riktignok FSK/HJK hevet politiets ferdighetsnivå betraktelig, men det var fortsatt mye som gjenstod. Når avdelingen redeployerte til Norge var det et uutnyttet potensial som måtte forlates, men neste deployering kom heldigvis kort tid etterpå. En mer langsiktig plan kunne nå legges hvor en skulle være i Kabul de neste 18 månedene. I samarbeid med allierte iverksatte FSK/HJK et arbeid for å skaffe utstyr, fasiliteter og rammer for strukturert å utvikle en troverdig evne som kunne bidra til opprørsbekjempelsen. Mannskapene gikk gjennom seleksjon og trening, og fikk et nivå som resulterte i at man sammen kunne gjennomføre operasjoner. Denne tilnærmingen står i dag som et eksempel for den tilnærmingen dagens ISAF-kampanje, ledet av general McChrystal, følger. Etter at norske spesialstyrker forlot Afghanistan i oktober 2009 overtok en alliert spesialstyrke oppfølgingen av politistyrken, og sikret kontinuitet og videreutvikling av enhetens operative evne. Slik kan småstater, med begrensede militære ressurser, samarbeide for å nå langsiktige mål som del av en helhetlig plan. De praktiske lærdommene av å samarbeide tett med lokale styrker, og andre aktører, ga gode effekter for den videre utviklingen. For det første ble kompetansen innen flere områder hevet. For det andre lærte avdelingen hvordan et slikt prosjekt kan gjennomføres med den hensikt å overføre ansvar til de lokale og øke egen kampkraft. For det tredje økte avdelingens anseelse på bakgrunn av resultatene som ble oppnådd. Disse lærdommene ble deretter videreført som del av utviklingen mot et fullstendig system.

Langsiktigheten som etter hvert ble del av det norske bidraget i Kabul er en utvikling som best forstås ved å se på tidligere bidrag. Fragmenterte og kortsiktige bidrag som utløses på kort varsel kan gi politisk men også militær gevinst. Det vil således kunne være problematisk å hevde at den ene tilnærmingen er bedre enn den andre. Det avhenger av hvilke målsettinger myndighetene ønsker å nå. Dersom målet er å bidra best mulig til en løsning på en konflikten i Afghanistan er gjerne langsiktighet og helhetlig tilnærming gode prinsipper. På den annen side var norske spesialstyrker en begrenset ressurs, og ville hatt problemer med å ivareta forpliktelser over lang tid. Det er ikke før i de senere årene at kapasiteten har kommet på et nivå som gjør langvarige oppdrag mulig. Lengre oppdrag betyr ikke uendelig og styrken må få tid hjemme til restitusjon med jevnt mellomrom. En mulig løsning på slike utfordringer er å samarbeide med andre i allierte slik at en langsiktig forpliktelse for effekt i operasjonen og overfor koalisjonen kan opprettholdes slik vi så i Afghanistan.

5.2.2 Utviklingen i et symbolsk perspektiv

Bidragstrøfføring ble et tema i 2005 da Stortinget igjen besluttet å sende norske spesialstyrker til Afghanistan som del av Operasjon Enduring Freedom. I Stortingsproposisjon nr. 1 ble det imidlertid understreket at bidrag til Operasjon Enduring Freedom skulle avvikes i løpet av januar 2006 (Stortingsprop nr. 1, 2005, ss. 38, 123). Bondeviks regjering gikk av 17. oktober 2005. Soria Moria-erklæringen til den nye regjeringen resulterte i at norske styrker også skulle trekkes ut av Irak. I Afghanistan skulle Norge heller styrke deltakelsen i den NATO-ledede ISAF-kampanjen (Soria-Moria erklæringen, 2005).

Før beslutning om deployering i 2005 hadde imidlertid Frisvold innvendinger når Forsvarsdepartementet ville bidra med spesialstyrker igjen:

Jeg var imot at de sendte spesialstyrker til Operasjon Enduring Freedom i 2005. Det var ikke en god nok operativ forklaring på hvorfor amerikanerne ville ha de. Det var jo stilen på det tidspunktet, med korte og raske deployeringer uten å tenke på hva man skulle, strategiske målsetninger, ønsket sluttstand osv. De første gangene de ble deployert til Afghanistan satt vi oss ned og planla hele opplegget skikkelig. Man må være sikker på at det er et fornuftig operativt bidrag og ikke bare kaste styrker rundt uten mål og mening. De [politikerne] er rå på å forsøke å oppnå politisk gevinst, og resultatet er å sende mannskaper rundt forbi, det går ikke. Det er altfor lettvent (Frisvold, 2010, 9. april).

Rent funksjonelt visste man altså at effekten av deployeringen ville bli minimal.

Deployeringen gikk til et nytt område det ville ta tid å bli kjent i. På den annen side bidro avdelingen til å stabilisere området i forbindelse med lokalvalget i september 2005, og deployeringen var derfor ikke fånyttet. Når valget var over og MJK skulle overta, var det imidlertid andre steder med større behov for spesialstyrker som pekte seg ut. Isolert sett bidro altså deployeringen til å gjennomføre valget i den aktuelle provinsen, men innsatsen fremstod som fragmentert og manglet helhetlig strategi. Norges behov for å vise flagget grunnet uttrekning fra Irak og fra Operasjon Enduring Freedom i Afghanistan, kan dermed virke som en av årsakene til deployeringen med dette kortsiktige perspektivet. Symbolske faktorer kan derfor tenkes å ha bidratt til at spesialstyrkene deployerte i 2005, mens general Frisvold etterlyste mer funksjonelle forklaringer. I mangel på dette henviser Frisvold til at spesialstyrkene har høyere valør enn regulære avdelinger som politisk spillkort (Frisvold, 2010, 9. april). Dette gjelder spesielt i krigen mot terror hvor slike styrker åpenbart er etterspurt av funksjonelle årsaker på grunn av sine egenskaper.

Jakten på politisk gevinst kan imidlertid i slike situasjoner innebære fare for misbruk og overforbruk av spesialstyrkene: "Problemet er at disse styrkene kan bli så populære at

politikerne sier: send spesialstyrkene, send spesialstyrkene. Det samme sier de i USA om US Marines: send in the Marines” (Frisvold, 2010, 9. april). I tillegg til den åpenbare faren for slitasje ligger her en fare for at styrken settes til oppgaver som ikke korresponderer med styrkens komparative fortrinn, og som dermed etter hvert konvensjonaliserer den. En annen fare i denne sammenhengen er deployeringer basert på misforståelser omkring spesialstyrkers komparative fortrinn. Enkelte politikere har de senere årene ytret sin mening om å sende spesialstyrkene fordi dette er de best trente og mest profesjonelle styrkene Norge har. Bakgrunnen for slike uttalelser har for eksempel vært høynet trusselnivå i Nord-Afghanistan. Siv Jensen sa for eksempel følgende under en diskusjon i Stortinget om norske bidrag til Afghanistan:

Når det gjelder utsending av spesialstyrker, må det være bedre for Norge å sende spesialtrente styrker med erfaring fra denne typen meget farlige operasjoner enn å gjøre det som ser ut til å være Regjeringens politikk, nemlig å sende ut folk som har fire måneders erfaring gjennom verneplikten i meget farlige operasjoner (Utenriksdepartementet, 2006).

Som tidligere beskrevet er ikke spesialstyrker bedre enn konvensjonelle styrker til alt. I enkelte situasjoner er ildkraft, beskyttelse og volum avgjørende for å lykkes. Dersom politikerne vurderer militære bidrag på bakgrunn av symbolikk som dette, og ikke funksjonelle vurderinger, kan det oppstå to farer. For det første undervurderes de viktige kapasitetene og fortrinnene hos konvensjonelle styrker, en form for stigmatisering som norske kampstyrker ikke har fortjent. Konvensjonelle styrker har i mange situasjoner fordeler, og bør benyttes til de oppgavene de er organisert for å løse. Spesialstyrkene er som sagt ikke egnet til alle oppgaver. For det andre misbrukes spesialstyrkene som symbolsk flaggskip og en form for forsikring mot at andre typer styrker skal lide tap. Dersom man sender de som anses for å være best forberedt, er også kritikk i etterkant enklere å stå i mot dersom noe skulle gå galt.

Det langsiktige bidraget til Kabul snudde trenden med fragmentert tilnærming. Til tross for et kortere opphold i tilstedeværelsen ble perioden 2007 til 2009 på mange måter et eksempel på hvordan en småstat kan ta viktig ansvar over tid. I tillegg ga evnen til å operere i hele spekteret av spesialoperasjoner samtidig effekter av symbolsk karakter. Viktigheten av Kabul-regionen og nærheten til viktige beslutningstakere bidro også til maksimering av effektene. Avdelingen fikk besøk fra sjef ISAF og andre viktige myndighetspersoner jevnlig. Konstant tilstedeværelse av internasjonale medier og tilgjengeligheten var videre med på å bidra til at regionen var profilert. At småstaten Norge, med sine spesialstyrker, tok ansvar for denne regionen ble derfor lagt merke til.

6 Avslutning

6.1 Oppsummering av utviklingen

FSK/HJK gikk på 10 år fra å være en nasjonal ressurs med et sterkt og ensidig beredskapsfokus til en spesialstyrke med reell fullspekterkapasitet; altså evne til å løse mange typer oppdrag både hjemme og ute. Oppdragsporteføljen har dermed endret seg betraktelig i løpet av dette tiåret, og som resultat av dette har avdelingen gradvis utviklet seg til en styrke med stor fleksibilitet og høy reaksjonsevne. På 1980- og 1990-tallet var HJS, og senere HJK, innrettet for å ivareta beredskap for nasjonal krisehåndtering og inngikk som en liten del av det nasjonale invasjonforsvaret. Avdelingen var lavt prioritert, kraftig skjermet, og de begrensede oppgavene medførte at organisasjonen var liten. Støtteapparatet rundt selve Innsatsstyrken var begrenset og hadde derfor liten fleksibilitet. Personellet hadde relativt lav gjennomsnittsalder fordi den korte tjenestetiden resulterte i stor utskiftning av mannskaper hvert år. Mannskapsmassen var i stor grad homogen med samme militære bakgrunn og erfaring. Avdelingens innretning medførte at materiellet og utstyret var tilpasset beredskapsoppdraget og således ikke uten videre kunne benyttes til andre typer oppgaver.

Fra 1998 ble avdelingen gjenstand for økt satsning og prioritering. I forbindelse med at avdelingen i økende grad ble benyttet i internasjonale operasjoner ble midler, stillingshjemler og materiell tilført. Siden forsvarsbudsjettet på samme tid i realiteten ble redusert, innebar dette at ressurser ble overført fra andre deler av Forsvaret, først og fremst fra andre deler av Hæren til spesialstyrkene. Hele organisasjonen vokste, selv om støtteapparatet rundt manøveravdelingene stod for den største utvidelsen. Dette bidro til bedre tilrettelegging for operativ og forvaltningsmessig virksomhet som grunnlag for nasjonale og internasjonale oppdrag. Seleksjonsmodellen ved rekruttering til spesialjeger tjeneste ble endret og resulterte i økt fleksibilitet og ytterligere profesjonalisering. Resultatet av utviklingen er at FSK/HJK i dag er et profesjonelt spesialstyrkeregiment med fullspekterkapasitet.

6.2 Hvorfor har denne utviklingen funnet sted?

Utviklingen kan ikke beskrives stykkevis og delt, ei heller kan enkeltfaktorer få æren for helheten fordi utviklingen har vært dynamisk og faktorene har påvirket hverandre i et komplekst samspill. For å strukturere forklaringsfaktorene har denne oppgaven tatt utgangspunkt i et funksjonelt og et symbolsk perspektiv. Selv om disse perspektivene i mange tilfeller har vist seg å gripe inn i hverandre og tidvis har vært vanskelige å skille fra

hverandre, har de bidratt til å få klarere frem hva som har vært de viktigste drivkreftene bak utviklingen.

I *det funksjonelle perspektivet* har endret trusselbilde og nye krav til Forsvaret stått sentralt. I en situasjon med behov for styrker som med høy kvalitet og presisjon kunne bidra i risikofylte operasjoner utenlands, var statusen i det norske Forsvaret ved inngangen til min periode slik at *få militære ressurser kunne levere*. FSK/HJK fikk sin ilddåp i Kosovo mye grunnet dette. Denne milepælen ble startpunktet for økt forståelse og kunnskap om spesialstyrkenes egenskaper og fortrinn hos sentrale beslutningstakere, noe som bidro til økt prioritering og satsning.

Den neste milepælen med Afghanistan kom mer overraskende. Imidlertid hadde utviklingen i kjølvannet av Kosovo resultert i at spesialstyrkene var “gripbare”, og på meget kort varsel kunne operere i et område som det norske forsvarer aldri tidligere hadde sett for seg. Uten erfaringene fra spesielt Kosovo, og de andre oppdragene på Balkan, hadde denne utfordringen sannsynligvis resultert i et behov for mer tid til forberedelser.

Den parallelle *transformasjonen av NATO* (DCI og PCC) bidro både indirekte og direkte til utviklingen. Indirekte medførte denne prosessen at spesialstyrkene fikk fokus fordi de allerede hadde flere av de egenskapene som transformasjonen siktet mot for alle typer styrker. Profesjonelle styrker med høy reaksjonsevne var mangelvare, og det var derfor naturlig å snu seg til spesialstyrkene. Transformasjonen hadde direkte betydning i form av at NATOs allierte deployerte “out-of-area”, som beskrevet i det nye strategiske konseptet, selv om Operasjon Enduring Freedom var ledet av amerikanerne. Igjen falt det seg naturlig å benytte de som allerede var nærmest ambisjonen for transformasjonen.

Spesialstyrkenes relevans har i så måte innledningsvis vært tuftet ikke bare på *reaksjonsevne*, men også at deres *egenskaper* har korrespondert godt med konfliktenes karakter. *Små autonome* styrker som kan ivareta egen sikkerhet, og som med en høy grad av *kvalitet og presisjon* løser vanskelige oppdrag er etterspurt i moderne komplekse konflikter. Med bakgrunn i personellens kvalitet, gode basisferdigheter og reflekterte holdninger rundt maktbruk i moderne konflikter, var FSK/HJK i stand til å ta skritt for skritt i denne utviklingen. Etter hver deployering tok man lærdom av sine erfaringer, og utviklet nøkternt og realistisk nye kapasiteter. I de første periodene etter 11. september 2001 var bruken av avdelingen relativt hyppig, og sett i lys av avdelingens størrelse var det på grensen av hva miljøet kunne tåle av belastninger. Etter hvert som kapasiteten ble utviklet var belastningen

mer overkommelig og ga nødvendig tid hjemme til å ivareta avdelingens behov for opprettholdelse av kompetanse, videreutvikling og familielivet.

I *det symbolske perspektivet* har oppgaven vist at ønsket om politisk gevinst har vært en viktig drivkraft bak utviklingen av FSK/HJK. I sammenheng med det endrede trusselbildet og transformasjonen i NATO viste FSK/HJK seg å være en kapasitet som kunne benyttes utenlands. Til tross for manglende erfaring fra slike scenarioer besluttet man å benytte avdelingen tidlig i Kosovo, og kort tid etterpå i Afghanistan. Resultatet av denne innsatsen medførte betydelig politisk gevinst for Norge av to grunner. For det første var Norge på plass tidlig og understreket således viljen til byrdedeling med våre allierte og spesielt USA. For det andre ble bidragene ansett for å være vesentlige bidrag som ga konkrete resultater for både Norge og NATO.

Beslutningen om å lette på hemmeligholdet og mer åpent profilere avdelingen i 1999 bidro også til økt forståelse og en symboleffekt som medførte økende satsning på spesialstyrker. Ved å vise at Forsvaret hadde relevante kapasiteter med høy kvalitet kunne politikerne både fronte et eksempel til etterfølgelse og imøtegå kritikken mot at omstillingen i Forsvaret gikk for tregt. Suksessen fra risikofylte operasjoner viste at dette var veien å gå. Politikerne opplevde at dører åpnet seg, og at Norge ble omtalt med positive ordelag i viktige internasjonale fora.

Jakten på politisk gevinst kan på den annen side resultere i utfordringer. En fragmentert og kortsiktig strategi med et slikt siktemål kan resultere i misbruk og overforbruk av en kritisk ressurs som spesialstyrker. Spesialstyrkers egenskaper egner seg godt i komplekse konflikter, men realiteten tilsier at man oppnår lite av militær og konfliktløsende betydning med et kortsiktig perspektiv. Dersom kapasiteten begrenser evnen til å opprettholde troverdig innsats over tid, kan samarbeid mellom småstater i alliansen være en løsning. Dette krever en strategi for hva som ønskes oppnådd og hvilke målsettinger man har med bidragene. Mangel på klar strategi kan føre til "mission-creep" og uheldig forskyvning av innsatsen. Altså at for eksempel målsettinger, risiko og innsats kommer i ubalanse.

Imidlertid kan det være rasjonelt for en småstat å drive bidragskrigføring uten at dette nødvendigvis er et problem. Som Clausewitz sa er krig en fortsettelse av politikk iblandet andre virkemidler. Grunnlaget for å bidra kan derfor være tuftet utelukkende på resiprositetsprinsippet. Samtidig er det viktig å være klar over at dersom man driver

bidragskrigføring, men kaller det noe annet, kan dette skape dilemmaer for den militære sjefen på bakken og gjøre det vanskelig å lykkes med operasjonene.

6.3 Norske spesialstyrker – quo vadis?

Hva med fremtiden for norske spesialstyrker? Denne studien har vist at den oppsiktsvekkende veksten som norske spesialstyrker har opplevd det siste tiåret har vært nært knyttet til norsk deltakelse i internasjonale operasjoner i samme tidsrom. Den militære nytteverdien, men også den symbolske betydningen av slike styrker har vært svært høy i denne typen operasjoner.

På den ene side peker dette i retning av at prioriteringen av spesialstyrkene, og dermed veksten, vil vedvare gitt en fortsatt stor deltakelse i internasjonale operasjoner. Det vil trolig være lite aktuelt for den politiske og militære ledelse å nedprioritere en så vidt anvendelig ressurs. I tillegg vil Forsvarets ressursituasjon etter alt å dømme være vanskelig i tiden framover, særlig i lys av de dyre anskaffelsene Sjø- og Luftforsvaret gjennomfører. I dette bildet er spesialstyrker en kosteffektiv kapasitet som kan gi stor sikkerhetspolitisk gevinst.

Ved en fortsatt vekst er det imidlertid viktig å være klar over en del utfordringer. For det første er det en realitet at småstaten Norge holder seg med to sett av spesialstyrker, ett i Hæren (FSK/HJK) og ett i Sjøforsvaret (MJK). Det kan være gode faglige grunner for en slik todeling, men ved en fortsatt vekst i miljøene bør det ses kritisk på organisering og fordeling av oppgaver mellom disse to med sikte på å unngå dobbeltarbeid og øke effektiviteten sett under ett. For det andre vil behovet for en mer målrettet, eller *strategisk*, ledelse og utvikling av spesialstyrkene bli større ved fortsatt vekst. Et viktig spørsmål her er hvordan denne ressursen best kan utnyttes operativt, som en del av det totale sett av virkemidler som Norge har til rådighet, et annet hvordan den langsiktige utviklingen av disse styrkene best mulig kan ivaretas. De ordinære forsvarsgrenene har alle staber og egne generalinspektører som tar hånd om slike spørsmål. Det er ikke gitt at en slik løsning egner seg for spesialstyrkene, men spørsmålet kan stilles. For det tredje vil en fortsatt vekst åpenbart kunne gi økt påtrykk for at spesialstyrkene skal brukes mer - og til flere oppgaver. Over tid kan det lede til konvensjonalisering av styrkene. I lys av all kjent spesialstyrketeori, som det er gjort rede for tidligere i denne oppgaven, vil det være svært problematisk. For å motvirke en slik utvikling vil det kreves betydelig forståelse for spesialstyrkenes egenart og komparative fortinn på øverste politiske og militære hold. Samtidig kan en slik forståelse av dette tenkes å øke erkjennelsen av at Norge fortsatt trenger troverdige og robuste konvensjonelle styrker som har

andre kvaliteter enn spesialstyrker. For det fjerde vil en fortsatt vekst medføre behov for en kritisk gjennomgang av kontraktsordningene for det personellet i spesialstyrkene som i dag ikke er yrkesbefal. Gjeldende ordning kan vanskelig sies å motivere den enkelte til langsiktig satsning på soldatyrket. Den medfører blant annet kunstige skiller i lønn og vilkår mellom dette personellet og yrkesbefalet fordi lønn baseres på grad og ikke erfaring. Denne og liknende personellpolitiske utfordringer vil trolig øke i takt med at spesialstyrkene vokser i størrelse, noe som vil kreve nytenkning.

På den annen side har den norske regjeringen de siste 3-4 år foretatt en klar dreining fra et ganske ensidig fokus på internasjonale operasjoner til mer oppmerksomhet omkring hjemlandsforsvar og utfordringer i Norges nærområder. Dette kommer blant annet til uttrykk i regjeringens siste langtidsplan, og det reflekteres også i en alliert sammenheng med de initiativ som i det siste er tatt for at NATO i større grad skal rette oppmerksomheten mot sin kjerneoppgave: kollektivt forsvar av medlemslandene. Hvis denne pendelbevegelsen fortsetter kan det tenkes at internasjonale operasjoner – altså det som har vært grunnlaget for veksten i spesialstyrkene – igjen blir en marginal oppgave for Forsvaret. Det spørsmålet som sto sentralt tidlig på 1990-tallet kan da komme tilbake: hvilken rolle, utover bistand til politiet, har egentlig spesialstyrkene i forsvaret av Norge? I lys av erfaringene fra tidlig 1990-tall er det ikke utenkelig at et betydelig press vil kunne oppstå for å overføre ressurser fra spesialstyrkene til de konvensjonelle styrkene, særlig med tanke på å styrke landforsvaret. Fremtiden for norske spesialstyrker vil i en slik situasjon avhenge av hvilken rolle de får i nasjonale forsvarsplaner og ikke minst i hvilken grad de får en plass i de nasjonale fellesoperative planverk som utarbeides av Forsvarets operative hovedkvarter. Mye av den militære nytteverdien, men også symbolverdien jeg har påvist at disse styrkene har i internasjonale operasjoner, kan trolig overføres til en nasjonal sammenheng. Men for å få en mer befestet plass i nasjonale planverk kan det hende at spesialstyrkene må nærme seg de konvensjonelle styrkene både i organisering og operasjonskonsepter. Det kan igjen lede til press mot styrkenes egenart og dermed deres komparative fortrinn.

Dette kan gi vanskelige dilemmaer på sikt, men det er nødvendig med mer forskning dersom jeg skal kunne si noe mer presist om utfordringer og muligheter som kan ligge i en slik utvikling. Et par spørsmål synes særlig egnet som utgangspunkt for videre forskning. For det første er det spørsmålet om hvordan norske spesialstyrker organiseres og innrettes under varierende forsvars- og sikkerhetspolitiske rammebetingelser. Det kreves mer forskning for å komme til bunns i spørsmålet om hvilke sammenhenger - eller mangler på slike - det er

mellom den forsvars- og sikkerhetspolitiske utvikling på den ene side og utviklingen av spesialstyrkene på den annen. Forhold som økonomisk og teknologisk utvikling bør også trekkes inn her. For det andre er det spørsmålet om hvordan strategi og nasjonale fellesoperative planverk utformes i småstaten Norge. Her vil det være særlig viktig å se nærmere på de dilemmaer som den politiske og militære ledelse står overfor gitt en fortsatt ambisjon om å operere både ute og hjemme.

Kildeliste

Litteratur

- AJP-3.5. (2009). *AJP-3.5: NATO Allied Joint Doctrine for Special Operations*: NATO Standardization Agency.
- Bakkeli, T., & Johnsen, A. B. (2007, 6. nov). Spesialstyrkene til Afghanistan på nyåret, *Verdens Gang*, s. 6.
- Bensahel, N. (2003). *The Counterterror Coalitions: Cooperating with Europe, NATO, and the European Union*: RAND.
- Børresen, J., Gjeseth, G. & Tamnes, R. (2004). *Allianseforsvar i endring: 1970-2000* (Vol. B. 5). Bergen: Eide.
- Cohen, E. A. (1978). *Commandos and politicians: elite military units in modern democracies* (Vol. 40). Cambridge: The Center.
- Cowles, V. (1959). *The phantom major: The story of David Stirling and the S.A.S. Regiment*. London: The Readers Bookclub in arrangement with Collins, Sons & co. Ltd.
- Danielsen, T. & Valaker, S. (2009). *Teknologisk innovasjon med fart og retning i spesialstyrkene (Begrenset)* (Vol. 2009/00516): Forsvarets Forskningsinstitutt.
- Devold, K. K. (2002, 7. jan). *Tale i Oslo Militære Samfund: Regjeringens forsvarspolitiske utfordringer og prioriteringer*. Oslo: Oslo Militære Samfund. Lokalisert 10. april 2010 på Verdensveven: http://www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2002/2002-01-07-FMIN.html
- Diesen, S. (2005). Mot et allianseintegret Forsvar. I J. Haaland Matlary & Ø. Østerud (Red.), *Mot et avnasjonalisert Forsvar?* Oslo: Abstrakt forlag.
- Dragnes, K. (2005, 13. des). Humanitære soldater, *Aftenposten Morgen*, s. 3.
- Elvik, H. (2007, 14. mars). Rødt kort i Kabul?, *Dagbladet*, s. 3.
- FFOD. (2007). *Forsvarets fellesoperative doktrine*. Oslo: Forsvarsstaben.
- Frisvold, S. (2002, 14. okt). *Tale i Oslo Militære Samfund: Status og utfordringer i Forsvaret*. Oslo: Oslo Militære Samfund. Lokalisert 7. april 2010 på Verdensveven: http://www.oslomilsamfund.no/oms_arkiv/2002/2002-10-14-Frisvold.html
- FS 07. (2007). *Forsvarssjefens Forsvarsstudie 2007*. Oslo: Forsvaret.
- FS 2000. (2000). *Forsvarsstudien 2000*. Oslo: Forsvaret.
- Fyhn, M. (2007, 17. feb). Bush fornøyd med Norge i Afghanistan, *Aftenposten morgen*, s. 13.
- Gordon, M. R. & Trainor, B. E. (1995). *The generals' war: the inside story of the conflict in the Gulf*. Boston: Little, Brown and company.
- Gray, C. S. (1992). *Special Operations: what succeeds and why? Lessons of experience, phase I*. Virginia: National Institute for Public Policy.
- Gray, C. S. (1998). *Explorations in strategy*. Westport: Praeger.

- Gray, C. S. (2006). *Another bloody century - future warfare*. London: Phoenix.
- Guldhav, E. (2004). Politisk kontroll over norske styrkebidrag i internasjonale koalisjoner: Erfaringene fra operasjon Enduring Freedom. *IFS Info*, 3/04.
- Heier, T. (2006). *Influence and Marginalisation. Norway's Adaption to US Transformation Efforts in NATO, 1998-2004*. Oslo: Unipub AS.
- Hennesy, M. A., Horn, B. & Last, D. (2005). Future security environments implications for canadian special operations. I: D. Last & B. Horn (Red.), *Choice of force: special operations for Canada*. Montreal: McQueen's University Press.
- Henriksen, R. (2007). Warriors in combat - what makes people actively fight in combat? *Journal of Strategic Studies*, 30(2), s 187-223.
- Horn, B. (2004). Special men, special missions. The utility of special operations forces - a summation. I: D. Last, B. Horn & J. P. de. B. Taillon (Red.), *Force of choice: perspectives on special operations*. Montreal: Published for the School of Policy Studies, Queen's University by McGill-Queen's University Press.
- Höiback, H. (2009). The Noble Art of Constructive Ambiguity. I: H. Edström (Red.), *Approaching Comprehensiveness. Two grand strategic options and some of their consequences. Oslo Files*. (Vol. 03/2009, s. 19-39). Oslo: Institutt for Forsvarsstudier.
- Johansen, H. (2008). *NATOs Spesialstyrker mot fremtiden – rapport etter NSCC 2008 NATO SOF Symposium*.
- Joint Pub 3-05. (2003). *Joint Pub 3-05: Doctrine for Joint Special Operations*. Washington: US Joint Chiefs of Staff.
- Kilcullen, D. (2009). *The accidental guerrilla: fighting small wars in the midst of a big one*. Oxford: Oxford University Press.
- King, A. (2009). The Special Air Service and the Concentration of Military Power. *Armed Forces & Society*, 35 (Number 4).
- Kiras, J. D. (2006). *Special operations and strategy from World War II to the War on terrorism*. London, New York: Routledge.
- Last, D., & Milne, G. (2005). National security decision-making. I: D. Last & B. Horn (Red.), *Choice of force: special operations for Canada*. Montreal: McQueen's University Press.
- Last, D. M., Horn, B., & Taillon, J. P. de. B. (2004). *Force of choice: perspectives on special operations*. Montreal: Published for the School of Policy Studies, Queen's University by McGill-Queen's University Press.
- Lawrence, T. E. (1940). *Seven pillars of wisdom: a triumph*. London: Cape.
- Leebaert, D. (2006). *To dare and to conquer: special operations and the destiny of nations from Achilles to Al Qaeda*. New York: Brown and Company.
- Lutz, J. C. (1984). Discussing: Special Operations and the Threats to United States Interests in the 1980s. I: F. R. Barnett, B. H. Tovar & R. H. Schultz (Red.), *Special Operations in US Strategy*. Washington: National Defence University Press.

- Marquis, S. L. (1997). *Unconventional warfare: rebuilding U.S. special operations forces*. Washington DC: Brookings Institution.
- Matlary, J. H. (2005). Internasjonalisering av militærmakten - makt eller avmakt? I: J. H. Matlary & Ø. Østerud (Red.), *Mot et avnasjonalisert Forsvar?* Oslo: Abstrakt Forlag.
- Matlary, J. H., & Østerud, Ø. (2005). *Mot et avnasjonalisert forsvar?* Oslo: Abstrakt Forlag.
- McCarthy, C. (1985). *Blood Meridian*. New York: Random House Inc.
- MFU 03. (2003). *Forsvarssjefens militærfaglige utredning 2003*. Oslo: Forsvaret.
- NATO. (2006). Bruk av Artikkel 5. *NATO Review*. Lokalisert 6. juni 2010 på Verdensveven: <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue2/norwegian/art2.html>
- NSCC. (2008). *NATO Special Operations Forces Study*: NATO Special Operations Coordination Center.
- Olsen, K. (1999, 12. mai). Daler ned i skjul. *Forsvarets Forum*, Nr. 9.
- Røhne, S. A. (2003, 15. februar). Ber Norge om Irak-styrke, *Verdens Gang*.
- Røhne, S. A. (2007, 7. nov). Norge i Krig, *Verdens Gang*.
- Simmons, A. (2004). The evolution of the SOF soldier an anthropological perspective. I: D. M. Last, B. Horn & J. P. de B. Taillon (Red.), *Force of choice: perspectives on special operations*. Montreal: Published for the School of Policy Studies, Queen's University by McGill-Queen's University Press.
- Soria-Moria erklæringen. (2005). Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet 2005-09. Lokalisert 2. april 2010 på Verdensveven: http://www.regjeringen.no/upload/SMK/Vedlegg/2005/regjeringsplattform_SoriaMoria.pdf
- Spulak Jr, R. G. (2007). A theory of special operations. The origin, qualities, and use of SOF. *JSOU Report 07-7*.
- Stormark, K. (1999, 27. apr). Kun 40 kan krige, *Verdens Gang*, s. 22.
- Stortingsprop nr. 1. (2005). *Stortingsproposisjon nr. 1 (2005-2006)*. Oslo: Forsvarsdepartementet.
- Stortingsprop nr. 42. (2004). *Stortingsproposisjon nr. 42: Den videre moderniseringen av Forsvaret i perioden 2005–2008*. Oslo: Forsvarsdepartementet.
- Tsouras, P. & Wright Jr, E. C. (1991). The Ground War. I: B. W. Watson (Red.), *Military lessons of the Gulf War*. London: Presidio Press.
- Tugwell, M. & Charters, D. (1984). Special operations and the threats to United States interests in the 1980s. I: F. R. Barnett, B. H. Tovar & R. H. Schultz (Red.), *Special Operations in US Strategy*. Washington: National Defence University Press.
- Urban, M. (2010). *Task Force Black: The explosive true story of the SAS and the secret war in Iraq*. London: Little, Brown Book Group.

US Department of Defense. (2001). *Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms*.

USSOCOM. (2008). *History United States Special Operations Command*. Tampa: USSOCOM.

Utenriksdepartementet. (2006). Debatt i Stortinget 24.okt om Afghanistan og norsk styrkebidrag. *Stortinget* Lokalisert 18. mai 2010 på Verdensveven: http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/aktuelt/taler_artikler/utenriksministeren/2006/debatt-i-stortinget-241006-om-afghanista.html?id=273562

Vance, J. H. (2005). Tactics without strategy or why the canadian forces do not campaign. I: A. English, D. Gosselin, H. Coombs & L. M. Hickey (Red.), *The operational art: Canadian perspectives : context and concepts* (s. 271-291). Kingston: Canadian defence academy press.

Østerud, Ø. (2009). *Hva er krig*. Oslo: Universitetsforlaget.

Intervjuer og ikke-publisert materiale

Devold, K. K. (2010, 22. april). *Intervju*. Oslo.

Eidheim, J. (2010, 12. april). *Intervju*. Rena.

Frisvold, S. (2010, 9. april). *Intervju* Oslo.

Gråtrud, T. (2010, 27. april). *Intervju*. Oslo.

Hanevik, K. E. (2010, 14. april). *Intervju*. Oslo.

Kiras, J. D. (2010, 26. jan). *Elektronisk korrespondanse*.

Lund, I. (2010, 12. april). *Intervju*. Rena.

Ranum, T. (2010, 7. mai). *Telefonsamtale*. Oslo.

Rødahl, M. (2000). *Norske Spesialstyrker i Kosovo 1999*. Ikke publisert artikkel om HJK i Kosovo krigen.

Aarsæther, E. (2010, 22. mars). *Intervju*. Oslo.

Vedlegg A: Oversikt over intervjuobjektene

Kristin Krohn Devold, intervjuet i DNTs lokaler 10. april 2010.

- var elev på Forsvarets Høgskole høsten 2000
- forsvarsminister fra 19. oktober 2001 til 17. oktober 2005

Oberstløytnant Joar Eidheim, intervjuet ved FSK/HJK 12. april 2010.

- tjenestegjorde ved HJS, HJK og FSK/HJK i periodene 1986 til 2000 og 2003 til 2010
- har bekledd stillinger på alle nivåer ved avdelingen, inkludert lengre perioder som fungerende sjef

General Sigurd Frisvold, intervjuet ved Forsvarets Stabsskole 9. april 2010.

- øverstkommanderende i Sør-Norge i perioden 1996 til 1999
- forsvarssjef i perioden 1999 til 2005

Oberst Torgeir Gråtrud, intervjuet i Forsvarsstaben 27. april 2010.

- tjenestegjorde ved HJS, HJK og FSK/HJK i periodene 1990 til 1998 og 2004 til 2008
- var forsvarssjefens rådgiver for spesialoperasjoner i perioden 1999 til 2000 ved Forsvarets Overkommando
- var rådgiver for sjef KFOR i 2000 angående spesialoperasjoner
- sjef HJK og FSK/HJK i perioden 2004 til 2008

Oberst Karl Egil Hanevik, intervjuet ved Forsvarets Stabsskole 14. april 2010.

- tjenestegjorde ved HJS og HJK i periodene 1984 til 1988 og 1996 til 2004.
- sjef HJK i perioden 1996 til 2004

Rittmester Ingar Lund, intervjuet ved FSK/HJK 12. april 2010.

- tjenestegjorde ved HJS, HJK og FSK/HJK i periodene 1981 til 1992 og 1997 til 2010
- har vært ansvarlig for grunnutdanning ved FSK/HJK i en årrekke

Oberstløytnant Erling Aarsæther, intervjuet ved Forsvarets Stabsskole 22. mars 2010.

- tjenestegjorde ved HJS i perioden 1980 til 1981 og 1991 til 1995
- var sjef Innsatstyrken i perioden 1993 til 1995
- var forsvarssjefens rådgiver for spesialoperasjoner i perioden 1998 til 2004 ved Forsvarets Overkommando, senere Forsvarsdepartementet